

278.669

π. 4872.

278669

A

PÁPA SZUVERÉNSÉGE

JOGI SZEMPONTBÓL.

Írta :

HANUY FERENC dr.

a pécsi theol. főiskolán az egyházjog és
egyháztörténelem ny. r. tanára, bekebe-
lezett hittudor, a pécsi joglyceum Jog- és
Államtudományi Karában az államtudo-
mányi államvizsgálati bizottság kültagja.

A Pécsi ♡ ♡ ♡ ♡
Egyházmegyei Hatóság
Jóváhagyásával ♡ ♡

PÉCS, 1905.

TRAIS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

Ára 3 korona.

Szerzőnek eddig megjelent művei :

1903. évben.

1. Katholikus egyetem Pécsett. (181 és I—IV. old. 8°). Ára 3 korona.

2. A keresztség kiszolgáltatása az egyházjog és a magyar közjog szempontjából. (A gyermekek vallásáról szóló magyar törvények teljes magyarázatával.) (67 old. 8°). Ára 1 korona.

3. A theologiai tanszak kizáratása egyes közép-kori egyetemekről. (43 old. 8°). Ára 1 korona.

1904. évben.

4. A vegyes házasságok jogtörténete különös tekintettel Magyarországra. (234 old. 8°). Ára 4 korona.

5. A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog és gyakorlati eljárás. (154 old. 8°). Ára 2 korona 50 fillér.

6. A vétó-jog a pápaválasztáson. (143 old. 8°). Ára 3 korona.

1905. évben.

7. A vallásváltoztatás az egyházjog és a magyar államjog szerint. (330 old. 8°). Ára 6 korona.

8. A pápa szuverénsége jogi szempontból. (107 old. 8°). Ára 3 korona.

Megrendelhetők szerzőnél. (Pécs, Szeminárium.)

A
PÁPA SZUVERÉNSÉGE
JOGI SZEMPONTBÓL

IRTA

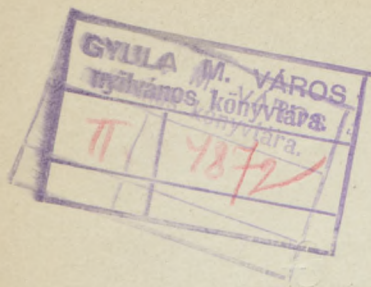
HANUY FERENC DR

PÉCSI THEOLOGIAI TANÁR

KÜLÖNLENYOMAT A HITUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 1905-IKI ÉVFOLYAMÁBÓL

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1905

278669

BEVEZETÉS.

Dr. A. *Brackmann* a Herzog-Hauck-féle protestáns »Realencyklopedie«-nak mult évben megjelent XIV. kötetében (Newmann-Patrimonium Petri) az imént említett utolsó címszó alatt, ismertetvén az »egyházi állam« történetét I. Constantinustól 1870-ig, így zárja be ismertetését:

»Immer klarer ist es seitdem geworden, wie sehr der Besitz des *patrimoniums Petri* der päpstlichen Macht geschadet hat. Gerade die Zeiten der grössten Ausdehnung des Patrimoniums und der unumschränkten Herrschaft der Päpste über ihr weltliches Gebiet sind die Zeiten des tiefsten Verfalls der päpstlichen Macht gewesen. Schon ist es mit Händen zu greifen, wie der Verlust des Patrimoniums eine neue Glanzperiode der Geschichte des Papstthums begründet hat. Der Gefangene des Vatikans wird in der Welt mehr respektiert als einst der Herr des Patrimoniums. Das *patrimonium Petri* im alten Sinne ist dahin, ein neues *patrimonium Petri* dehnt seine Grenzen über Länder und Meere«. ¹

Ezen utolsó sorokban A. *Brackmann*, bár el nem palástolt sajnálkozással, de elég világosan elismeri azon tényt, hogy a pápa világi államának megszűnése az ő szuverén-ségének megszűnését nem idézte elő, sőt alkalmul szolgált

¹ *Realencyklopedie* für protestantische Theologie und Kirche, begründet von I. I. *Herzog*. In III. verb. u. verm. Auflage unter Mitwirk. vieler Theologen und anderer Gelehrten herausg. v. D. A. *Hauck* Prof. in Leipzig. XIV. Band. Leipzig 1904. 777 l.

arra, hogy ezen szuverénségnek az egész világra kiterjeszkedő, megingathatatlan alapjai feltáruljanak és mindjobban kibővüljenek.

Mi katolikusok persze ezt nem sajnálni való, hanem örvendetes dolognak tartjuk és ebben is az isteni Gondviselésnek egy csodálatos intézkedését látjuk, hogy jóra fordította az 1870. évben a római pápa és közvetve az egész katolikus egyház ellen elkövetett azon jogfosztást is, amelyet a katolikus egyháznak ellenei 1870. év előtt már türelmetlenül vártak és 1870. év után nemcsak mint az olasz nemzet egységesítésének útjában álló utolsó akadálnak eltávolítását, hanem a pápaság és vele a katolikus egyháznak gyengítését is áradozva dicsőítettek.

Az egyházi államnak (Patrimonium S. Petri) megszűnése a pápaságnak nemzetközi jelentőségét nem csökkentette, mert bár megfosztotta a pápát államától, a *világi felségiségnek* (soveranità temporale, civile)¹ rendszerinti »alapjától«, mégis másrésről épen ezen az úton azt idézte elő, hogy az egész művelt világ és a jogászvilág tekintélyes része is felismerte és elismerte a pápaságban és a pápákban rejlő *szellemi felségiséget* (soveranità spirituale),² vagyis azt a szuverénitást, amely az egész világra kiterjedő és az államoktól független szervezettel és tevékenységgel bíró katolikus egyháznak fejét megilleti az ezen egyház felett gyakorolt »*primatus iurisdictionis*« folytán.

És épen a pápa *szellemi felségiségének* a vatikáni zsinat határozatai folytán az utóbbi három évtizedben mind fokozottabb fényben való felragyogása viszont elvezette az ennek okait kutató elméket arra, hogy hiszen 1870. év előtt is a pápát, mint államfőt megillető *felségiség* természete *nem csupán világi, hanem elsősorban egyházi volt* és hogy épen a *pápának egyházi felségisége*, az egész katolikus egyház felett a »*primatus iurisdictionis*« folytán gyakorolt uralkodói hatalma

¹ G. M. Pinchetti-Sanmarchi, Guida Diplomatica Ecclesiastica. (Attuale posizione giuridica internazionale della Santa Sede con un' appendice sulla questione romana). Róma 1903. 41. l.

² U. o. 104. l.

volt azon ok, amely a *világi szuverénségnek megszerzését*, az *egyházi állam alapítását megkövetelte* és a századokon át tartó fejlődés után annak *megállapítására vezetett*, hogy így az egyház feje, államfővé levén, és központi kormányzati szervei ezen, más államoktól független területen székelvén, ne veszítsen el semmit szellemi szuverénitásából, az egyház ügyeinek vezetéséhez szükséges függetlenségéből. Ezt 1887. évben hivatalos okmányban is kijelentette *XIII. Leo* pápa, amidőn *Rampolla* bibornok államtitkár által a külföldi udvaroknál akkreditált apostoli nuntiusoknak szóló (1887. június 22.) köriratban (*«circolare»*) ezeket mondja: »*Infine il Romano Pontefice data l'altissima dignità, di cui è rivestito, non potrà esercitare vantaggiosamente e col prestigio che gli è necessario la sua spirituale potenza in più di 200 milioni di sudditi di ogni razza e di ogni classe, e di cui qualcuno gode di prerogative sovrane, senza essere circondato da questo splendore esteriore che la Provvidenza gli ha accordato, allorché le differenti nazioni e regimi sorsero dal seno della cristianità sulle ruine dell'impero romano . . . Il Papa non essendo sovrano nella sua sede, si troverebbe continuamente esposto a contatti umilianti ed indegni per multi riguardi della sublimità del suo rango. Sarebbe inoltre obbligato ad avere per famigliari, consiglieri, coadiutori e cooperatori d'ogni sorta, indispensabili all'esercizio del ministero apostolico, persone sottoposte all'estranea autorità di un altro principe.*» (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 141—2. l.)

A pápának ezen *függetlenségéről* a pápa maga soha le nem mondhat, annak szükségességét a katolikus egyház mindig hirdetni fogja.

Erthető tehát és egészen következetes eljárás, hogy *IX. Pius, XIII. Leo* és *X. Pius* pápák, mivel a nemzetközi jog gyakorlata és elmélete a pápákat még valóságos szuveréneknek tekinti, ők maguknak nemcsak a *szellemi szuverénséget* vindikálják, hanem 1870. év után továbbra is mindaddig, míg tényleg valamely világi szuverénnek alattvalóivá nem lesznek, fennállónak tekintik a *világi szuverénséget*, amely nélkül a szellemi szuverénség csakis nemzetközi egyez-

mény útján és még így is csak »precarie« volna biztosítható. És ebből következik az is, hogy a pápához hű katolikusok is kötelesek ezen álláspontra helyezkedni, amint azt a pápák, mint látni fogjuk, ismételten kimondották: legutóbb X. Pius pápa a keresztény demokráciáról (»Ordinamento fondamentale dell' azione popolare cristiana«) kiadott motu-proprio-jában.

Így tekintve a dolgokat helyezhető igazi megvilágosításba a római kérdés, a Szentatyának jogi helyzete az olasz királysággal és a többi szuverénnel főleg a katolikus szuverénnel szemben.

A római pápának ezen helyzetét, mint a *garancia törvény* szakaszai és a *fennálló gyakorlat* szabályai szerint fennálló tényt részletesen ismertetni tanulságos dolog, de még hasznosabb, ha ezen ismertetés a jog általános elveinek és a *nemzetközi jog* ma elfogadott tételeinek világításánál történik. Ezt fogom megkísérelni az alábbiakban.

I.

Róma elfoglalása (1870. szeptember 20.) és az ezután pár nappal a római népnél provokált népszavazás (plebiscito del 2. ottobre 1870) alapján Róma városnak és a római tartományoknak az olasz királyságba való bekebelezését kimondó királyi rendelet (decreto 9. ottobre 1870) azon tények, amelyek miatt a pápa világi szuverénsége kérdésessé vált. Hogy 1870. év előtti időkben a pápát a politikai és nemzetközi jogi értelemben vett teljes és valódi, világi szuverénség illette meg, ezt a tudományos világban mindenki elismeri. Az 1870. évben történt említett két tény óta azonban a tudományos világban a pápa szuverénsége tekintetében szakadás állott be.

A római pápák (IX. Pius, XIII. Leo, X. Pius) és az ő álláspontjukat követő tudósok a pápa szuverénségének további változatlan fennállását vallják, mondván, hogy a pápai *szuverén jogok*, tehát államfői jogok, *gyakorlásában* 1870. év óta beállott *részleges szünetelés* ezen jogoknak és a világi szuverénségnek *megszűnését nem idézte elő*, főleg, amikor az 1870. év után kialakult helyzetben is a pápa egyrészt a szuverén fejedelmeket egyedül megillető többféle jogokat gyakorol, másrészt pedig a pápa senkinek sem lett alattvalója.

Az *olasz királyok* (Vittorio Emanuele II, Umberto I, Vittorio Emanuele III) és kormányaik és az ő felfogásukat osztó tudósok pedig azt állítják, hogy a *pápa*, a szónak politikai és nemzetközi jogi értelmében, 1870. év óta *már nem szuverén*, mert az 1870. év utáni időben a pápa által még gyakorolt *szuverén tiszteletjogokat* a pápa már csak a

garancia-törvényből¹ folyólag birja; az ezen *szuverén tisztelet-jogokon*² felül a garancia-törvényben a pápának adott elő-jogok is csak *állami kiváltságok*,³ amelyekben az olasz királyság részesítette a pápát, mint a katolikus egyháznak szellemi fejét.

A *pápai álláspont mellett* ezek ellenében azt szokás felhozni, hogy az olasz állami törvényhozás nem teheti szuverénné azt, aki nem az a nemzetközi jog értelmében, sőt az olasz állam nemzetközi hatálylyal szuverén *»tiszteletjogokat«* sem osztogathat; nevezetesen a követelfogadás és követ-

¹ Legge 13. maggio 1871 (»sulle prerogative del Sommo Pontefice e della Santa Sede e sulle relazioni della Chiesa collo Stato.«) — Lásd az egész törvény szövegét: Giulio e Pietro Calchi-Novati, Il diritto ecclesiastico dello Stato italiano, Milano 1903. 22—33. l.

² A *garancia-törvényben* adott olyan jogok, amelyek »materialiter« nézve a pápai *szuverénségben meglevő jogoknak* tekinthetők, a következők: 1. a pápa személyi immunitása (L. 13. mag. 1871. artic. 1., 2.); 2. a pápai palotáknak és a pápa ideiglenes tartózkodási helyének immunitása (artic. 7.); 3. szuverén tiszteletadás, testőrség és palotaőrség tartása (artic. 3.); 4. a pápai udvarnál alkalmazott külföldi diplomáciai képviselők, valamint a pápa által a külföldi hatalmakhoz küldött követeknek az olasz állam területén belül megadott szokásos diplomáciai előjogok, főleg immunitas és extraterritorialitas (artic. 11.).

³ A *garancia-törvényben* foglalt azon *előjogok*, amelyek »materialiter« véve *sem tekinthetők szuverén jogoknak*, a következők: 1. a bibor-nokoknak a pápai szék üresedése alatt való személyi immunitása (artic. 6.); 2. a conclave és az egyetemes zsinat gyülekezeteinek külső zavargás ellenében való megvédése (artic. 6.); 3. az ezen gyülekezetek helyiségeire adott immunitas (artic. 7.); 4. a pápának és közegeinek a lelki ügyek elintézésében és e körül az egész katolikus világgal való érintkezés tekintetében adott korlátlan szabadság (artic. 8., 9., 10., 12., 17.). — A garancia-törvényben még három a pápának adott jog foglaltatik: 1. pápai *civil-lista*: évenkénti 3,225.000 lira fizetésének örök járadék alakjában történt elvállalása (artic. 4.); 2. a pápai paloták (Vatikán, Laterán és Villa Castel Gandolfo) és tartozékaik *»használati joga«*, azon tilalommal, hogy e paloták és a bennük levő gyűjtemények soha el nem idegeníthetők, adómentesek és ki nem sajátíthatók (artic. 5.); 3. a pápa az ő palotáiban állíthat posta- és távirtdahivaltalt (artic. 12.).

küldés joga teljesen a nemzetközi jog értelmében és nem az olasz törvény alapján gyakorolt szuverén joga a pápának.¹ A pápa a Vatikán falain belül nemcsak jogilag, hanem tényleg is szuverén maradt, 1870. év után is, ő a Vatikán falain belül a területenkívüliségnek (*«estraterritorialità»*) megszakítás nélküli birtokában maradt.² Sőt a pápát Rómának a Tiberis folyamon túli részére, és ott a Vatikán környékére (*«città leonina»*) nézve is nemcsak tényleg, hanem jogilag is területenkívüliség illeti meg, mert a *«città leonina»*-t az olasz király és kormánya, Róma elfoglalásakor (1870. szept. 20.) érinteni nem is akarták. Ez kitűnik abból, hogy II. Viktor Emanuel 1870. évi augusztus 29-én S. Martino gróf által IX. Pius pápának átadott *«memorandum»*-ban ajánlotta a *«città leonina»*-nak teljes szuverénység mellett való átengedését;³ 1870. szeptember 8-án ugyanazon király IX. Pius pápához írt levélben megismételte ajánlatát,⁴ továbbá Visconti-Venosta olasz külügyminiszter a külhatalmakhoz 1870. október 18-án intézett jegyzékében (a külföldi udvaroknál akkreditált olasz követekhez intézett körirat: *«circolare»* alakjában) egész határozottsággal ígéretet tett, hogy a pápa szuverén jellege sértetlen fog maradni, valamint az ő palotái és lakóhelyei a *«területenkívüliségnek»* előjogában fognak részesülni.⁵ Az olasz király és kormánynak ebbeli szán-

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 81—104. l.

² I. m. 237. l.

³ Bonfils-Fauchille, Manuel de droit international public. Paris 1901, 198. l.

⁴ P. Brandi, L'estraterritorialità del Vaticano, Civiltà Cattolica, 1904. évf. 266. l.

⁵ *«Notre premier devoir, en faisant de Rome la capitale de l'Italie, est donc de déclarer, que le monde catholique ne sera pas menacé dans ses croyances par l'achèvement de notre unité. Et d'abord la grande situation, qui appartient personnellement au Saint-Père, ne sera nullement amoindrie; son caractère de souverain, sa prééminence sur les autres princes catholiques, les immunités et la liste civile qui lui appartiennent en cette qualité, lui seront amplement garantis; ses palais et ses résidences auront les privilèges de*

déka és ígérete pedig nem, a szeptember 20-iki fegyverletétel (*Kanzler* pápai tábornok és *Cadorna* olasz királyi tábornok között) és az ennek folytán elrendelt beszüntetése a háborúskodásnak, okozta azt, hogy a »città leonina«-t az olasz királyi seregek *el nem foglalták* (*»conquète«, »conquista«*);¹ és mikor a pápa kérésére *Cadorna* tábornok 1870. szeptember 21-én néhány csapat katonát küldött is a »città leonina«-ba a rend fentartására, az olasz minisztertanács 1870. szeptember 22-én azon utasítást küldötte neki, hogy közölje a pápával, hogy a csapatok a pápa kérésére ismét vissza fognak hivatni a »città leonina«-ból. Ezen utóbbi körülményből az világlik ki, hogy 1870. szeptember 21-én az olasz kormány csak »megszállani« akarta (*»occupation«, »occupazione«*) a »città leonina«-t és mivel később sem foglalta el soha (*»conquète«*), azért manapság is az olasz állam *csak megszállva tartja* Rómának ezen részét és a pápa nevében kezeli azt csakúgy, mint Ausztria-Magyarország Boszniát és Hercegovinát még mindig csak a »Fényes Porta« nevében kormányozza, mert azt csak megszállva tartja, de még el nem foglalta és felette szuverén joggal még nem uralkodik. A pápának a »città leonina« feletti szuverén jogát *nem érintette* az 1870. október 2-án Rómában megtartott népszavazás (*»plebiscito«*) sem, mert a nemzetközi jog csakis az államfő beleegyezésével, vagy az esetleg ő ellenére, de foglalással együttjáró plebiscitumot ismeri el területszerző tényezőnek,² mert különben bármely francia azt mondhatná, hogy *Elszász-Lotharingia* plebiscitum alapján bár-

l'extraterritorialité«. *Revue de Droit International et de Législation Comparée*, 1905. évf. 5. sz. 482. l. (*A. Pierantoni* szenátor alább említendő cikkében).

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 199. l.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 205–211. lap, ahol szerző idézi a nemzetközjogászoknak véleményeit a *plebiscitumról* és részletesen tárgyal a *Helgoland* szigetnek 1890. évben Angolországtól Németországhoz történt átszolgáltatása céljából, az angol királynő beleegyezésével, provokált plebiscitumról.

mikor elpártolhatna Németországtól Franciaországhoz.¹ A plebiscitum megtörténte után Róma bekebelezését (az olasz királyságba) kimondó királyi rendelet (»decreto 9. ottobre 1870«) is kifejezetten kilátásba helyezi a pápa székhelyének *területenkivüliségét*.²

Az *olasz királyok*³ álláspontján levő írók erre azt felelik, hogy a terület *elfoglalásához* nem szükséges az, hogy a hódító az egyes területrészek minden egyes pontját külön elfoglalja, hanem elégséges már az is, ha a volt szuverén feladja a fegyveres ellenállást. A pápának *területenkivüliségéről* előzőleg szó volt ugyan, de azt tényleg, legalább ezen szóval kifejezve, nem kapta meg a *garancia-törvényben*. A pápa a *pápai palotákra* ezen törvény értelmében még *tulajdonjoggal sem*, hanem csak »*használati joggal*« bír, és ezenkívül ő személyileg, továbbá az állandó székhelyéül vagy ideiglenes lakóhelyéül szolgáló palotái *immunitással* ruháztattak fel, de egyébként ezen palotákat és a bennük levő gyűjtemények az olasz állam tulajdonát képezik, amire az is utal, hogy a törvényben (artic. 4.) szó van arról, hogy idővel esetleg az olasz állam veszi át a pápai muzeumok

¹ I. h. 208., ahol szerző De Ciutiis (*Olivart* alább idézendő művének olasz fordítója) után felemlíti azt, hogy 1897. évben a *krétai* felkelés alkalmával Görögország azt kívánta a hatalmaktól, hogy a szigetlakók plebiscitum útján nyilatkozzanak, vajjon továbbra is török vagy pedig a görög fenhatóság alá kívánnak tartozni. De *Németország* ezen megoldási mód ellen veto-t emelt, hogy ne prejudikáljon az elszász-lotharingiai kérdésnek. A görögök, mint tudjuk, f. é. március hóban ismét a krétaiak plebiscitumát provokálták Kréta sziget annexió-ja céljából. Lesz-e most sikere ennek? — meglátjuk.

² Artic. 3. (decr. 9. ottobre 1870): »Con apposita legge verranno sancite le condizioni atte a garantire, anche con franchigie territoriali, l'indipendenza del Sommo Pontefice e il libero esercizio dell' autorità spirituale della Santa Sede«. *Calchi-Novati* i. m. 7. l.

³ Az *olasz királyok* álláspontjáról megírt önálló munka: *Scaduto*, *Guarentegie pontificie e relazioni fra Stato e Chiesa*, 1884., 1889. — Igen közel állanak ezen állásponthoz: *Geffken*, *Die völkerrechtliche Stellung des Papstes*, 1885; *Palma*, *La sovranità temporale del Sommo Pontefice*, 1885.

és könyvtár kezelését, továbbá, hogy a pápai palotákat és a bennök elhelyezett gyűjteményeket a törvény (artic. 5.) elidegeníthetetlenekké nyilvánítja, addig is a pápa csak felelős őrzője ezen gyűjteményeknek.

A pápai álláspontról ezek ellenében ismét azt válaszolják, hogy a garancia-törvény az olasz állam által *egyoldalú »octroy«* alakjában, a maga érdekeinek az 1871. év körülményei közt lehetséges teljes érvényesítésére tett belső közjogi intézkedés, amelyet a pápa, mint területenkívüli helyen tovább uralkodó szuverén soha sem ismert el; és azért az sem békekötés, sem egyezség erejével nem birt: a pápa most is még fennállónak tekinti az 1870. évben megkezdett *fegyverszünetet*, a melynek eddig sem békekötés, sem teljes meghódolás véget nem vetett.¹ Különben még a garancia-törvényben is hallgatagon benne foglaltatik a pápának tulajdonjoga a pápai paloták felett és azok keretén belül való területenkívülisége, mert a törvény csak azt mondja, hogy: *»a pápa folytatja a pápai paloták használatát«* (*»Il Sommo Pontefice continua a godere dei palazzi apostolici«*), amiből azt lehet kiolvasni, hogy továbbra is úgy bírja ezen palotákat, mint 1870. év előtt.² A külföldi hatalmak, dacára annak, hogy ő a garancia-törvényt el nem ismerte és az ellen tiltakozott, mégis mindig elismerték a pápának *valódi* (nemcsak *tiszteletbeli*) *szuverénségét*, amelyről pedig a garancia-törvényben nincsen szó; tehát a pápa nem a garancia-törvény alapján bírja a *szuverénségét*, a garancia-törvény azt csak elismeri és az olasz államnak védelme alá helyezi.

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 203. l.

² A római pápák álláspontjáról megírt önálló munkák: Pinchetti-Sanmarchi i. m.; De Olivart (spanyol szerző), *Le pape, les États de l'Église et l'Italie*, 1897. (olasz fordítás 1901-ben jelent meg); Corsi, *La situazione attuale della Santa Sede nel diritto internazionale*, 1886; Soderini, *La sovranità del papa presa ad esame in occasione della questione Theodoli-Martinucci*, 1882. — Ugyanígyen álláspontot foglal el P. Brandi S. I. a *»Civiltà Cattolica«* 1904. május 7. számában megjelent cikke (*»L'estraterritorialità del Vaticano«*), amelyet azóta külön is kiadott.

Ezzel a főbb körvonalakban összefoglaltam a római pápa szuverénségében fennálló két *ellentétes álláspontnak* és azok védelmének képét. E képet a következő pontok fogják majd teljessé és még világosabbá tenni.

A következő három (II—IV.) pontban lássuk azt, *miképen igyekezett* mindkét fél: miképen *a római pápa* (II—III. pont) és miképen *az olasz király* (IV. pont.), 1870. év óta, a maga álláspontját úgy a maga belső hatáskörében, mint a másik féllel szemben, továbbá a nemzetközi jogéletben *gyakorlatilag is érvényre emelni* és milyen sikerrel.

II.

1. *A római pápák* (IX. Pius, XIII. Leo) a politikai és nemzetközi jog-értelemben vett szuverénitásukhoz való joguk megóvására *először is* azon eszközzel éltek, hogy tiltakoztak szuverénségüknek az 1870. évi események folytán beállott megcsorbitása ellen.

Így IX. Pius 1871. október 26-án Antonelli bíboros államtitkár által a külföldi hatalmakhoz intézett köriratban tiltakozott a Szentszék birtokaitól való megfosztása ellen és kijelentette, hogy jogaihoz továbbra is ragaszkodik.¹

XIII. Leo pápa mindjárt megválasztásának napján (1878. márc. 28.) tartott *allocutio*-ban tiltakozott a »bevégzett tények« ellen, melyek a Szentszék kárára történtek; és 25 éves pápasága alatt többször megismételte ezen tiltakozását, főleg *allocutio*-iban a bíborosok előtt.²

Legföltűnőbb volt azon tiltakozás, amelyet XIII. Leo pápa Jacobini bíbornok államtitkár által 1882. évi szept. 11-én a Vatikánál akkreditált diplomáciai testülethez intézett jegyzékben így fejezett ki:

»Rómának 1870. szept. 20-án történt elfoglalása után a hódítók által tiszteletben hagyatott a Vatikánnak területe, ahol a pápa az ő testőrségével, szolgálival, körülvéve alattvalóinak szeretetével és hűségével, folytatja a jogok

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 201. l., Julien de Narfon, Pie X., Paris 1904. 219. l. (ez utóbbi közli az Antonelli-féle *circulare* szövegét is).

² Pinchetti-Sanmarchi i. m. 201. l.

azon összeségének gyakorlását, amelyekkel 1870. szept. 20-ika előtt birt; vagyis, amint *jogilag nem szűnt meg soha sem Róma és az egyház többi államainak szuverénje lenni, úgy jogilag és tényleg tovább is szuverén maradt a Vatikán falain belül, ami tizenkét éven át soha sem sértetett meg*.¹

Ezen nyilatkozat »tiltakozás«-számba ment, főleg azért, mert azt megelőzte a római bíróságnak ítélete, amelylyel az a *Theodoli-Martinucci* ügyben² magát illetékesnek mondta ki egy *Martinucci* nevű egyénnek a Szentszék ellen indított polgári perben és nem vette tekintetbe azt, hogy a Vatikán falai közt lakó egyéneknek pereire XIII. Leo pápa 1882. május 25-én kelt motu proprio-jával külön bíróságokat állított fel (3 forum.) És az alsóbb római állami bíróságnak említett ítéletét 1882. nov. 9-én a római állami főlebbviteli tanács is jóváhagyta.

X. *Pius* pápa eddigelé még külön *tiltakozással* az 1870. évi foglalás és szuveréniségének az olasz király általi megsorbitása ellen *nem* élt.

2. A pápák *másodszor* úgy iparkodtak megóvni 1870. év előtti teljes szuverénitásukhoz való jogukat, hogy a *garancia-törvényt* (legge 13 maggio 1871.) *el nem ismerték*, az abban nyújtott, nem a szuverénségben már befoglalt, előnyöket soha igénybe nem vették.

Itt természetesen nem a csupán *negativ* mentelmek (immunitas) vagy pedig a pápa által ősi tulajdonjogon³

¹ U. o. 43. l.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 42., 233. l. *Schiappoli*, Manuale del diritto ecclesiastico, Torino 1902., 221. l.

³ A pápai birtok és így főleg a pápai paloták felett a pápaság, a római Szentszék, mint ilyen, valóságos tulajdonjoggal bír. Ezt az egyházi állam végleges felbomlása előtt még felismerte *Hinschius*, a protestáns kánonjogtudós. (Das Kirchenrecht, I. köt. Berlin 1869., 216. l.) — A Vatikánra nézve külön beigazolta ezt P. *Brandi* S. I. a »Civiltà Cattolica« 1904. évi január 2., 16. és február 6-iki számaiban közölt (»Di chi è il Vaticano?« című) tanulmányában. P. *Brandi* a fősúlyt arra fekteti, hogy a Vatikánt *Symmachus* pápa (498—514.) nem mint államfő, hanem mint a katolikus egyház feje és római püspök

vagy szuverén jogon már *előbb birt pozitív jogokat* biztosító törvényszakaszok jönnek elsősorban figyelembe; ezeket sem vették ugyan a pápák igénybe, mert ezen jogaikat saját tulajdonjogukból vagy szuverénitásukból deriválják és azért ezeknek megsértése esetében sem vennék, nem is vették igénybe az állami bíróságokat.

Hanem figyelembe jönnek a *pozitív és azelőtt nem birt jogot* adó törvényszakaszok, a melyek közül a legfőbb a 4. szakasz, amely a pápának 3,225.000 líra örökös évi járadékot biztosít, valamint a 12. szakasz, amely a pápát feljogosítja, hogy palotáiban *posta- és távirda* hivatalt állítson fel és annak hivatalnokait ő maga válassza meg és a *posta- és távirda* tekintetében díjmentességet élvezhessen. Ezen két jogot a pápák (IX. Pius, XIII. Leo és X. Pius) eddig soha igénybe nem vették, mert ezzel, főleg az évi járadék igénybe nem vevésével¹ akarták leghatá-

birta és építtette 498-ban, mivel Laurentius ellenpápa bitorolta a régi pápai palotát: a Lateránt. Ez a bizonyítás a Vatikánra nézve egészen helyes, sőt ugyanezt lehetett volna és lehet bebizonyítani a Lateránról és a Liutprand longobard király által 728-ban és Pipin frank király által 756-ban a római egyháznak (»beato Petro, sanctaeque Dei ecclesiae« — így III. István pápa Pipinhez írt levelében) adományozott területekről is. P. Brandi bizonyítási módjában feltűnő az, hogy a Szentszéknek a Vatikán feletti tulajdonjogát magánjogi szempontból vindikálja, holott, míg a pápák világi szuveréneknek tartják magukat, a Szentszéknek tulajdonjogát politikai és nemzetközi jog szempontjából kell mindig vizsgálni, mert a magánjogi álláspontra való helyezkedés a pápa világi szuverénsége elvének feladását látszik jelenteni, mintha tudniillik már csak a körül folya a harc a pápa és az olasz király között, hogy a Szentszék tulajdonosa-e, vagy csak haszonélvezője-e a Vatikánnak. Ha a pápa már nem szuverén, akkor a garancia-törvény 5. §-a (»continua a godere«) már könnyen magyarázható arra, hogy a hódító a volt szuverénnek az elhódított területből csakis haszonélvezetre visszabocsátott néhány palotát. De, ha a pápa még szuverén, akkor ő nem haszonélvező, hanem mindenesetre tulajdonos továbbra is.

¹ Érdekes részletkérdés az, vajjon az olasz állami jog szempontjából ezen, a Szentszéknek biztosított járadék maga, vagy pedig a fel nem vett évi járadékösszegek (»annualitas«-ok) *elévülnek-e* vagy sem? Castellari turini tanár (»La Santa Sede«, Milano 1903.) azt

sojabban kifejezésre juttatni azt, hogy a garancia-törvény maguk részéről végleges elintézésnek el nem fogadják.

Ezen második érvényesítési módhoz tartozik az is, hogy a pápák (IX. Pius, XIII. Leo és X. Pius) 1870. szept. 20. óta *nem hagyták el a Vatikánt*, mindenesetre azért, hogy kikerüljék annak szükségét vagy csak látszatát is, mintha igénybe akarnák venni az olasz hatóságok védelmét vagy tiszteletadását, a melyeknek elfogadását esetleg a garancia-törvény elfogadására magyarázhatnák.¹

Ezen önkényes fogság (*»prigionia Vaticana«*) legszemléltetőbben adja tudtára a katolikus világnak, hogy a pápák még mindig csak *fegyverszünetnek* tekintik az olasz állammal szemben létező állapotot és azért addig, míg elvett összes jogait vissza nem nyerik, vagy pedig más *elfogadható egyesség vagy béke* közöttük és az olasz állam között létre nem jön, az ellenség által bitorolt és megszállott területre lépni nem akarnak.²

3. Harmadik eszközül, a világi szuverénitáshoz való joguk fentartására, a pápák azt használták, hogy az olasz-

véli, hogy maga ezen örökös járadék sohasem évül el (egyéb olasz állami járadékok az 1861. évi törvény szerint 30 évi igénybe nem vétel után elévülnek), de a fel nem vett *»annualitas«*-ok 5 év múlva elévülnek. Ezen véleményen van *Schiappoli* páviai tanár is (*»Manuale del diritto ecclesiastico«*, Torino 1902., 215. l.). Ezzel szemben *Drago* genuai tanár (*»La dotazione della Santa Sede e la Questione Romana«*, Genova 1904.) úgy a járadéknak, mint az *annualitas*-oknak elévülését tagadja. Ezen utóbbi álláspontra helyezkedik *P. Brandi S. J.* is a *»Civiltà Cattolica«* 1904. nov. 19. számában közzétett tanulmányában (*»La dotazione della Santa Sede secondo la legge delle guarentegie.«*)

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* 448. l.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 203. l. — Ezen szerző az eszmét még tovább szövi azt mondván, hogy a pápa és az olasz állam háborúban álló felek, kikkel szemben a többi hatalmak, főleg a kath. hatalmak a nemzetközi jog által háború esetére előírt *»semlegesség«* álláspontjára helyezkednek. I. m. 218—9. (Franciaország persze már azóta, *Loubet* 1904. évi római quirináli látogatásával megsértette a semlegességet!)

országi katolikusokra kötelezővé tették a politikai aktív vagy passzív választási jogtól való tartózkodást (*«astensione»*).

Ezen eszközt a publicisztika, valamint a zsurnalisztika nyelvén hol a: *«nè eletti nè elettori»* jelszóval, hol a *«non expedit»* szavakkal szokás nevezni.

A *«nè eletti nè elettori»* jelszót első ízben Don Margotti által szerkesztett *«Armonia»* című lap használta 1857-ben azon célzattal, hogy a katolikus érületű képviselők nem vehetnek részt a piemonti (torinói) parlamentnek Cavour terve szerinti abbeli munkájában, hogy az olaszországi idegen dinasztiák (Habsburgok, Bourbonok) a forradalom szításával kiűzessenek és így Olaszország egyesítése elérressék. (Cavour ebbeli tervét az 1855. évi párisi kongresszus elé terjesztette és terve a nagyhatalmak rokonszenvével találkozott, Ausztria rovására.) A piemonti parlamentben tényleg volt már 1857-ben egy kis konzervatív töredék, de még ennek tagjai is kénytelenek voltak Cavour kedve szerint szavazni és az Ausztria elleni hadüzenetet magukévá tenni; azért mégis szétrobbantotta Cavour ezt a kis »töredék«-et is.¹

1857-ben tehát, mikor a piemonti (sardiniai) kormánnyal szemben a katolikusok passzivitása megkezdődött, ezen passzivitásnak közvetlenül nem volt még a pápai szuverénitásra és az egyházi államra (patrimonium Petri) vonatkozása. Más szóval: 1857-ben a katolikusoknak passzivitása a Habsburgoknak és Bourbonoknak vált hasznára, illetőleg kárára: hasznára, ha a passzivitást mint az úgy sem megakadályozható forradalmi aknamunka elleni tiltakozást tekintjük; kárára, ha fel lehetne tenni azt, hogy a katolikus aktivitás a forradalom munkáját feltartóztatni vagy megakadályozni képes lett volna.

De az egyházi államnak megdöntését belévette Cavour miniszterelnök (1852—9, majd ismét 1859—61) már régebben programjába, sőt már a párisi kongresszuson vádakkal lépett fel az egyházi állam kormányzati rendszere ellen.

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 455—472. l.

És midőn *Plombières*-ben (1858. é.) *II. Viktor Emanuel*, *Cavour* fáradozásai folytán, *III. Napoleon* császárral (Savoya és Nizza árán) szövetséget kötött és ezen szövetséggel együtt 1859-ben Ausztria ellen háborút indított (Magenta, Solferino) és azzal megszerezte (villa-francai és velencei békekötések) Lombardiát; viszont pedig az ugyanakkor egész Olaszországban szított felkelések és plebiscitumok (1860. é.) útján *Toskana*, *Modena* (Habsburgok secundo-genitura birtokai), *Parma* (Bourbonok secundo-genitura birtoka) és *Romagna* is (»legationes quattuor«, az egyházi államnak egyik része és pedig: Bologna, Ferrara, Forlì, Ravenna) Sardiniához csatlakoztak: azóta az egyházi állam feje, a római Szentszék is egyike lett azon legitim szuveréneknek, akiknek jogai fölött a torino-i parlament és kormány dönteni hivatva voltak és akiknek jogait a szárd király bitorolta. Még ugyanazon évben elvesztette a pápa *Umbriát* (Perugia, Spoleto, Rieti), a *Marcá*-kat (Ancona, Urbino-Pesaro, Macerata, Fermo, Ascoli, Camerino), végre 1870-ben *Rómát* és környékét (Comarca és a 3 delegatio).

Igy érthető, hogy 1860. évtől fogva az olaszországi katolikusokra nézve, a szardíniai királyság (1861. év óta »olasz királyság« lett a neve és 1865-től fogva *Torino* helyett *Firenze*, majd 1871-től *Róma* lett a királyság fővárosa) területén, újabb ok merült fel arra, hogy a szardíniai államhatalomban, tehát a törvényhozásban is, való részesedéstől tartózkodjanak, tudniillik: azon a »Bulla in Coena Domini¹ 20. §-ában foglalt azon szigorú büntető intézkedés, amely »excommunicatio Papae reservata«-val sújtja a római egyház birtokait vagy jogait bitorlókat és azoknak tevőleges bűnrészeseit, és amelyet IX. Pius pápa 1869. évben az »Apostolicae Sedis« constitutióban (»Excommunicationes latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatae«, nr. 12.)² megújított.

¹ A »Bulla in Coena Domini« (röviden »Coena«) egyes pontjai, büntetéseket tartalmazó szakaszai a századok folyamán bővültek; a fentemlített 20. szakasz V. Orbán pápától (1863. é.) való.

² »Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per alios,

A protestáns vallású Hinschius is elismeri, hogy ezen büntető szakasz nemcsak *II. Viktor Emanuel* királyt és kormányát (»invalentes, destruentes, detinentes, usurpantes, perturbantes«) és katonáit (»invalentes«), valamint utódjait (»retinentes«, sőt »usurpantes« címen is) és azok mindenkori kormányait sújtja, hanem sújtja az olasz állami törvényhozásnak (olasz parlament és senatus) azon tagjait, akik a pápa által még magának vindikált olaszországi területekre (az egyházi állam 1859. évben fennállott terjedelme) vagy azokra is kötelező törvények meghozásában tényleg (»igen« szavazattal) részt vesznek. De nem esnek kiközösítés alá az olasz államnak azon hivatalos közegei (bírák, polgári és katonai hivatalt viselők), akik »szuverén« jog gyakorlásában részt nem vesznek.¹

De ezen kiközösítéstől is eltekintve, világos, hogy míg a római Szentszék fentartja igényét a régi egyházi állam felett, főleg Róma felett, szuverén jogához, addig az olaszországi katolikusokra nézve *lelkiismereti köteleesség volt tartózkodni* minden olyan politikai cselekménytől, amely a régi egyházi állam területei felett az olasz államhatalom által elkövetett *szuverén-jog* bitorlásához való hozzájárulás természetével bír, még akkor is, ha az »Apostolicae Sedis« constitutio-ban megjelölt mértékét ezen hozzájárulás nem is érné el és így »latae sententiae« büntetésről szó nem is lehetne.

Az olasz állami alsóbb hivatalok viselésére és a községi választásoknál az aktív vagy passzív választói jognak gya-

Civitates, Terras, loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia; vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam iurisdictionem in eis; nec non ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes. A »Coena« bulla a bűnrészeseknek tágabb körét sújtotta: »adhaerentes, fautores et defensores.« Az »Apostolicae Sedis« constitutio óta tehát az »adhaesio, defensio« tilos, de nincs már kiközösítéssel sújtva.

¹ P. Hinschius, Das Kirchenrecht, V. köt., Berlin 1895, 753—4. l.

korlására a »tolerari posse«-t IX. Pius pápa expresse is kimondotta.¹

De az olasz *parlamentbe* való képviselő-választásoknál az aktiv és a passzív választási jognak gyakorlására nézve továbbra is és pedig még nyomatékosabban a »*nè eletti nè elettori*« jelszó maradt érvényben, sőt ezen jelszó a *S. Poenitentiaria* részéről 1870. év után autoritativ megerősítésben is részesült, amidőn ezen pápai hatóság azon kérdésre: szabad-e az olaszországi katolikusoknak a politikai urna elé lépni? azt válaszolta, ismételt esetekben: »*non expedire*.«

Ezen »*non expedire*«-t (köznyelven »*non expedit*«) 1886. év előtt sokan a »*tolerari posse*« gyengébb, tagadó alakú, szövegezésének tekintették. De a *S. Congregatio Inquisitionis* (Card. Praef. *Monaco*) 1886. júl. 30-án hiteles magyarázatát adta a »*non expedire*« szavaknak és pedig oly értelemben, hogy ezen szavak *tilalmat* (»*non licere*«) fejeznek ki, melyet a pápa a *jelenlegi körülmények fenállása mellett* (»*his in adiunctis*«) továbbra is szigorúan fentart.²

¹ Responsum *S. Poenitentiariae Apostolicae* 10. Dec. 1860. ad dubium nr. 10.: »An liceat dare suffragia ad componenda consilia et municipales repraesentativas personas; et an electi possint officio fungi Consilarii et Magistratus Municipalis?« — resp.: »Dummodo Municipales non adigantur ad ea, quae adversantur legibus divinis et ecclesiasticis et se abstineant a praestando iuramento iuxta formam a Gubernio invasore propositam, *posse tolerari*.« — Az állami hivatalokra nézve mégis a megszorítás erősebb: »dummodo non agatur de officiis, quae directe et proxime influunt in spoliū, vel in eiusdem spoliū manutentionem et exerceri possint absque periculo laesionis legum divinarum et ecclesiasticarum, *posse tolerari*« (resp. ad dubium 13. sub dato eodem.) *Acta S. Sedis* vol. I. 560—1. l.

² »Opinio invaluit apud Dioeceses Italiae quamplurimas, politicas urnas adire licitum esse, ex quo s. Poenitentiaria, quoad hoc percontata, tantummodo respondit: *non expedire*. Ut omnis vero abiiiceretur aequivocatio, SSmus Pater, audita sententia istorum EE. DD. Cardinalium, inquisitorum generalium, collegarum meorum, iussit declarari quod *non expedire* prohibitionem importat. Ego autem declarationem hanc dum A. Tuae communico adicere cogor, SSmum Patrem, his in adiunctis, firmam manutene re prohibitionem eiusmodi.« *Acta S. Sedis* vol. XIX, 94—5. l.

Ezen újabb pápai határozat arra mutat, hogy 1886-ban már sokan voltak azon olasz katolikusok, akik a katolikus elveknek és a pápa jogainak is érvényesítésére a passzivitásnál célravezetőbbnek gondolták a politikai aktivitást. Ezen katolikusokat »*elezionisti*« szóval szokás megnevezni, míg a pápák álláspontján levőknek, a »*non expedire*« tilalmához ragaszkodóknak, csoportját »*astensionisti*« névvel szokták megjelölni.

X. Pius pápáról eleinte azon hírt terjesztette a napi sajtó, hogy a »*non expedire*« elvét felfüggesztette, de a dolog nem felelt meg a valóságnak.

A keresztény demokratikus akcióról X. Pius pápa 1903. évi dec. 18-án, motu proprio-t (»*Ordinamento fondamentale dell'azione popolare cristiana*«) adott ki, amelynek XIII. szakasza 2. bekezdésében ezt írja elő a pápa:

»Az olaszországi keresztény demokraták kötelesek teljesen tartózkodni bármiféle *politikai* akcióban való részvételtől, amely (a politikai akció) a *jelenlegi körülmények* közt, igen fontos természetű okokból, *tiltva van minden katolikusnak*.«¹

Az 1904. évi olasz parlamenti választások idejében (1904 november) ezen hír újból felmerült és pedig konkrét alakban, amidőn *Milano*-ban *Cornaggia* marchese, a *Lega Lombarda* (kath. lap) főszerkesztője, és *Bergamo*-ban *Piccinelli* a katolikusoknak tömeges részvétele segélyével legyőzték a radikális (*Bergamo*-ban a szocialista) ellenjelöltet; továbbá ugyanezen választás alatt a katolikusok támogatásával felléptek még (de nem győztek) *Treviglio* városban *Cameroni*, a *Lega Lombarda* segédszerkesztője és *Rho* városban *Medo*, a milanoi *Osservatore Cattolico* főszerkesztője. Veronában pedig *Luigi Rossi* a pótválasztásnál győzött a katolikusok szavazataival.

¹ I Democratici cristiani in Italia dovranno del tutto astenersi dal partecipare a qualsivoglia azione politica che nelle presenti circostanze, per ragioni di ordine altissimo, è interdetta ad ogni cattolico. « *Civiltà Cattolica* 1904. jan. 2. száma 6. l.

Annyi igaz volt ezen híresztelésben, hogy az említett helyekre nézve a római Szentszék valóban különleges felmentést adott a »non expedire« tilalma alól. Ez kivüláglik a *L'Eco di Bergamo* és a *Verona fedele* című kath. lapoknak a választás után hozott közleményeiből, és elismeri ennek valóságát (a sugalmazottság félreismerhetetlen jelei kíséretében)¹ a *Civiltà Cattolica* 1904. évi dec. 3-iki számának cikke, amely kizárólag a »non expedire« kérdéssel foglalkozik; kimutatva azt, hogy a »non expedire« tilalom még mindig fennáll, de annak természete megengedi, hogy a pápa azt, a hely és idő körülményei szerint, kivételesen fel is függeszthesse, sőt azt is, hogy a pápa a tilalmat teljesen meg is szüntesse, ha ő elérkezettnek látja az időt arra, hogy az »astensione«-ban rejlő negatív tiltakozás felcserélhető egy az olasz parlamentbe bevonuló katolikus párt útján eszközözlendő pozitív tiltakozással.

4. Negyedik eszközül a világi szuverénséghez való joguk fentartására azt használták a pápák, hogy a passzivitást, a neutralitást bizonyos mértékben és alakban kötelezőnek tekintették mindazon szuverénekre nézve is, akikkel a pápa diplomáciai összeköttetésben áll.

És ezen neutralitás abban áll, hogy a pápa a katolikus uralkodókra nézve, kikkel diplomáciai összeköttetésben áll, kötelezőnek tartja, hogy ők »a jelenlegi körülmények közt« elkerüljék Rómát (azt t. i., hogy Rómába jöjjenek, de itt először a pápánál tisztelegjenek, vagy pedig csakis a pápát látogassák meg, az olasz királyt pedig elkerüljék, nem lehet várni a katolikus uralkodóktól sem, mert ez a semlegességnek, az olasz király terhére való megsértése volna).²

A nem katolikus uralkodókra nézve pedig, kik a pápával diplomáciai összeköttetésben állanak, a pápa neutralitást szintén kötelezőnek tekintí olyan alakban, hogy ha ők

¹ A *Civiltà Cattolica* fentemlített cikkének címe: I cattolici italiani e le elezioni politiche. (Civ. Catt. 1904. évf. dec. 3 szám, 545—55. l.)

² Pinchetti-Sanmarchi i. m. 224. l.

Rómába jönnek és a pápánál látogatást tenni kívánnak, a pápa csakis úgy fogadja őket, ha az illető nem katolikus uralkodó a szuverén pápasággal vonatkozásban lévő extraterritorialis helyről (az illető hatalomnak a Vatikánnál tartott követének épülete) indul el a Vatikánba a pápa és a pápai államtitkár meglátogatására, és ugyanoda visszatérve, ott (a vatikáni követség épületében) fogadja a pápai államtitkár viszontlátogatását.¹ Sőt ezen diplomáciai fogadási szertartást eddig, a *persa sah* kivételével, betartották a Rómában járt azon nem katolikus uralkodók is (Edvard angol király, továbbá Szerbia, Siam uralkodói), akik nem állanak diplomáciai összeköttetésben a római Szentszékkal, mégis azzal a különbséggel, hogy ezen uralkodók a Vatikánba vagy valamely más, szövetséges állam vatikáni követségéről, vagy pedig az illető uralkodónak vagy szövetségesének kvirináli követségéről indultak el a Vatikánba, de ezen utóbbi esetben az elindulás pillanatában csakis az illető uralkodónak lobogója volt kitűzve a (kvirináli) követség épületén.²

A pápával diplomáciai összeköttetést fentartó uralkodók a *neutralitásnak* imént ismertetett alakban való kifejezését 1870. évtől 1904. évig kivétel nélkül betartották.

Egyetlen katolikus »ilyen« uralkodó sem jött el Rómába az olasz király meglátogatására; a nem kath. uralkodók pedig, akik eljöttek Rómába (Frigyes porosz trónörökös 1883-ban, II. Vilmos német császár és neje 1888-ban, majd ismét két fiával 1903-ban), szorosán az említett pápai udvari szertartási rendhez tartották magukat.

Teljes és kölcsönös diplomáciai összeköttetésben állnak a római Szentszékkal jelenleg: Ausztria-Magyarország, Spanyolország, Portugália, Belgium, Bajorország, Brazília. Ezen államok területén állandó pápai nuntiaturák vannak:

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 227—8. l. — Mivel a fogadási szertartásokban az is elő van írva, hogy az uralkodó a követségi épületből saját fogatán és saját libériáiba öltöztetett szolgálkával tartozik a Vatikánba kocsizni, azért a Vatikán ellenfelei ezen eljárást csúfnéven így nevezik: »*diplomazia dei quadrupedi*«. I. m. 228. l.

² U. o.

Bécs, Madrid, Lissabon, Bruzelles, München, Rio Janeiro; viszont pedig ezen államok a Vatikánnál *nagyköveteket* tartanak (a *nuntius*-ok is a nagykövetekhez, a diplomáciai képviselők első osztályába tartoznak).

1904. évig *Franciaország* is diplomáciai összeköttetésben állott a Szentszékkal: *Párisban* a pápának volt nuntiatúrája (utolsó nuntius volt: *B. Lorenzelli*), Rómában a Vatikánnál Franciaországnak volt nagykövete (utolsó nagykövet volt *A. Nisard*); a vatikáni francia nagykövetség teljes megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot a francia kamara 1905. év elején megszavazta és április hóban a szenátus is.

Továbbá (nagyobbrészt *egyoldalú*: csak aktiv) diplomáciai összeköttetésben állanak a római Szentszékkal: *Hollandia*, melynek területén (Hága városban) pápai *internuntius* van (II. osztályi követ rangjában) alkalmazva, továbbá *Oroszország* (1893 óta) és *Poroszország* (1882 óta), amelyek a Vatikánnál állandó követségeket tartanak; végre: *Monaco*, valamint *Argentína*, *Bolivia*, *Chile*, *Columbia*, *Costarica*, *San Domingo*, *Haiti*, *Nicaragua*, *Peru* dél- és középamerikai államok, amelyek diplomáciai ügyvivőkkel bírnak a Vatikánnál.

Loubet, a francia köztársaság elnöke, volt az *egyedüli uralkodó* eddig, aki a római Szentszék által a vele diplomáciai összeköttetésben álló hatalmaktól megkövetelt semlegességet megsértette, amikor 1904. év április hóban Rómába jött és ott mint a Quirinál vendége időzött.

Loubet látogatása tehát nem olyan kis jelentőségű tény, mint a minőnek a szabadelvű napi sajtó azt feltűntette.

I. Ferenc Józsefet, Ausztria császáriját és Magyarország királyát, *II. Viktor Emanuel* olasz király 1873-ban Bécsben meglátogatta (ugyanakkor meglátogatta Berlinben a német császárt is, a két látogatásnak eredménye volt: a hármasszövetség); *Ferenc József* a látogatást 1875-ben viszonzta is az olasz királynak, de nem Rómában, hanem Velencében. (Ugyanezen évben *I. Vilmos* német császár *Milanban* viszonzta az olasz király látogatását.) *Umberto* olasz király, nejének kíséretében, még 1882-ben meg-

látogatta Bécsben Ferenc József császárt és királyt, de a látogatás viszonzására nem került a sor, mert *XIII. Leo* pápa nem volt hajlandó feloldani uralkodónkat a kath. uralkodóktól megkivánt semlegesség alól. *Goluchowsky* külügyminiszter is Monzában tisztelgett Umberto király előtt.¹

I. *Károly*, Portugália királya, vérrokonságban van az olasz királyi családdal: Umberto olasz király a portugál királynak nagybátyja volt. 1895-ben Károly király európai körútat tett. Előbb Párisba ment és onnét Rómába készült azon szándékkal, hogy nagybátyját, valamint *XIII. Leo* pápát meglátogassa. De *XIII. Leo* tudomására hozta a portugál királynak, hogy azon esetben, ha előbb a Quirinaleben tesz látogatást, ő, a pápa, nem fogadhatná a portugál királyt. És I. *Károly* portugál király elállott római utazásától; és mivel Umberto őt Monzában fogadni nem volt hajlandó, a portugál király elkerülte Itáliát. Umberto halálakor (1900. é.) a portugál király *XIII. Leo* pápától újból engedélyt kért, hogy *Umbertonak* a római Pantheon-ban való eltemetésén résztvehessen, de a pápa megtagadta az engedélyt; a portugál király Genuában visszafordult.²

XIII. Alfonz spanyol király, *XIII. Leo* pápának keresztfia, sem jött Rómába az olasz király meglátogatására.³

Loubet látogatása Rómában viszonzása volt azon látogatásnak, amelyet III. *Viktor Emanuel* olasz király tett 1903. évi október hóban Párisban.⁴

A dolog tisztán udvariassági ténynek látszik, de a háttérben a római kérdés és a pápa szuverénsége volt, olyan alakban, hogy végre találkozzék olyan a római Szeñtszékekkel diplomáciai összeköttetésben álló uralkodó, aki a reájuk a pápa által a római kérdés miatt kötelezőnek kimondott semlegességen túltegye magát és ezáltal a pápának a régi egyházi államra és a világi, területi szuverénségre fenntartott igényét alappal nem bíró praetensio-nak bélyegezze.

¹ Julien de Narfon, Pie X, Paris 1904., 230. l.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o. 246. l.

Hogy *Loubet* látogatását Rómába valóban ilyen cézzal provokálta az olasz kormány, azt a *Giornale d' Italia* 1903 június 11. számában (tehát Viktor Emanuelnek Párisba utazása előtt 4 hónappal) előre elárulta, amidőn így írt:

»A köztársasági elnöknek utazása Rómába, amely szükséges következménye és kiegészítése lesz az olasz király párisi útjának, egyúttal arra is fog szolgálni, hogy bebizonyítsa a nagy átváltozást, amely ezen utóbbi években a közfelfogásban (»nello spirito pubblico«) végbement. A diplomáciai előítéletek elfogadtatták azt, hogy semmilyen katolikus szuverénnek nem illik Rómába, Olaszország fővárosába jönni, míg az egyháznak feje magát politikai jogai-
ban az olasz állam által megsértve hiszi. *Loubet* elnöknek, aki az egyháznak legkedvesebb nemzetét képviseli, eljövetele ezen diplomáciai előítéletnek láncát is el fogja szakítani.¹

Ilyen célzata volt III. *Viktor Emanuel* párisi látogatásának. De ha *Loubet* elnöknek nem is volt volna ilyen szándéka, a pápa, X. *Pius* nem tehetett mást, mint megtagadni *Loubet* fogadását a Vatikánban,² tiltakozni a francia államfőnek Rómába jövelele ellen előzőleg és helyteleníteni azt utólag, hacsak nem akart a pápa a világi szuverénséghez való jogának megóvására szolgáló leghatásosabb eszköztől végleg lemondani.

X. *Pius* pápa *Loubet* római látogatása után a biboros államtitkár: *Merry del Val* aláírásával a Szentszékkal diplomáciai összeköttetésben álló külföldi hatalmakhoz intézett jegyzékben (1904. április 28.) tiltakozott az ezen

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 224. l. — A francia *Sénat*-ban Delahaye szenator is kifejezte a *Loubet* utazásában rejlő cézzatot, amidőn *Loubet* római utazása ellen így tiltakozott: »Aux yeux des catholiques une visite au roi d'Italie dans la ville de Rome, est une offense au Pape, par ce qu'elle équivaut à une reconnaissance à peu près complète de l'abolition de son pouvoir temporel.« *Narfon* i. m. 238. l.

² *Loubet* előzőleg tett lépéseket az iránt, hogy Rómában a pápánál is tisztelegessen. *Narfon* i. m. 241. l.

látogatásban rejlő jogsértés ellen. A tiltakozó iratnak ezen fejtegetésünket leginkább érintő része így hangzik:

»Következésképen, ha bármely katolikus államfő a pápa ellen súlyos sértést követne el, ha Rómába, vagyis a pápai székhelyre és épen egy pápai palotába jön, hogy tiszteljen annál, aki minden jog ellenére birtokolja az ő világi szuverénitását és így megakadályozza szükséges szabadságát és függetlenségét, akkor ezen sértés annál nagyobb volt Loubet úr részéről¹; és ha mégis, ennek dacára, a pápai nuncius Párisban maradt, ez csak igen súlyos és teljesen különleges természetű indító okokból történt. Azon magyarázat, amelyet Delcassé úr adott a francia parlamentben, nem változtat a látogatásnak sem jellegén, sem horderején semmit, azon magyarázat, hogy a látogatás viszonzása nem történt a Szentszékre ellenséges szándékból. Mert a sértés magában a tényben rejlik, annyival inkább, mivel a Szent-szék nem mulasztotta el arra figyelmeztetni nevezett kormányt.«

»És a közvélemény is úgy Franciaországban, mint Italiában, pillanatig sem ismerte félre ezen látogatás sértő jellegét, amelyet (a látogatást) az olasz kormány szándékosan idézett elő azon célból, hogy ezáltal elérje a Szent-szék jogainak meggyengítését és az ő méltóságának és jogainak megsértését, melyeket pedig megoltalmazni és megvédeni a Szentszék épen az egész világ katolikusainak érdekében főkötelességének tekint.«

»Hogy egy ilyen fájdalmas tény ne szolgálhasson precedensül, a Szentszék kénytelen ellene formaszerinti és leghatározottabb tiltakozását bejelenteni. . . .²

Ezekből világos, miért tiltakozott X. Pius pápa *Loubet* elnöknek római látogatása ellen.

És azért csak csodálkozni lehetett, hogy ezen látogatásnak a római Szentszék szuverénségének kérdésére való

¹ A jegyzék elején fel vannak említve Franciaországnak specialis kötelékei az egyházhoz, amelyek alapján ezen államtól nagyobb tekintetet várhat az egyház, mint más kath. államtól.

² *Jul. de Narfon* i. m. 247—8. l.

jelentőségét még a *francia katolikus képviselők és szenátorok sem értették meg* (a kamarában 499 szóval 10 ellenében megszavazták a római út költségeit: 450.000 frank összeget, a szenatusban pedig 144 szóval 2 ellenében),¹ és a *katolikus vagy a katolikusokat pártoló hírlapok és folyóiratok* (*Revue des deux Mondes*) is helytelenítették a pápának tiltakozását és azt óhajtották, hogy a pápa fogadta volna el Loubet látogatását. Ilyen óhajt táplált a francia kath. főpapság egyrésze is.²

5. Ötödik eszközül világi szuverénségük megővésére a pápák azt használták, hogy a *világi szuverénséggel járó állami jogait gyakorolták* is 1870-től napjainkig, legalább azon módon és mértékben, amelyben ezen gyakorlásra a lehetőség megvolt.

Hogy 1870. év óta a pápák *nem* pusztán személyi immunitással bíró és immunis helyen lakó *olasz állampolgároknak* tekintették magukat, hanem valóságos uralkodóknak és államfőknek, az tagadhatatlan tény, amelyet XIII. Leo pápa 1882. év szeptember 11-én *Jacobini* bibornok, államtitkár által a Vatikánnál akkreditált diplomáciai testülethez intézett jegyzékében félreérthetetlenül kijelentett. Ezen jegyzéknek megfelelő helyét fönt (II. 2.) már idéztem.

De az 1882. évi jegyzék nemcsak arról tesz tanúságot, hogy a pápák magukat 1870. év után is uralkodóknak és államfőknek tekintették, hanem arról is, hogy ők államfői szuverén jogait a Vatikánban, az ott lakó egyének és ott fennálló intézetek és az ott felmerülő ügyek fölött gyakorolták is (*«continuò ad esercitare quella somma di diritti di cui trovavasi investito prima del 20 settembre»*).

A szuverén, az államfői jogok *főcsoportjai*: 1. A törvényhozás, 2. az uralkodás, 3. a közigazgatás, 4. az igazgatszolgáltatás, 5. követküldés és elfogadás joga (az állam képviselésének joga), 6. a szuverén kezdeményezésre visszavihető felségjogok, ezek közt főleg: a kegyelmezési jog, a

¹ U. o. 237. l.

² U. o. 232–4 l.

kitüntetések és szabadalmak adományozásának joga, hadüzenés és háborúviselés joga, pénzverés joga.¹

A két utóbbi jogtól (hadi jog, pénzverési jog)² eltekintve a pápák 1870. év óta is az összes államfői jogokat gyakorolták, azon a területen (Vatikán) és azon mértékben, ahogy az 1870. év óta még lehetséges volt.

A fent (II. 2.) alatt már említett, 1882. május 25-iki *motu proprio*³ esetében konkrét példában látható az, hogy a pápa 1870. év után is gyakorolta a jogalkotást és a végrehajtás jogát és ez utóbbit illetőleg nevezetesen az igazságszolgáltatást.

Az említett *motu proprio* második és harmadik bekezdése egészen világosan kifejezi azt, hogy XIII. Leó pápa a Vatikánban ezen intézkedésével felállított (hármassal) bíróságot nem házi és fegyelmi, hanem állami, jogi szervnek tekinti:

»Quum praeter oeconomicas et disciplinares relationes quae Domus Nostrae Pontificalis Administrationes moderantur, enasci, relate ad easdem, queant contractuum aliarumve rerum causa, controversiae et contestationes, iustitiae

¹ Az államfői jogok még rövidebben két csoportba foglalhatók össze: 1. jogalkotás (törvényhozás), 2. végrehajtás (a fenti 2—6. alatti jogok.)

² IX. Pius pápa még veretett pénzt (1870. év előtt), de XIII. Leó és X. Pius már nem. A pápai pénzeknek és a pápai érmeknek külön irodalma is van. Az előbbiekről a »La Revue« 1903. évi aug. 15-iki száma cikket közölt Paulucci di Calboli tollából (XIII. Leó halála alkalmából.).

³ Az 1882. május 25. *motu proprio* címe: »Motu proprio S. S. D. N. Leonis XIII. quo in Aedibus Vaticanis instituitur tribunal ad dirimendas controversias, quae enasci possent, contractuum causa, cum administratione Aedium earundem.« Acta S. Sedis 1882. évf. 193—194. lap. A »motu proprio«-val felállított három bíróságnak szervezetére és a követendő perrendtartásra vonatkozó szabályzat (»Statuta praeliminaria«) az Acta S. Sedis 1883. évfolyamában jelent meg; ezen szabályzat azonban csak kiegészítése az 1884. évi *motu proprio*-nak és az 1885. évi pápai edictumnak (XVI. Gergely), melyek nem érintett részekben a Vatikánra nézve továbbra is érvényes és gyakorlatban alkalmazott jogot tartalmaznak.

titulo innixae; et quoniam ceteroquin in huiusmodi quaestionibus ordinis interioris, admittere nequimus extranearum auctoritatum (ezek az olasz állam bíróságai) interpositionem neque ullimode earundem controversiarum et contestationum examen iuridicum praepedire volumus, sic opus esse censemur recto iustitiae cursui prospicere, pro mensura et forma, quas condicionis Nostrae difficultates permittunt.»

»*De plenitudine ergo auctoritatis Nostrae (ez az államfői szuverén jogok teljessége) per praesentem Motum proprium duplex instituimus iudicium collegium tribus constans Prae-latis nominandis; penes quod omnibus recursus pateat, in prima et secunda instantia, qui actiones et iura adversus praefatas Administrationes vindicanda habere putent.*«¹

Legszembetűnőbb, senki által sem tagadható, mert a nemzetközi jogéletben naponkint érvényesülő szuverén joga a pápának a követküldés és a követelfogadás joga.

Mivel épen a pápának ezen joga az, amelynek természetétől függ az, vajjon a pápát lehet-e a ma érvényes nemzetközi jog elmélete és gyakorlata szempontjából még mindig világi szuverénnek, valóságos uralkodónak tekinteni: azért külön pontban (III.) tartom szükségesnek szólni ezen jognak mai alakjáról (1. p.), annak természetéről (2. p.) és az ebből folyó következményekről (3. p.).

¹ Acta S. S. 1882. évf. 193—194. l. — Nem von le a pápának ezen szuverén bíraskodási jogának realitásából semmit az sem, hogy a római felebbviteli tanács a Vatikán lakóinak pereiben az állami bíróságot mondta illetékesnek. (1882. nov. 9.)

III.

1. A pápának *követküldési* és *követelfogadási* joga korra nézve régiebb mint bármely európai uralkodóé, sőt az állandó követségek eszméje és megvalósítása egyenesen és kizárólag a pápától származik.

Követküldési jogot gyakoroltak a pápák már *Constantinus Magnus* császár idejében (*Hosius Cordubensis*) a IV. század elején, de az V. század közepétől fogva már állandó követeket (*ἀποκριτάριοι*, responsales) is tartottak a görög császárok udvaránál Konstantinápolyban: az első esetet *I. Leo* pápa idejéből tudjuk, ő küldötte oda *Marcianus* császárhoz *Julianus* cos-i püspököt állandó követ minőségében. A pápai »apocrisiarius«-ok intézményét a képrombolási viszály idejében 743. évben szüntette meg *Zakarias* pápa (*Constantinus V. Copronymus* uralkodása alatt). Ugyancsak állandó követet (*ἀποκριτάριος*, responsalis) tartottak a pápák Ravennában, a bizánci császár helytartójának (exarcha *Ravennatensis*) udvaránál a VII. században.¹

A pápai »apocrisiarius«-ok tisztje volt: a pápát úgyis mint ilyen, úgyis mint a Nyugat patriarkáját és Itália primását, a császári udvarnál képviselni; a Kelet viszonyait, főleg az eretnekségek tekintetéből, figyelemmel kísérni és azokról a pápának jelentést tenni (innét elnevezésük: *ἀποκριτάριοι*, responsales). Továbbá a pápai joghatóságot is gyakorolták ők a keleti egyházzal szemben.²

¹ F. X. Wernz, *Jus Decretalium*, II. köt., Róma 1899., 796—7. lap, P. Hinschius, i. m. I. köt. 498—501. l.

² Wernz i. h. 797. l.

A VIII. század végén és a IX. század elején a pápák a frank királyok (Carolus Magnus, Ludovicus Pius) udvaránál tartottak ilyen állandó követeket (apocrisarius, missus).¹

A IX. századtól fogva a pápai *állandó követségek* megszűntek, de a pápák (egyházi ügyek elintézése és a pápai joghatóság gyakorlása végett [censura és depositio kimondása, az alól való feloldozás stb.] az első forum [püspök] mellőzésével is) mind sűrűbben küldöttek az európai fejedelmekhez követeket, (legati, vicarii, missi, nuntii), akik néha éveken át is időztek valamely fejedelem udvaránál anélkül, hogy maga a követség állandó jellegű volt volna. Mégis a klasszikus kánonjog a XIII. században »iurisdictio ordinaria«-val bíró egyházi joghatósági (pápai) közegeknek tekintette már ezen »legatus«-okat, kik közül a »legati a latere« birtak legszélesebb, a decretalisokban körülírt jogkörrel.²

A *trienti* zsinat (sess. XXIV. c. 20. de ref.) a pápai »legatus«-ok jogainak körét megszorította, megvonva tőlük az első fokon való bíraskodás jogát, de meghagyta nekik továbbra is azon jogot, hogy másodfokon ítélkezhetnek és a püspökségre jelöltek vizsgálatát (processus informatorius) továbbra is ők végezzék,³ valamint meghagyta egyéb, a pápák által a követeknek átengedett jogok gyakorlását.

A XIV. század elején a pápák a főbb európai uralkodók udvaránál *állandóan* kezdtek tartani követeket »nuntius apostolicus« címen és ezen »nuntius«-oknak a régi »legatus«-ok egyházi jogkörén kívül *politikai és diplomáciai szerepük* is volt és épen ezen utóbbi szereplésükkel voltak az állandó »nuntiatura«-k az európai világi uralkodókra is ösztönző hatással, hogy a pápa példájára egymással állandó és kölcsönös diplomáciai érintkezésbe lépjenek és »állandó követségeket« létesítsenek; a pápai udvarnál Rómában a XVI. század elején már a legtöbb európai uralkodó tartott állandó követet; ezen követeknek igen nagy, bár nem örvendetes, szerepük

¹ U. o.

² Wernz i. h. 798. l., Hinschius i. h. 503—524. l.

³ Wernz i. h. 798. l., Hinschius i. h. 525. l.

volt a pápaválasztások esélyeinek kitudakolása, a választások előkészítése és a »conclave«-knak befolyásolása körül.¹

Szórványosan már a XV. században akadunk az állandó követségek példáira (*XI. Lajos* francia király követei az angol és a burgundiai udvaroknál); azok felállításában az államfőket főleg a *háború veszélyének* megelőzése, elhárítása vezette, mert a XV. század vége óta, a *rendes hadseregek* felállítása óta, a háborúveszély állandósult.²

A ma érvényes *nemzetközi jog értelmében*³ a *diplomáciai képviselőknek* (»agents diplomatiques«), az őket küldő szuverén részéről, *három fő rendeltetésük* van: *megfigyelni* (»observer«), *egyezkedni* (»négocier«) és *védelmezni* (»protéger«). Ezen utóbbi a külső szuverénnek az idegen állam területén lakó nemzetbelieivel szemben való jogvédelmet jelenti, a két előbbi szónak értelme világos; a három kötelelem összefoglalható így: »*fidélité envers son propre souverain*«.⁴

Másrészt, *negatív szerepkörüket* tekintve, a diplomaták a nemzetközi jog értelmében, *kötelesek* azon szuverénnek érdekét is szem előtt tartani, akinél alkalmazva vannak (»*loyauté envers le souverain étranger*«) és pedig azért, hogy tartózkodnak minden olyan dologtól vagy mulasztástól, ami az idegen szuverént, vagy kormányát, vagy országa alkotmányát, vagy intézményeit sértene, vagy azokra való befolyásolás, vagy pártfogolás jellegével vagy látszatával birhatna.⁵

Ezen diplomáciai szerepkörük megvolt már a XVI. században is az állandó követségeknek. *Ilyen szerepkör* jutott a *pápai nuntius-oknak* is, mégis azon különbséggel, hogy a pápai nuntiusok a megfigyelés és az egyezkedés

¹ Lásd művemben: A vétőjog a pápaválasztáson. Budapest, 1904. 29, 56—58. l.

² Magyar Jogi Lexikon. (Dr. Márkus D.) III. köt. Budapest, 1900. év 23. l.

³ *Bonfils-Fauchille*, Manuel de Droit International Public. Paris, 1901. 388—9. l.

⁴ U. o. 388. l.

⁵ U. o. 389. l.

gyakorlásánál túlnyomólag nem a pápai állam speciális szempontjai, hanem az egyetemes egyház szempontjainak (törökök elleni háború, a protestantizmus ellen való szervezés) szolgálatában állottak, bár azért a pápai államot is képviselték és annak érdekeit (Spanyolországgal, Franciaországgal és Velencével szemben) is szorgalmazták. Formaszerinti *monarchiává*, egyébként némelyek szerint II. Gyula (1503–1513.), mások szerint *VIII. Orbán* pápa alatt (1631. év) lett az »egyházi állam«, helyesebb azonban az a felfogás, hogy az egyházi állam kifejlődése Pipin adományozása óta kezdődik, mert a frank királyok (Pipin, Nagy Károly) adományozásai már nem tekinthetők magánjogi birtokadományozásnak, hanem közjogi jellegű területszerzésnek. A fejlődési folyamat vége a XIV. századra (III. Miklós pápa) esik; az egyházi állam belső megerősítése II. Gyula pápa műve (»Borgia Cesar«).¹

Így érthető, hogy az állandó pápai nuntiaturák azon államokban állítottak fel, amelyek az egyetemes egyház érdekeinek szempontjából legnagyobb jelentőséggel bírtak.

A XVI. század legelejétől fogva már *Madridban* (1500-tól Velencében is, de ez nem fejlődött ki állandó nuntiaturává), 1513-tól fogva *Bécsben*, 1514-től *Párisban*, 1582-től fogva *Kölnben*, 1586-tól *Luzernben* (Svájc), VIII. Kelemen pápa idejétől (1592–1605.) *Bruxellesben* (Belgium), majd *Lissabonban*, 1785-től fogva *Münchenben* apostoli nuntiusok vannak állandóan alkalmazva és ezen helyeken évszázadokon át állandó »nuntiaturák« állottak fenn és kivéve az időközben megszűnt *kölni*, *luzerni* (a francia invasio folytán: 1798. év) és *párisi* (Loubet elnök 1904-iki római útja és még inkább a *dijoni* és *laval*i püspökök lemondása miatt 1904. év végén hozott azon törvény folytán, amely a vatikáni nagykövetséget megszüntette) nuntiaturákat, állanak még most is fenn.²

¹ Hinschius i. m. 214. l. Scherer, Handbuch des Kirchenrechts I. köt. 464. l.

² Hinschius i. m. 525–537. l. Staatslexikon der Görres-Gesellschaft. II. kiad. IV. köt. 116–126. hasáb.

Ezen öt régibb (*Madrid, Bécs, Bruxelles, Lissabon, München*) nuntiaturához járult a XIX. században a *brazíliai* (Rio de Janeiro) és a *hollandiai* (Hága), amely utóbbinak élén azonban nem »nuntius« (»nagyköveti« rang), hanem *internuntius* (másodosztályi »követi« rang) áll, mert első osztályi követet (nuntius) a pápa csakis katolikus országok uralkodóihoz küld¹ és tőlük sem fogad el első osztályi követet (»ambassadeur«).²

2. A *pápai nuntius*-okat mind e mai napig úgy a nemzetközi jog elmélete (kézikönyvek, tankönyvek és egyéb szakmunkák), mint annak törvényhozása (kongresszusok) és gyakorlata a rendes diplomáciai képviselők közé sorozta, őket mindazon jogokban részesítette, amelyek a világi államfők diplomáciai képviselőit megilletik, sőt őket épen képviselőtüknek túlnyomóan *egyházi jellege* miatt két *előnyben* is részesítette és pedig:

a) A *pápai nuntius*-ok a diplomáciai testületeknek *elnökei* (»doyen du corps diplomatique«) az 1815. évi bécsi kongresszus határozatainak IV. artikulusa folytán. Ezen előjog az 1870. évi események folytán sem ment veszendőbe.³

b) A *pápai nuntius*-ok szabadon érintkezhetnek »*egyházi ügyek*«-ben az illető államok katolikus hiveivel, mint a pápának helyettesei. Így: ők értekeznek a kinevezési jog-

¹ *Bonfils-Fauchille* i. m. 385. l. — A diplomáciai képviselőknek négy osztálya van: I. osztály: nagykövet (ambassadeur). pápai nuntius. II. osztály: teljhatalmú miniszter (ministre plénipotentiaire), pápai internuntius és rendkívüli követek. III. osztály: »ministre résident«. IV. osztály: »chargé d'affaires.«

² Rendkívüli képviselői a pápának az egyes országokra kinevezett *apostoli delegátusok*, milyenek vannak jelenleg ezen államok területén: Chili, Bolivia és Peru (közösen egy), Kolumbia, Északamerikai Egyesült-Államok, Canada, Filippi-szigetek. Az apostoli delegátusuk hihetőleg a követek II. osztályába tartoznak.

³ *Bonfils-Fauchille* i. m. 203. l.: »La chute du pouvoir temporel ne doit pas faire considérer comme abrogée la disposition du règlement de Vienne de 1815, qui confère au Nonce l'honneur de présider le corps diplomatique.« — *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 221.

gal bíró uralkodóknak kormányaival a püspökségre kiszemelt egyének ügyében; ők közvetíthetnek pápai felmentéseket, feloldozásokat az illető állam püspökeinek, meglátogathatják az állam és az ahhoz tartozó katolikus püspökségek területén levő egyházi intézeteket, ott egyházi ténykedéseket végezhetnek.¹ Csakis akkor lehetne az illető kormánynak a »loyauté envers le souverain étranger« kötelmét felvetnie, ha a pápai nuntius a szorosan vett »egyházi ügyek« körén túlmenve az illető állam világi belügyeit, főleg politikai ügyeit érintő lépést vagy nyilatkozatot tenne.²

A pápai »nuntius«-oknak ezen kettős kivételes előjogaira nézve 1870. év óta a nemzetközi jogi írók között szakadás állott be, amely szakadás egész a mélyéig hagy beletekinteni a pápai szuverénség természete körül a nemzetközjogászok közt fennálló ellentétes álláspontoknak zűrzavarába, de amelyből épen az tűnik ki, hogy a pápa világi és politikai szuverénsége egy olyan ténylegesség, amelyet előbb a nemzetközi jog elmélete terén akarnának megdönteni, mert a nemzetközi joggyakorlatban, a diplomáciai

¹ *Bompart, Le Pape et le droit des gens; Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 295. l.

² Természetesen itt igen könnyen fordulhat elő »*collisio iurium*«, amint azt 1895. év tavaszán Magyarországon az *Agliardi*-eset megmutatta. *Agliardi* bécsi nuntius ugyanis Magyarországon tett útja (Esztergom, Budapest, Nagyvárad) alatt az akkor a parlament előtt fekvő egyházpolitikai törvényjavaslatokra vonatkozó nyilatkozatokat tett, ami ellen *Bánffy Dezső* báró 1895. május 3-án, mint egy külhatalomnak az ország belügyeibe való beleavatkozása ellen állást foglalt egy hozzá a parlamentben intézett interpellációra adott válaszában, és ilyen tartalmú jegyzék is küldetett a Szentszékhez a külügy-miniszter (*Kálnoky G. gr.*) útján. *Bonfils-Fauchille* i. m. 203. l. 1. jegyzet. — Hasonló eset történt 1894-ben Franciaországban (*Ferrata* nuntius nyilatkozata a »loi sur les Fabriques d'église« törvényjavaslatról), 1880-ban pedig (*Frère Orban* miniszterelnöksége alatt) Belgiumban (*Serafino Vannutelli* nuntius nyilatkozata az iskolajavaslatról), amely utóbbinak következménye volt a diplomáciai összeköttetés megszakítása Belgium és a Vatikán között 1884-ig, amikor a katolikus párt került ismét kormányra (*Malou, majd Bernaerts* miniszterelnök).

érintkezésben, 1870. év után nem sikerült »csupán« szellemi szuveréné devalválni a pápát.

A) A nemzetközjogászok egyik csoportja ugyanis tagadja azt, hogy a római pápa 1870. év után is még mindig világi szuverén, és azt állítják ezen írók, hogy a pápa, mint az egész világon elterjedő katolikus egyháznak feje, nemcsak egyházi hatalom, hanem nemzetközi jogszemély,¹ szellemi

¹ »Nemzetközi személyeknek« (»personnes internationales«) nevezik a nemzetközi jogközösségnek egyes tagjait (»membres de la communauté internationale«). A nemzetközjogászok nagyobbik része csakis a szuverén államokat (az uralkodókat önmagukban nem) tekinti »nemzetközi személyek«-nek, mint amelyek a nemzetközi jogban foglalt összes aktív és passzív jogok megszerzésére képesek és nemzetközi irányban kötelezettséget vállalhatnak magukra és a nemzetközi jog szabályai szerint esetleges jogsértésekért felelősségre vonhatók. Ezen tudósok véleménye szerint épen azért sem a katolikus egyház, sem más bármiféle vallási társulat vagy politikai, kereskedelmi, társadalmi szövetség, bár az egész világra kiterjedő működési körrel is bírnak, nem »nemzetközi személyek«. Így vélekednek *Bluntschli* (Le droit public universel), *Heffter-Geffken* (Das europäische Völkerrecht, 40. §.), *F. de Martens* (Traité de Droit International, 1883—7. tom. II. ch. I. p. 426.) és *Pradier-Fodéré* (Traité de Droit International nr. 81.). — Míg ellenkezőleg *De Olivart* (i. m. 105. l.), *Pasquale Fiore, Corsi* (Della situazione attuale della Santa Sede nel Diritto Internazionale, 1886.) és *Chrétien* (Principes de Droit International public, ch. I. nr. 77.) azt állítják, hogy a katolikus egyház is nemzetközi személy, mert saját személyisége van, jogképességgel és minden világi hatalomtól független tevékenységet fejt ki, van élő szervezete és egységes kormányzata. Érdekes, hogy ezen álláspontot foglalta el *Georges Flaeschlen*, a bukaresti felebbviteli tanács bírāja, a »Revue de Droit International et de Législation comparée« folyóirat (Bruxelles) rendes munkatársa, egy e folyóiratban közölt cikkében (»La situation juridique du Pape comme chef suprême de la religion catholique«, 1904. évf. 6. sz. 85—94. l.), ahol *Flaeschlen* egészen a katolikus álláspontot védi tisztán nemzetközi jogi érvekkel, bár megvallja, hogy ő maga nem is katolikus; a cikk éle *Pierantoni* római tanár és szenátornak ugyanazon folyóirat 1903. évf. 3. és 5. számában megjelent cikkének (»L'incapacité des États d'acquérir par succession dans un pays étranger«) álláspontja ellen van irányítva. *Pierantoni* cikke viszont *P. Fiore* nápolyi tanár előzőleg ugyanott megjelent cikkével (»De la capacité de l'État étranger, de l'Église et du saint-siège d'acquérir par succession«,

szuverén; és azért a nemzetközi joggyakorlatban 1870. év után is meghagyatott a szuverénnek megillető diplomáciai képviseleti (aktív és passzív) jog birtokában. A pápa követei (nuntius, internuntius, delegatus apostolicus), valamint a Vatikánál akkreditált külföldi követek valósággal a diplomáciai testülethez tartoznak ugyan, de más címen, más jogalapon, mint a szuverén államok és államfők által küldött, vagy az azoknak udvaránál akkreditált követek.

A nemzetközjogászok ezen első csoportjának álláspontjából a nuntiusoknak fenti kettős előjogára nézve praejudicium, joghátrány eo ipso még nem származik (bár, mint látjuk, *Fiore*, a csoport tipikus képviselője, mégis ilyen következtetést von le ezen álláspontból), mert ezen álláspont szerint is valóságos diplomata lévén a nuntiusok, az ő joguk a »doyen«-álláshoz kétségbe nem vonható, továbbá ezen álláspont szerint is nem kizárólag »diplomata« a nuntiusok, hanem egyházi közegek is, akiknek tehát természetesen joguk van a diplomáciai érintkezésen kívül egyházi érintkezésre is, a pápai joghatóságnak, az illető ország közjogának határai közt, való gyakorlására.

Magyarországon az 1471. évi 19. t. cikk tiltja az egyházi peres ügyeknek a hazai egyházi bíró elkerülésével a pápa bírósága előtt, első fórumban, való elintézését, amiből folyólag a bécsi pápai nuntiusnak peres ügyekben való joghatósága Magyarországra nézve máris korlátozva van a magyar közjog által. Hasonló korlátozások, főleg a bíraskodási jog tekintetében, más országok közjoga részéről is fennállanak. *Spanyolország* az egyetlen ország, ahol a (*madridi*) nuntiatura kebelében XIV. Kelemen pápa állan-

1903. évf. 1. sz.) helyezkedik szembe. (Az utóbbi cikkek tartalmára még visszatérünk). — A két ellentétes vélemény között közvetítő véleménye van *Bonfils-Fauchille* könyvének, mely szerint a katolikus egyház nem »nemzetközi személy«, de a római Szentszék már valósággal az. (*Bonfils-Fauchille* Manuel de Droit International public, III. kiadás 1901. 80. l.). H. *Bonfils* toulousei tanár írta ezen könyv I. kiadását, míg a III. kiadást Paul *Fauchille* a »Revue Générale de Droit International Public« szerkesztője dolgozta át.

dóan szervezett harmadfokú bíróságot (»rota«) állított fel 1771-ben. De egyéb pápai joghatóság (privilegium-adás, felmentések stb.) gyakorlása az egyes országok közjoga részéről általában akadályba nem ütközik.

A francia államférfiak, köztük *Casimir-Périer* 1894. évben francia külügyminiszter is, nem tartoztak és nem tartoznak a nemzetközjogászok ezen iskolájához, mert szerintük, mint *Casimir-Périer* a *Ferrata* nuntius ügyében hozzá intézett interpellációra adott válaszában indokolásában is kifejtette, a pápai nuntiusoknak a francia közjog szerint nem szabad közvetlenül a francia püspöki karnak tagjaival, a francia külügyminiszter közvetítése nélkül, hivatalosan, bár egyházi jellegű ügyekben is, érintkezésbe lépniök, csakúgy, mint nem szabad más szuverének diplomáciai képviselőinek.

A nemzetközjogászoknak ezen első csoportjához tartoznak: *Luigi Olivi*, a modenai egyetemen a nemzetközi jognak tanára, *Pasquale Fiore*, a nápolyi egyetemen a nemzetközi jognak tanára.

Fiore az ő nagy (3 kötetes) kézikönyvében így adja elő erre vonatkozó véleményét:

»Elfogadván azt, ami nekünk eltagadhatatlannak látszik, t. i. hogy az Egyház az emberi társadalomnak egy személye, és hogy ezért a pápa, aki azt képviseli, önmagától és »de iure« bír nemzetközi-jogi állással, meg kell engedni következetesen azt is, hogy a pápa szabadon érintkezhessék az összes kormányokkal, amelyek összeköttetésbe akarnak vele lépni azért, hogy egyértelműleg lehessen szabályozni az Egyház külső kormányzatához tartozó ügyeket és mindazt, ami az egyházhatalmat összefűzi az állami belső közjoggal és bármely állami törvénnyel.«¹

Majd alább így folytatja *Fiore*: »A pápa követségi joga (»Il diritto di legazione«) a pápát mint az Egyház fejet illeti meg, függetlenül az olasz törvénytől (ez a garancia-törvény!) és annak gyakorlása nem tekinthető másnak, mint

¹ I. m. II. köt. 482. l. (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 98. l.)

a pápa egyik nemzetközi joga gyakorlásának, anélkül, hogy abban egy olyan elemet lehetne találni, hogy azt a politikai szuverénitás gyakorlásának kelljen tekinteni és így a pápaság alaptalan követeléseinek helyt adni kellene, amelyek szerint ő a világi szuverénség jogait még ténylegesen gyakorolja.«¹

Majd ismét így ír *Fiore*: »Amint a manapság még mindig a pápát megillető szuverénitásnak jellege és természete eltérő, épen úgy eltérő a jellege és a természete azon diplomáciai érintkezésnek is, amelyet ő és az akkreditált diplomáciai képviselők egymással fentartanak.« És ennek megerősítéseül a jegyzetben így ír *Fiore*: »Ezen kérdés közvetve így lőn eldöntve a *délamerikai köztársaságoknál* alkalmazott apostoli delegatus tekintetében. Azon kétség merült fel ugyanis, vajjon a *dékánság* a pápa képviselőjének ítéltesse oda, amiképen szokásban volt, amikor a pápa világi szuverén volt, vagy pedig *Chili* teljhatalmú képviselőjének, aki a hivatal-idősb (»il piu anziano«) volt; és felülkerekedett azon vélemény, hogy nem lehet odaitélni a »*delegatus apostolicus*«-nak semmiféle jogot arra, hogy ő tekintessék a diplomáciai testület dékánjának.«²

¹ I. m. I. köt. 486. l. (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 99. l.)

² I. m. II. köt. 427–8. l. — Ezen eset 1878. évben Peruban (Lima) történt, de *Fiore* két ténybeli adatban téved, és pedig: 1. Nem *Chili*, hanem *Venezuela* teljhatalmú minisztere követelte magának az »ancienneté« alapján a dékánságot. Ez elég ártatlan tévedés. 2. A *limai* diplomáciai testület nem tette magáévá a venezuelai követ kérelmének indokolását, mely szerint a pápa 1870. év óta nem szuverén és azért nem is nemzetközi jogszemélyiség, a pápai követek csakis egyházi megbizottak, és csakis annyiban kaphatnak diplomáciai jelleget, amennyiben a szuverének ezt megadják, amint tényleg az olasz állam megadta azt a garancia-törvénnyel, amelyet a többi hatalom és hallgatagon elfogadott — sőt vita tárgyává sem engedte tenni a pápa világi hatalmának ügyét, hanem egyszerűen odaitélte a *doyen*-séget a venezuelai követnek azért, mert a bécsi kongresszus IV. cikke a pápai »nuntius«-oknak adja meg a dékáni jogot, nem pedig a »delegatus apostolicus«-oknak (*Mocenni* volt a limai deleg. ap.), akik nem tekinthetők »állandó követség« élén álló diplomáciai képviselőknek. *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 222–3. l., 293–4. l., aki ezen *perui* eset monográfiája után (*Macchi*, Los representantes ponti-

Fiore álláspontjában feltűnő az, hogy ő elismeri a »katholikus egyháznak« és a »pápának« is nemzetközi »jogszemélyiségét« és ezzel elismeri a pápának szellemi szuverénységét, amelyben benne foglaltatik a pápának »követségi« (aktiv és passzív) joga is és pedig nemzetközi jogi jelleggel, de tagadja a pápának világi (államfői) szuverénységét és a pápai »követségi« személyzetnek politikai természetét.

Fiore ezen állásfoglalásával szembehelyezkedik a katolikus, a pápai felfogással, amely a pápát nemcsak »szellemi« szuverénnek és nemzetközi jogszemélynek, hanem »világi« (politikai) szuverénnek is (a Vatikán-ban még mindig gyakorolt, és a régi egyházi állam többi részére nézve is még fel nem adott államfői szuverénjogai alapján) tekinti.

Ezen katolikus, ezen pápai felfogás az egyházi jogi álláspont, amelyre van felépítve az állandó »nuntiaturák« jogintézménye.

A »nuntius apostolicus« ugyanis a pápának hármasképviseletével van megbízva, épúgy mint a pápának is hármasképviseltetésre van joga és pedig:

a) a pápát, mint a kath. egyház fejét a *primatus* alapján megilleti a jog, hogy ő az egyházat képviselhesse, vagy magát egyházi »belső« ügyekben nemcsak átmenetileg, hanem állandóan is¹ képviseltesse, mert ilyen képviselői,

ficios en su caracter diplomatico, Lima, 1891) írja meg ezen helyesbítést. *Fiore* ezen tévedése, mint látni való, már nem olyan ártatlan. Így lehet egy diplomáciai »eset«-et egymással ellenkező tételek bebizonyítására felhasználni, de azért csak egyik az igaz.

¹ Ezt (t. i. hogy a pápa küldhet »rendkívüli« követeken kívül »állandó követeket« is egyházi ügyekben való képviselése céljából) tagadásba vette *Marcus Antonius De Dominis* (*De republica ecclesiastica*, 1617), *Richer* (*De potestate ecclesiastica et politica*), *Eybel* és főleg *Febronius*. Ezen téves állítást VI. Pius pápa, amikor a mainzi, trieri, kölni és salzburgi érsekek 1786-ban Ems-ben a pápai nuntiusok alkalmazása ellen állást foglaltak (»punctationes Emsenses« artic. 1—23.), 1789-ben elvetette a négy érsekhez intézett: »Responsio super Nuntiaturis apostolicis« című iratában. *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 84—85. l. Ide vág *Nocedal* spanyol írónak a »*Siglo Futuro*« spanyol lapban 1885. március 9-én megjelent cikkének (»La misma cuestion«

bárhová is küldetnek katolikusok közé, nem külföldre mennek, hanem az egyház területén maradnak¹;

b) a pápát, mint a kath. egyház fejét, az ő kezében összefutó és világpolitikai jelentőséggel bíró hatalomnál fogva megilleti a jog, hogy a nemzetközi jogszemélyekkel: az államokkal, és ezeknek szuverénjeivel egyházi »külső«, a nemzetközi társadalmat érintő ügyekben a nemzetközi jog szabályai szerinti állandó diplomáciai érintkezést tartson fenn és velük szemben az aktív és a passzív követési jogot igénybe vegye²;

c) a pápát, míg más szuverénnek alattvalójává nem lesz és míg egyuttal államfői, világi szuveréniségi jogoknak gyakorlását a Vatikán területén folytatja, megilleti a jog, hogy államfői minőségében is igénybe vegye a diplomáciai képviselőnek jogát aktív és passzív irányban.³

Fiore az imént elsorolt a) és b) pontokra nézve nem ellenkezik az egyházi jogi felfogással; csakis a c) pontra nézve tér el attól.

Fiore álláspontja azonos a garancia-törvénynek (legge 13 maggio 1871) álláspontjával.

Szükségesnek vélem szóról szóra idézni a garancia-törvénynek idevágó szakaszait:⁴

Art. 1. »A pápa személye szent és sérthetetlen.«

Art. 2. »A pápa személye elleni merénylet és az arra való felhívás azon büntetésekkel sújtatnak, amelyek vannak

címmel) álláspontja, amely szerint a pápai nuntiusok csakis diplomaták, akiknek egyházi ügyek elintézéséhez sem joguk, sem képességük (itt a diplomáciai ravaszságot hozza fel Nocedal) nincsen. Ezen téves véleményt XIII. Leo pápa nevében Jacobini bíboros államtitkár 1885. április 15-én a madridi nuntiushoz írt levélben visszatüntetette, megcáfolta és szerzőt egyházi büntetés terhe alatt téves véleményének visszavonására kötelezte. *Acta S. Sedis* vol. XVII. 561—9. l.

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 89—94. l.

² I. m. 240—288. l. 289—296. l.

³ I. m. 296—303.

⁴ Calchi-Novati »Il Diritto Eccl. dello Stato Italiano« Milano 1903. 22 29. l.

kiszabva a király személye elleni merénylet és az arra való felhívás esetében.«

Art. 3. »Az olasz kormány («Il Governo¹ italiano») a pápát, a királyság területén, szuverén tiszteletjelekben részesíti («rende al Sommo Pontefice gli onori sovrani»); ő (értsd: a pápa) bírja továbbra is a katolikus szuverénnek által neki tulajdonított tiszteleti előjogokat. A pápának jogában áll megfelelő számú testőrséget tartani személye és palotáinak őrzése végett, anélkül azonban, hogy ez prejudikálna a királyság fennálló törvényeiből ezen testőrségre nézve folyó kötelezettségeknek és kötelelességeknek.«

Art. 8. »Tilos a tisztán lelki ügyekkel («di attribuzioni meramente spirituali») foglalkozó pápai hivatalokban és congregatiókban szemlét, kutatást vagy iratok, okmányok, könyvek és jegyzékek lefoglalását eszközölni.«

Art. 9. »A pápa teljesen szabad az ő lelki hivatalának összes funkcióiban és abban, hogy Róma bazilikáinak és templomainak kapuira kifüggesztetheti említett hivatalának összes aktáit.«

Art. 11. »A külhatalmak követei Ő Szentségénél élvezik a királyságban mindazon előjogokat és mentelmeket, amelyek a nemzetközi jog szerint megilletik a diplomáciai képviselőket. Az ellenők elkövetett sértésekre kiterjesztetnek azon büntetések, amelyek ki vannak szabva az olasz kormány mellett (presso il governo italiano) alkalmazott külföldi képviselők elleni sértésekre. Ő Szentségének a külhatalmaknál levő követei részére, a királyság határain belül, az ugyanazon jog szerint szokásos előjogok és mentelmek biztosíttatnak, midőn küldetési helyökre utaznak vagy onnét visszatérnek.«

Art. 12. »A pápa szabadon levelez a püspökökkel és az egész katolikus világgal, az olasz kormány bármiféle beavatkozása nélkül. Ezen célra megengedettik neki, hogy a Vatikánban vagy egy másik rezidenciájában posta- és

¹ A »governo italiano« nem a szorosán vett »kormányt« (miniszteri kabinet) jelenti itt, hanem az egész végrehajtó hatalmat, beleértve a királyságot; ily értelemben vétetik e szó a 11. articolo-ban is.

távíróhivatalokat állíthasson fel, maga által választott hivatalnokokkal.« (A 11. artic. további szövege a pápának adott, de a pápa által eddig igénybe nem vett, posta- és távirdai díjmentességi kedvezményről szól.)

Ezen szakaszokból világos, hogy a *garancia-törvény* a pápát *nem tekinti* ugyan többé (1870 óta) *világi szuverénnek*, de tekinti továbbra is az *egyház fejének és monarchájának*, akit ezért a nemzetközi joggyakorlat továbbra is *szuverénnek* (szellemi, lelki, egyházi szuverenitás) és akinek székét, a római Szentszéket, (akár együtt az egész egyházzal, mint *De Olivart, Fiore, Corsi, Chrétien, Flaeschlen* vélik, akár attól külön, önmagában is, mint *Bonfils-Fauchille* véli) az államok mellett *nemzetközi személynek* tekint, kinek követei tehát *nemcsak egyházi* kiküldetéssel bíró megbizottak, hanem a nemzetközi személyek képviselőinek testületéhez, a diplomáciai személyzethez, tartoznak, akiket azért az olasz törvény (1871. máj. 13.) az olasz földön a diplomáciai személyzetet megillető előjogokban és mentelmekben részesít, épúgy, mint szuverén tiszteletjogokban, személyi és helyi mentelmekben részesíti a törvény magát a pápát is.

Volt 1871-ben is az olasz parlamentben olyan pártcsoporthoz, amely a garancia-törvényt úgy szerette volna szövegeztetni, hogy a pápának *csakis lelki hatalma* ismertetnék el az egyház felett és ennek megfelelően az általa küldött vagy elfogadott követek *csakis egyházi ügyek* lebonyolításával megbizott egyéneknek tekintetnének. Mancini képviselő ily értelemben fel is szólalt,¹ de eredménye nem volt fel szólalásának.

¹ Mancini többek közt ezt mondotta: »Se noi non diciamo chiaramente che si tratta solo di rappresentanti di Governi esteri inviati per trattare gli affari ecclesiastici, noi cadiamo in aperta contraddizione. Noi ci ostiniamo di riconoscere al Pontefice una qualità politica, il titolo di sovrano temporale che gli manca. Ora se egli non possiede questa qualità, non hanno alcune ragioni di essere le missioni politiche e diplomatiche; la S. Sede non può inviare né ricevere altre missioni che quelle aventi un carattere religioso.«
Pinchetti-Sanmarchi i. m. 219—220. l.

Az *olasz kormány és parlament* ugyanis jól tudták 1871-ben már, hogy a *pápa ragaszkodni fog továbbra is szuverénységéhez és azt a nemzetközi joggyakorlatban a külhatalmak tőle, legalább egyelőre, meg nem fogják vonni.*

1870. év és az utána következő évek voltak a *forduló és döntő időpont.* amelyben a pápa nemzetközi jelentőségű szuverénisége (a fenti *b*) és *c*) pont értelmében) és diplomáciai képviseleti (aktív és passzív) joga *menthetetlenül elvészett volna,*¹ ha t. i. a nemzetközi joggyakorlatban a *pápa »nuntius«-ait* 1870. év után a diplomáciai testületbe *többé fel nem vették,* belé nem számították *volna,* viszont pedig a Vatikánnál *akkreditált követeket* többé diplomáciai képviselőkné nem tekintették volna, hanem csakis egyházi ügyek lebonyolításával megbízott közegeknek.

De ez nem történt meg.

IX. *Pius* pápa 1870 után, XIII. *Leo* és X. *Pius* pápák a »nuntius«-okat ugyanolyan rendeltetéssel és megbízó levelekkel küldötték, mint 1870. év előtt szokásban volt, viszont pedig a külhatalmak is a Vatikánhoz épen olyan céllal és megbízó levelekkel küldötték nagyköveteiket és egyéb képviselőiket, mint 1870. év előtt, amikor a pápának világi szuverénységét és államfői minőségét még általában elismerték;

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* (római, curialis író) i. m. 220. lapon ezt nyíltan beismeri: »Sarebbe invero stato un trionfo pel Governo rivoluzionario, sarebbe stata la fine internazionale della grande questione romana, almeno quanto al riconoscimento di fatto, fine però inconcepibile, data la natura della Chiesa, se avesse potuto ottenere che i Governi concordi dichiarassero che intendevano, dal 1870 in poi, di ricevere della S. Sede e mandare rappresentanti alla medesima, solo per affari spirituali e religiosi. La neutralità in tal caso sarebbe caduta e il diritto, quantunque semper sussistente in se stesso, nella forza della protesta irremovibile del Pontefice, sarebbe stato pichiarato in senso favorevole al Governo italiano, da parte delle persone internazionali concordi. Ma ciò non è avvenuto in verun modo, perche nè il Governo italiano si è mai azzardato di chiederlo, prevedendone la risposta nè i Governi esteri hanno fatto mai alcuna dichiarazione che potesse in qualche modo interpretarsi a favore e in appoggi del Governo italiano.«

sőt azóta a vatikáni diplomáciai testület még gyarapodott is: 1882-ben a *porosz* és 1893-ban az *orosz* követséggel.

B) A *nemzetközjogászok másik csoportja* nemcsak a pápának világi fejedelemségét, hanem nemzetközi jogszemélyiségét és szellemi szuverenitását is tagadásba veszi és ennek megfelelően a *pápát*, csakis a *garancia-törvény* és a *hatalmaknak* ahhoz való hallgatólagos hozzájárulása alapján tekinti »*tiszteletbeli*« szuverénnek, a pápa »*nuntius*«-ait és a Vatikánnál időző külföldi követeket csakis egyházi ügyek lebonyolításával foglalkozó megbízottaknak, kiküldötteknek tartja.

Ezen csoport álláspontja már erősen prejudikál a pápai nuntiusok fentemlített első előjogának: a »*doyen*«-i elnöki állást illetőleg, mert az anomália volna, hogy egy »*tiszteletbeli*« diplomáciai képviselő elnököljön a »*valóságos*« diplomáciai képviselők testületében, sőt ezen álláspont szigorú logikája azt követelné, hogy a pápa követei egyáltalában »*tagjai*« sem lehetnek a diplomáciai testületeknek. Következik ezen álláspontból az is, hogy a »*nuntius*«-ok nem kötelesek a fentemlített »*loyauté envers le souverain étranger*« szabályt egyházi ügyekben oly szigorúan venni, mint a valóságos diplomáciai képviselők. *Bompard* (alább a jegyzetben idézett helyen) így szól erről:

»Durons-nous, par exemple, qu'un nonce est un ambassadeur? Mais un ambassadeur a pour premier devoir de s'abstenir de toute ingérence dans l'administration du pays, auprès duquel il est accrédité, de toute critique des actes du Gouvernement. Or, il y a quelques années, la Belgique a vu le Nonce de Bruxelles critiquer une loi scolaire votée par la représentation nationale et un autre jour féliciter le parti catholique du résultat des élections. Prenons l'hypothèse la plus favorable: en France, où le principe qu'un nonce n'est qu'un envoyé diplomatique, a été maintenu avec plus de sévérité, on admet cependant qu'il peut communiquer avec les prélats pour prendre les informations nécessaires sur la personne des candidats aux évêchés. Imagine-t-on un ambassadeur communiquant avec des fonc-

tionnaires pour préparer la nomination d'autres fonctionnaires?»

Ezen álláspontból továbbá a *konkordátumok* természetére vonatkozólag is hátrányos következtetést lehet vonni, t. i. azt, hogy nem lévén sem a kath. egyház, sem a pápa nemzetközi jogszemély (mi állítjuk, hogy mindkettő az), nem is lehet velök egy szuverén államnak nemzetközi természetű szerződést kötni, és így a konkordátumok csak állami törvényeknek vagy az állam területén levő egyháznak szerződési alakban tett állami engedményeknek, privilegiumoknak tekintendők.

Ezen álláspont az olasz kormánynak már évtizedek óta hivatalos álláspontja (bár, mint láttuk, a *garancia-törvény* szövege nem ezen álláspontot fejezi ki); ezen álláspontot foglalta el a fentemlített limai eset alkalmával 1878. évben Venezuelának követe is.¹ Az olasz kormány még azt sem engedi meg, hogy a garancia-törvényhez a hatalmak is hallgatagon hozzájárultak, hanem azt állítja, hogy a garancia-törvény az olasz királyság egyik alaptörvénye (belső közjogi, alkotmányjogi törvény), amely az olasz törvényhozás által, a külföldi hatalmak megkérdezése nélkül, bármikor megváltoztatható.

A nemzetközi jog *elmélete* terén ezen álláspont mellett törnek lándzsát: *Scaduto*,² *Carnazza-Amari*,³ *Esperson*⁴ (olasz írók), *Geffken*⁵ (Heffter művéhez írt jegyzeteiben) és *Chrétien*,⁶ *Bompard*⁷ (az előbbeni német, az utóbbiak francia írók).

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 293–4.

² *Scaduto*, *Guarentigie pontificie*, §. 5. nr. 50. (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 59, 247. l.)

³ *Carnazza-Amari*, *Traité de droit international public*, 1875, III. ch. I. §. 4., ch. V. §. 5. (*Bonfils-Fauchille* i. m. 204. l.)

⁴ *Esperson*, *Diritto Diplomatico*, nr. 51–52. (*Bonfils-Fauchille* i. m. 204. l., *P. Sanmarchi* i. m. 179. l.)

⁵ *A. Heffter*, *Das Europäische Völkerrecht*, VIII. Ausgabe, bearbeitet von H. *Geffken*, Berlin 1888, 100. l.

⁶ *Chrétien*, *Principes de droit international public*, ch. I. nr. 77. (*Bonfils-Fauchille* i. m. 79. l.)

⁷ *Bompard*, *Le pape et le droit des gens*, 63. l. (*P. S.* i. m. 295. l.)

Ellene foglalnak állást a nem olasz nemzetbeli, nemzetköz-jogászok tekintélyesebb része: *Comparez-Phillimore*,¹ *Pradier-Fodéré*,² *Bonfils-Fauchille*,³ *Holtzendorff*,⁴ *Liszt*,⁵ *Heilborn*,⁶ akiknek nevei már eldöntik a kérdést, az olasz kor-

¹ *Comparez-Phillimore*, International law, II. köt. 493. l. (*P. Sanm.* 247—8. l.)

² *Pradier-Fodéré*, Cours de Droit Diplomatique. II. ed. 1899, 247. l. (*Bonfils-Fauchille* i. m. 201. l.)

³ *Bonfils-Fauchille* i. m. 79—80., 195—207. l.

⁴ *De Holtzendorff*, Les questions controversées du Droit des gens actuels, R. D. I. t. VIII. p. 23.

⁵ Franz von *Liszt*, Das Völkerrecht, Berlin 1904, 40. 116. l. — Érdemes *Liszt*-nek állásfoglalását szóról szóra tanulmányozni, azért közlöm (id. m. 40.): »Staaten sind aber nicht: ... 5. *Der Papst*. Er ist zwar sowohl nach dem italienischen Garantiegesetz vom 13. Mai 1871, als auch infolge der Anerkennung des Gesetzes durch die übrigen Mächte, nicht Unterthan Italiens oder irgend eines anderen Staates, mithin extraterritorial und extranational; er genießt ferner eine Reihe von Befugnissen, die, wie das aktive und passive Gesandtschaftsrecht, sonst nur den souverainen Staaten zustehen und übt diese Befugnisse unter Zustimmung der Mächte ungestört aus: aber es fehlt ihm das Staatsgebiet und das Staatsvolk. Daher stehen die von den Mächten geschlossenen Verträge (Konkordate) nicht unter den Regeln des Völkerrechtes; daher hat ferner der Papst keinen Anspruch darauf, zu den Staatenkongressen geladen zu werden (Haager Friedenkonferenz 1899). Die Rechtsstellung des Papstes ruht auf völkerrechtlicher Grundlage, da Italien sich den Mächten gegenüber verpflichtet hat, seine Unabhängigkeit sicherzustellen; und die italienische Regierung kann für die Handlungen des Papstes nicht verantwortlich gemacht werden, jedenfalls nicht von denjenigen Staaten, die durch Unterhaltung diplomatischer Beziehungen mit der Kurie deren extranationale Stellung anerkannt haben. Aber alle die Eigenthümlichkeiten dieser bevorrechteten Stellung vermögen den Verlust der Staatsgewalt nicht zu ersetzen.« — *Majd alább* (116. lap) így ír: »Das Gesandtschaftsrecht, d. h. das Recht Gesandte zu schicken und zu empfangen ist Ausfluss der staatlichen Souveränität... Das besondere Gesandtschaftsrecht des Papstes beruht einerseits auf dem italienischen Garantie-Gesetz vom 13. Mai 1871, anderseits auf Verträgen mit den einzelnen Staaten oder auf dem Herkommen.«

⁶ P. Heilborn, Völkerrecht (*Kohler*, Encyklopädie der Rechtswissenschaft, Berlin 1904.) 1035—6. l.

mány álláspontjának hátrányára. Ezen kontrairókat az alábbi C) csoportba osztjuk be, mint önálló csoportot.

A nemzetközi jog *gyakorlata* terén pedig egyáltalában nem tudott a legújabb időkgig érvényesülni az olasz kormánynek ezen álláspontja. Még Olaszország szövetségesei: *Németország* és *Ausztria-Magyarország* is mindig diplomáciai képviselőknek tekintették a pápa követeit és a hozzá, a Vatikánhoz, küldött követeiket is teljes joggal a diplomáciai személyzethez tartozóknak kívánták tekintetni. Az osztrák-magyar külügyminiszternek a delegációkban a római kérdésre vonatkozó felszólalásokra (*Schlauch* bíboros) adott válaszai is csak az olasz állam elismerését, de sohasem a pápa szuverénítésének és követküldési jogának tagadását tartalmazzák.

Az *első és eddig egyetlen* eset, amidőn az olasz királyságnak sikerült álláspontjának a nemzetközi joggyakorlatban való érvényesítése körül eredményt elérni, a *hágai békekonferencia* (1899. máj. 18.—jul. 29.) diplomáciai nyelven: »conférence de la paix de la Haye« — volt. Ezen konferenciára a hat nagyhatalmon kívül 19 szuverén állam és egy nem szuverén állam (Bulgária, Törökország vazallusa) kapott meghívót és ott képviselve is volt.

A pápát, eltérőleg az eddigi gyakorlattól,¹ nem hívták meg, és pedig azért, mert az olasz kormány ellenezte a pápa

¹ A XIX. századnak, a hágai előtt, nevezetesebb »congressus«-ai (»conferentia« szóval azonos, de a »congressus«, »congrès« szó által a nagyobb jelentőségű gyűlekezeteket szokás jelölni): a *bécsi* (1814—5), *aix-la-chapelle-i* (1818), *párisi* (1856), *berlini* (1877—8) »congressus«-ok, a *berlini* 1885. évi »conferentia«, az 1885. évi *brucelles-i* conferentia (rabszolgaságellenes). — A szuveréneknek és diplomáciai képviselőiknek illetően »nemzetközi-jogi« jellegű gyűléseitől megkülönböztetendők a *tudományos* vagy *társadalmi* mozgalmak képviselőinek (»békeegyesületek«, »tud. egyesületek« stb.) nemzetközi kongresszusai (ilyen volt a VII. nemzetközi békekongresszus Budapesten 1896. év szept. 17—22.), továbbá a *politika*, a *parlamentek képviselőinek* nemzetközi kongresszusai (ilyen volt az 1896. szept. 24—25-én Budapesten megtartott VIII. *interparlamentáris konferencia*, amelyet 1899. augusztusban követett a IX. interparl. konferencia Kristiania-ban).

meghívását. Jellemző, hogy ugyancsak *Transvaal* köztársaságot sem hívták meg, mert Anglia ellenezte annak meghívását.¹ *Transvaal* pedig már és még mindig önálló állam volt akkor. Világos tehát, hogy a pápának a tényleges meg nem hívásából is nem lehet azt következtetni, hogy a pápának a Vatikánban való területi szuverénitását a Hágában összegyűlt diplomaták az olasz kormány felfogása és kívánsága szerint túlhaladott álláspontnak tekintették volna és a pápát a valóságos (területi, világi) szuverének sorából törölni akarták volna.

XIII. *Leo* pápához *Vilma*, Hollandia királynője, 11 nappal a konferencia megnyitása előtt, 1899. évi május 7-én írt külön levelében azon kéréssel fordult, hogy a konferencia nagy eszméjéhez adná meg jóváhagyását és erkölcsi támogatását. XIII. *Leo* pápa ezen levélre adott válaszában (az 1899. évi április 11. consistoriumban is már örömet fejezte ki a pápa a konferencia összehívása felett) kiemelte a római Szentszéknek történelmi multját a népek kibékítése körül és a maga személyes tényeit a világbéke biztosítása céljából (1892-ben Belgium és Portugál között *Congo* határai miatt, 1885-ben Porosz- és Spanyolország között a *Carolina*-szigetek miatt *Bismarck* kérésére, majd 1895-ben *Haiti* és *San-Domingo* köztársaságok között határkérdés miatt, »választott bíró« szerepét XIII. *Leo* pápa töltötte be),² és kifejtette a visszásságot, hogy a Szentszék nem vehet részt a konferencia munkájában, és elpanaszolta, hogy a pápaság jelenlegi helyzetében a Szentszékre nézve szükséges függetlenség híján van.³ A hágai konferencia is kérte felolvastatni a pápának a királynéhoz intézett levelét és felemlíti egyik legünnepélyesebb (utolsó) jegyzőkönyvének élén. XIII. *Leo*

¹ *Bonfils-Fauchille* i. m. 451. l.: »La résistance de l'Italie ne permit pas au Saint-Siège de participer aux travaux de la conférence; celle de l'Angleterre empêcha l'invitation de la République Sud-Africaine.«

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 229. l., *Bonfils-Fauchille* i. m. 526. l.

³ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 407. l.

pápa azonkívül még 1899. évi dec. 16. konzisztoriumi allocutiojában is kifejezte panaszát a mellőzés miatt.¹

Olaszország tehát, melynek öt teljhatalmú képviselője vett részt a hágai békekonferencia üléseiben és munkájában, azt ugyan elérte, hogy a világbékének fő öre nem vehetett részt a világbéke előkészítésének egyik munkájában, nem a konferencia általános felfogása, hanem a nálánál (a pápánál) világi hatalomra nézve erősebb ellenfél ellenkezése miatt, de kénytelenek voltak látni, hogy XIII. *Leo* pápát a konferencia tényleg a világbéke eszméje legtekintélyesebb képviselőjének tekintette távollétében is, és kénytelenek voltak hallani nem egy pápai követ, hanem a nemzetközi békekonferencia elnökének ajkáról a pápa jogának és panaszainak hangoztatását.²

A második eset, ahol az olasz királyság egyik képviselője nemzetközi kongresszuson (de már nem diplomatáknak, hanem parlamenti képviselők és kormányférfiaknak nemzetközi gyűlekezetében) próbálta hangoztatni és érvényre emelni (de siker nélkül) a maga álláspontjait, t. i. hogy a pápa csak tiszteletbeli szuverén: volt a *kristianiai* (IX.) *interparlamentáris konferencia* (1899. évi aug. hónapban).

Ezen konferencián felszólalt *Hauptmann* németországi, centрупárti képviselő, aki felpanaszolta azt, hogy a hágai békekonferenciára nem hívták meg a pápát, a többi közt így szólt: »Először is a pápa a nemzetközi közjog szerint szuverén és a viszálykodókkal mint magával egyenlő felekkel tárgyalhat (ami nagyfontosságú körülmény), anélkül, hogy egyiktől is függne. Ha a pápának nincsen állama, vagy az csak igen kicsiny, úgy azzal szemben igen nagy méltósággal és erkölcsi tekintéllyel bír, amely tiszteletet és bizalmat kelt még a világ leghatalmasabbjaiban is.«³

¹ »Quid non ab iis hostile timeamus, quando nec dubitant in luce Europae vim inferre sanctitati iurium atque officiorum, quae ab apostolico munere sponte nascuntur? Attamen qualiacunque futura sint tempora, nos quidem, adiuvante Deo, nec conniventes offendunt nec pavidos.« *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 453. l.

² U. o.

³ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 43. l.

Hauptmann fejtegetései a 18 nemzethez tartozó 300 jelenlevő konferencia-tagok nagy részénél rokonszenves fogadtatásra és kifejezett helyeslésre találtak, míg a *Hauptmann* szavainak ellensúlyozására felszólaló *Pierantoni*, római tanár, az olasz »senato« tagjának ellenkező fejtegetéseit hidegen fogadták.

Pierantoni senator felszólalásában tagadásba vette, hogy az olasz állam a garancia-törvénnyel elismerte volna a pápának szuverénitását, hanem azt állította, hogy csakis szuveréni tiszteletjogokat adott neki (»les honneurs d'un souverain«). *Pierantoni* fejtegetéseit a konferencia hidegen, mindenféle helyeslés nélkül fogadta, míg az ismét felszólaló *Hauptmann* válaszát gyakori helyesléssel kísérte.¹

A *kristianiai* békekongresszus tárgyalásait megörökítő »*Mémorial Diplomatique*« ezen megjegyzéseket fűzi *Pierantoni* fejtegetéseéhez:²

»*Pierantoni* tanár más bizonyítékot nem talált saját kormánya eljárásának védelmére, mint a pusztá és egyszerű tagadását a pápa szuverén jellegének, éles ellenkezésbe jövén így ugyanazon garancia-törvénnyel, amelynek hitelet őneki, mint az ország szenátorának, fentartania kellett volna. Hasonló tények után, amelyek naponta ismétlődnek, hogyan akarják az olasz liberálisok, hogy komolyan véteszenek a katolikusok elleni heves panaszaik, hogy azok nem veszik alapúl a garancia-törvényt, amelyet a pápa nem fogadott el, és amelyen maguk a liberálisok is minden alkalommal rést ütnek. A dolgok ilyen rendjét csak kis nyugalommal és részrehajlatlansággal is szemlélve, el kell ismerni, hogy a pápa nem tesz helytelenül, ha továbbra is tiltakozik a neki teremtett helyzet miatt. A pápának a garancia-törvényben biztosított szabadság és függetlenség annyit ér, mint a neki biztosított szuverénitás. Ilyen álla-

¹ I. m. 44—5. l., ahol szerző közli a *hági* békekongferencia további utó-hullámveréseit az olasz katolikusok 1900. évi római (1900. szept. 2.) és a német katolikusok 1899. évi (aug. 27—31.) *neisse-i* kongresszusain.

² I. m. 47—8. l.

pot tehát abnormalis és rossz. Az államokban épúgy, mint a családokban, a nem jól körülvonalozott viszonyok gyászos következményekkel járnak és anarchiára vezetnek. De kinek kötelessége helyreigazítani a hibás helyzetet? Annak, aki azt kezdetben létrehozta, vagy pedig annak, aki azt magára erőszakolni látta? Olyan kérdések ezek, amelyekre könnyű megfelelni, csak kis méltányosság és jó érzék legyen meg.«

C) A nemzetközjogászok harmadik csoportját azon legújabb és legtekintélyesebb nemzetközi jogi írók (*Compara-Phillimore, Pradier-Fodéré, Bonfils-Fauchille, Holtzendorff, Liszt, Heilborn*) képviselik, akikről már fent (B. csoportnál) szóltam és elmondottam, hogy szembehelyezkedve az olasz kormányok álláspontjával, azt tanítják, hogy a pápák kivételes szuverénsége, aktiv és passzív legatio-joga, a kath. alattvalókkal bíró európai államoknak a garancia-törvényhez való hallgatag hozzájárulásában, tehát nemzetközi jogot adó okfőben, gyökeredzik, anélkül, hogy ezen hatalmak a pápának önmagától birt szellemi¹ vagy világi (területi) szuverénitását elismernék. A garancia-törvény ezen írók véleménye szerint ugyan olasz belső közjogi törvény és azért az olasz törvényhozás által bármikor meg is szüntethető, de ezen esetben az olasz állam köteles más módon gondoskodni a pápának függetlenségéről, mert ezt a kath. alattvalókkal bíró államok megkövetelik, hogy a saját országaik kath. püspökei, papjai és hívei minden külföldi uralkodótól független egyházi fő (pápa) alá tartozzanak.²

¹ A szövegben előbb felsorolt írók közül kivételes állást foglalnak el mégis *Bonfils-Fauchille*, amennyiben ezen két író szerint a pápa »nemzetközi személy« és ennél fogva szellemi szuverén.

² P. *Heilborn*, boroszlói egyetemi tanár, ezt (*Völkerrecht — Rechtsencyklopädie von Holtzendorff-Kohler* II. Bd. — 1035. l.) egész emfázissal fejezi ki így: »Die katholischen Staaten und die Staaten mit katholischer Bevölkerung haben Anspruch darauf, dass Italien die Unabhängigkeit und Freiheit des Papstes für seine Person, im Verkehr mit ihnen und bei Ausübung seines geistlichen Amtes anerkenne und achte. Seit Jahrhunderten unterhielten die Staaten Verkehr mit dem Papst nicht nur als Oberhaupt des Kirchenstaates, sondern auch und vornemlich mit ihm als Oberhaupt der

Ezen C) csoporthoz tartozó nemzetközjogászok a pápai követeknek fentemlített kettős előjogára nézve így vélekednek:

a) A pápa követei, bár (1870. év óta) kivételes alapon, de valóságosan diplomáciai képviselők, tagjai a valamely államkormányánál időző diplomáciai személyek testületének (corps diplomatique) és bírják továbbra is az 1870. év előtt nekik adott elnöklési jogot, mégis a diplomáciai képviselők osztályainak szem előtt tartásával. Vagyis a »nuntius«-ok (első osztályi követ, vagyis nagykövet rangjában állanak) továbbra is »doyen«-jei (az 1815. évi bécsi kongresszus IV. határozata)¹ a katolikus államfőknél² akkreditált diplomá-

katholischen Kirche. *Diese letzteren Beziehungen sind durch die Einverleibung des Kirchenstaates nicht unterbrochen worden und durften nicht unterbrochen werden, solange der italienische Staat den Papst im Lande liess. Si konnten aber nur dann in alter Weise fortgeführt werden, wenn der Papst nicht in Abhängigkeit von der italienischen Regierung geriet. Deshalb durfte sie ihn nicht als Untertan behandeln, sondern musste ihm eine bevorrechtete Stellung einräumen. Diese Pflicht hat sie sofort anerkannt.* (Rundschreiben Visconti-Venostas vom 18. October 1870, Staatsarchiv Bd. 20. S. 246.) Zu ihrer Erfüllung wurde das Gesetz vom 13 Mai 1871 über die Vorrechte des Papstes und des heiligen Stuhles und über die Beziehungen des Staats zur Kirche — das sog. Garantiesgesetz (Fiore: Trattato Bd. I. S. 531, Staatsarchiv Supplement zu Bd. 23/24 Nr. 4973) — erlassen. Ohne Staatshaupt zu sein, hat der Papst nach diesem Gesetz die Stellung, die Vorrechte eines Staatshauptes in fremdem Staatsgebiete.« Majd alább így folytatja (i. m. 1036. l.): »Als Staatsgesetz kann das Garantiesgesetz nach Massgabe des italienischen Verfassungsrechts jederzeit aufgehoben und abgeändert werden. Die völkerrechtlichen Pflichten Italiens gegen die anderen Staaten bleiben aber davon unberührt.«

¹ Bonfils-Fauchille (i. m. 203. l.): »La situation des représentants du Saint-Siège dans les États auprès desquels ils sont accrédités, est régie par le droit public interne de ces États. Il dépend de cette législation de les assimiler aux agents diplomatiques et de leur en reconnaître les prérogatives. En fait les envoyés du Saint-Siège sont partout considérés et traités comme les autres agents diplomatiques. La chute du pouvoir temporel ne doit pas faire considérer comme abrogée la disposition du règlement de Vienne de 1815, qui confère au Nonce l'honneur de présider le corps diplomatique.«

² Bonfils-Fauchille könyve (i. m. 384. l.) ezt így fejezi ki:

ciai testületnek, míg az »internuntius« (II. oszt. követ) és »delegatus apostolicus« csakis a maga rangosztályához tartozó követek előtt bir tiszteletjoggal, praecedentia-val, de a nagyköveteket is magába foglaló diplomáciai testületnek nem »doyen«-jei, hanem itt a »doyen« mindig a hivatalidős nagykövet (»le rang est déterminé par l'ancienneté«).¹

b) A pápa követei (nuntius, internuntius, delegatus ap.) valóságos tagjai levén a diplomáciai testületnek, kötelesek épen úgy, mint a világi uralkodók követei, tartózkodni minden a szorosan diplomáciai ügykörhöz nem tartozó ténykedéstől és nyilatkozattól, amely az illető állam belügyeibe való beavatkozás természetével birna. Mégis ezen csoportbeli nemzetközjogászok is elismerik, hogy a pápa követei nem »kizárólagosan« diplomáciai képviselők, hanem egyházi ügyek közvetítésével is megbízott közegei a pápának, de azt mondják, hogy a pápai követek csakis az illető ország törvényeiben megjelölt vagy a joggyakorlatban elismert esetekben (püspökök kinevezése előtti előzetes tárgyalás, pápai felmentvények, kiváltságok közvetítése stb.) szabad az illető ország belső egyházi ügyeivel foglalkozniok.²

D) A nemzetközjogászok negyedik csoportjába azon írókat sorozom, akik a katolikus, az egyházjogi, a pápai álláspontot teszik magukévá, és azt a nemzetközi jog elméletének fő elvei alapján is beigazolják. Ezen álláspont

»D'après le règlement de Vienne de 1815, en chaque classe, le rang des envoyés diplomatiques entre eux est déterminé par l'ancienneté, laquelle est fixée par la date de la notification officielle de leur arrivée au lieu de leur résidence. Le présent règlement (érte az 1818. évi aix-la-chapelle-i kongresszusnak a követek négy osztályára vonatkozó szabályzatát) n'apporte aucune innovation relativement au représentants du Pape.« — P. Heilborn is elismeri a nuntiusok *doyen*-i jogát (i. m. 1032. l.): »Der älteste Gesandte der höchsten Rangklasse ist der Doyen d. h. der Wortführer des diplomatischen Korps im schriftlichen und mündlichen Verkehr; an katholischen Höfen ist jedoch der Nuntius, nicht aber der Internuntius, stets Doyen.«

¹ »Nuntius«-ok, mint láttuk, csakis katolikus államokhoz küldetnek.

² Bonfils-Fauchille i. m. 203. l.

szerint a katolikus egyház a nemzetközi társadalomnak egy személye, nemzetközi jogszemély (*personne internationale*), amely a szuverén államokkal együtt, és azoktól megkülönböztethetőleg, alkotja a nemzetközi társadalmat. A pápát, mint ezen nemzetközi jogszemélynek képviselőjét, már szuverénség (szellemi) illeti meg önmagától fogva, és azzal birt is a nemzetközi gyakorlatban, mielőtt még az egyházi állam, mint szuverén állam és monarchia, létrejött (II. Gyula pápa); mikor azután ilyen világi uralkodókká is lettek a pápák, azóta őket új címen, a szuverén állam címen, megillette a szuverénség. [Ez a magyarázata annak, hogy még olyanok is, akik nem fogadják el azt, hogy a katolikus egyház a nemzetközi személyek közé tartozik, valamint azt sem, hogy a pápa ma is még szuverén államterülettel (Vatikán) bír, mégis megengedik, mégis elismerik a pápaságnak nemzetközi jogi jelentőségű állását, és ezen alapon is már 1870. év előtt birt és 1870. év után az olasz állam által feltételezett és megvédett (garancia-törvény), de a külhatalmak által is továbbra fennállónak tekintett, szuverénitását.]

Ezen *D)* álláspont szerint a pápai követek hármas minőségben képviselik a pápát:

a) képviselik, mint az egyetemes *egyháznak fejét*, és ebbeli minőségükben merőben *egyházi megbizottak*, az egyetemes egyháznak és a pápaságnak *belső egyházi* ügyeit és érdekeit képviselik;

b) képviselik, mint *világpolitikai jelentőségű szellemi uralkodót*, és ebbeli minőségükben valóságos tagjai a *diplomáciai testületeknek*, évszázadokon át, a pápa világi fejedelemségétől függetlenül is, birtokolt jog alapján, és mint ilyen diplomáciai személyek tiszteletbeli előjogokkal bírnak a világi uralkodók követei felett, mert képviselik az egyetemes egyháznak és a pápaságnak egyházi, de mégis *nemzetközi jogi vonatkozású* (*ius publicum externum*) *egyházi ügyeit* és érdekeit;

c) képviselik, mint *világi uralkodót* (Vatikán), és csakis ezen minőségükben a diplomáciai testületnek a világi uralkodók követeivel egyenragú tagjai.

Ebből önként következik, hogy a *Vatikánnál akkreditált* külföldi diplomáciai képviselők is ezen hármasság minőségnek megfelelő érintkezésbe léphetnek a pápával, de csakis a *b)* és a *c)* alatti irányú funkcióik alapján tekinthetők diplomáciai személyeknek, akiknek összessége adja a vatikáni diplomáciai testületet (*«corps diplomatique»*).

Ezen imént ismertetett állásponttal a *pápai követeknek* (*«nuntius»*) fentemlített *kettős előjoga* teljesen megegyeztethető. Vagyis azon nemzetközjogászok, akik ezen negyedik csoport alá tartoznak:

1. eo ipso vindikálják a *pápa «nuntius»-ainak* a diplomáciai testületben való *elnöklési* (*«doyen»*) jogát, amely kérdésnél csak alárendelt jelentőségű az, vajjon az *«internuntius»*-ok és *«delegatus apostolicus»*-ok is élvezik ezen elnöklési jogot, bár a fent *a)* és *b)* alatti képviseleti címen ezeknek is az elnöklési jog vindikálható volna;

2. vindikálják továbbá azt is (és pedig a fenti *a)* alatt említett képviselet címén), hogy a *pápa követi jogosítottak az illető ország egyházi ügyeivel* is, a kánonjog által felállított korlátok (Conc. Trid. sess. XXIV. de ref. c. 20.) között és a pápa által nekik adott általános megbízás (megbízó-levél) vagy speciális megbízás alapján, foglalkozni, azokra befolyást gyakorolni, még akkor is, ha ezen ténykedésük közvetve az ország politikai ügyeivel is összefüggésben állana; természetesen azonban, hogy a fent *c)* alatt említett jellegükre való tekintettel, a *«loyauté envers le souverain étranger»* szempontot sem lehet figyelmen kívül hagyniok, amint azt fent (III. 2. pont elején), az *Agliardi* és a *Ferrata* esetek bevonásával, már előadtam.

Ezen *D* alatti álláspontot egész teljességében elfogadják és védik: *De Olivart*,¹ *Corsi*, *Soderini*, *Pinchetti-San-*

¹ *De Olivart*, Le Pape, les États de l'Église et l'Italie, 1897. — *Carlos Calvo* (argentíniai követ Párisban) az ő *«Le Droit International»* című munkája V. kötetében (§ 29.), megváltoztatva régebbi, a pápa vatikáni területi szuverénitását tagadó felfogását, szintén a pápa államfői minőségét veszi védelmébe, midőn így ír: *«La puissance souveraine désignée en droit international sous le nom de Saint-Siège*

marchi,¹ de ezen álláspont egyes részeire nézve más nemzetközjogászok is megegyeznek az imént említett írókkal és pedig:

a) A pápának egyházi monarchikus hatalmát az egyház felett és ily minőségben egyházi követek küldése jogát az előbbi összes csoportok írói elismerik. Sőt még az állandó pápai követségekre nézve is az összes fenti csoportokhoz tartozó írók elismerik, hogy azoknál minden diplomáciai jelleg mellett kidomborodó az egyházi jelleg. Csak az iránt van eltérés a különféle csoportok között, vajjon maga az egyetemes egyház nemzetközi személy-e vagy sem. A nemzetközjogászok nagyobb része tagadja, mert csakis az államokat tekinti nemzetközi személyeknek.

*Liszt*² szerint nemzetközi személyek csakis az államok (a nomád törzseket nem tekinti államoknak). Az »állam« fogalmához megkiváncsoltatik: 1. államhatalom, 2. államterület, 3. állami népesség. Ha ez a három megvan egy rendezett közösségnél, akkor létre jön az állam, ha csak az egyik is veszendőbe megy, megszűnik az állam. Az újonnan keletkezett állam csak akkor nyeri meg a nemzetközi jogképességet, jogszemélyiséget, cselekvőképességet, ha a többi hatalom őt szuverén államnak elismeri (»reconnaissance«); a jogképesség fő irányai: a jogszerzésre, a kötelezettségek elvállalására és a felelősségre vonhatásra való képesség. Csakis a szuverén államok bírnak teljes és korlátlan jogképességgel. A neutralizált államok (Schweiz, Belgium, Luxemburg, Congo-állam), vagyis amelyek önként vagy pedig a többi hatalmasságok kényszerítése folytán állandó

ou de Papauté n'est pas intermittente et limitée à la vie de chaque pape; mais se perpétue en vertu de ses propres institutions électives. Elle est reconnue par la France en qualité d'État étranger.« — (Revue de Droit International et de Législation Comparée, 1903. évf. 5. sz. 444. l.) *Pierantoni* szenátor cikke után közlöm itt *Calvo* szavait, aki azzal vigasztalja magát, hogy Franciaország véleménye még nem jelenti egész Európa felfogását a római kérdésben.

¹ Fentid. műveikben.

² F. *Liszt*, Das Völkerrecht, 38—54. l.

semlegességet tartanak be, szintén szuverén államok ugyan, de a cselekvőképességben korlátozott (támadó háború) szuverén állam. A félszuverén (suzerain) államok, vagyis azon államok, amelyek egy szuverén állam fenhatósága alatt állanak (pl. Egyiptom, Bulgária és Kréta Törökország fenhatósága alatt), szintén korlátozott jogképességgel bírnak és csakis annyiban tekintetnek szuverén államoknak, amennyiben már némely dolgokban önálló cselekvőképességgel bírnak. A fentiek alapján *Liszt* azon eredményre jut, hogy *Monaco* fejedelemség szuverén állam, míg *Andorra* ú. n. köztársaság nem is állam.

»Nemzetközi személynek« tartják a katolikus egyházat *P. Fiore*¹ és *Chrétien*, továbbá *De Olivart*, *Pinchetti-Sanmarchi*, *Corsi*, *Soderini*.

Bonfils-Fauchille az egyházat nem tartja nemzetközi személynek, de igenis a pápaságot.

Minderről már fentebb volt szó.

b) A pápaságnak világpolitikai jelentőségét a nemzetközjogászok túlnyomó része elismeri. És innét van az, hogy a pápát, még akik nem is mondják »nemzetközi személy«-nek, mégis a nemzetközi társadalom tekintélyes tényezőjének tekintik úgy a multa, mint még a jelenre nézve is.

*Pinchetti-Sanmarchi*² külön fejezetet írt a pápaság politikai jelentőségéről. Alapul veszi azt, hogy az egyház hivatása nemcsak az egyéneknek az üdvre való elvezetése, hanem az egyének közösségét, az államokat, az emberi társadalmat is áthatni a kereszténység eszméivel. Épen azért tévedésnek mondja a szerző azon állítást, hogy a vallási katolicizmus elválasztandó a politikai katolicizmustól; ő ezt XIII. Leo pápa »*Diuturnum*« és »*Immortale Dei*« encyclicáival ellentétben állónak mondja. Kifejti továbbá a szerző, hogy egyháznak már fennállása első száza-

¹ Ezt *P. Fiore* egy igen érdekes, fent már érintett, cikkben újból kifejtette a »*Revue de Droit International et de Législation Comparée*« 1903. évi 1. számában.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 240—289. l.

daiban is megvolt a maga politikai programja és nem volt idő, amikor ilyennel nem bírt. Az egyház és állam elválasztása, amelyet az olasz garancia-törvény Olaszországra nézve életbe léptetni akart, főleg ezért téves és veszedelmes, mert az egyházat a közéletből száműzni akarja, a vallásnak politikával való összefüggését megszüntetni kívánja. Idézi *Esser* bonni egyetemi tanárnak a német katolikusok 1902. évi nagygyűlésén mondott szavait, amelyek rövid foglalatra ez: a vallási katolicizmus az ideál és a főcél, amely azonban nem zárja ki alsóbbrendű céloknak (politikai) kitűzését; a keresztény vallás nem megtagadása a világnak, hanem győzelem a világ felett; kizárni a vallást a politikából vagy azért akarják, hogy istentelen politikát folytathassanak vagy azért, hogy a vallásos embereket kitilthassák a közéletből.

c) A pápának világi uralkodói, államfői voltát csakis ezen negyedik (D) csoport írói vindikálják ugyan, de a pápák 1870. év óta folyton fentartották igényüket a volt egyházi államra, ebbeli igényüket a fent elősorolt módokra (II. 1—5.) kifejezésre juttatták, főleg: a körülmények közt lehetséges módon, az államfői hatalmat gyakorolták (II. 5.), amely gyakorlat ténykedései közt legfőbb a pápák aktív és passzív követségi joga, amelylyel 1870. év után is a régi módon, változatlanul éltek tovább, tehát nemcsak mint egyházfők és mint világpolitikai szellemi tényezők, hanem mint államfők is: és így ezen álláspont mellett az elméleti érvek helyett a jogfentartás és joggyakorlat esnek súlyosan serpenyőbe, amelyeknek magyarázatáról vitatkozni lehet, de amelyeket alaptalan illuzióknak mondani nem lehet.

Hogy a pápa szuveréniségének kérdése milyen bonyolódott kérdés, az leginkább kitűnik abból, hogy a nemzetközi közjog (*droit international public*), a nemzetközi magánjog, valamint az állami közjogok és magánjogok írói közt áthidalhatatlan ellentétek vannak azon kérdés eldöntése körül: vajjon a katolikus egyház és a pápa bír-e az egyes államok területén polgári jogokra való képességgel, nevezetesen szerezhethet-e végrendelet vagy szerződés vagy

adományozás útján ingatlan vagy ingó javakat valamely államnak területén.

Az idegen alattvalóknak (fizikai személyek) polgári jogképességét manapság már a legtöbb európai állam kölcsönösen elismeri, úgy hogy e tekintetben az államok közt ily alapon létrejött szerződések folytán a nemzetközi magánjog mind szélesebb körre érvényesül; csakis az ingatlanok szerzésére nézve vannak bizonyos korlátozások.¹

Világos, hogy ha a pápa, mint magánszemély (Giuseppe Sarto, nem pedig: X. Pius) részesül valamely adományban vagy örökségben, hogy ily esetben úgy tekintetik, mint bármely magán- és fizikai személy, vagyis szerezhethet és örökölhet úgy Olaszországban, mint külföldön.

De ha mint pápa részesülne adományban vagy örökségben, akkor ő erkölcsi személy, amely nem eo ipso szerzésre képes,² hanem csakis azon esetben, ha az ezen vagyon helyének joga a pápaságot, a Szentszéket, jogszemélynek, magánjogokra képes erkölcsi személynek elismeri. Ugyanez áll, ha a katolikus egyháznak adományozna vagy hagyományozna valaki bizonyos ingó vagy ingatlan jószágot.

De itt ismét két felfogás lehetséges: vagy az tekinthető, hogy vajjon a külföldi erkölcsi személyt az ő hazai közjoga elismeri-e jogszemélynek (ezen álláspontra helyezkedett a »L'Institut de Droit International« 1897. évi kopenhágai gyűlésében), vagy az, vajjon a külföldi erkölcsi személyt a szerzendő javak helyének közjoga elismeri-e magánjogok szerzésére képes jogszemélynek?

Az »állam«-okat és államfőket általában elismeri a nemzetközi jog nemcsak nemzetközi közjogi, hanem nemzetközi magánjogi képességgel bírónak, vagyis az államokat nem tekintik olyan idegen erkölcsi személyeknek, akiknek szükségük volna külön elismertetésre, hogy valamely idegen ország területén polgári jogokat gyakorolhassanak. Így például soha senki sem vonta kétségbe, hogy az államok

¹ Bonfils-Fauchille i. m. 246—7. l.

² P. Fiore, Les États et l'acquisition par succession en pays étranger. (Revue de Droit International, 1903. I. 5—6.)

az ő külföldön lakó követeik részére követségi épületeket vehetnek, bírhatnak és ezek közül polgári ügyletekbe bocsátkozhassanak.

Mégis az »állam«-oknak szuverénitása és biztonsága másrészt nem tűri meg azt, hogy egy állam vagy annak feje korlátlan vagyonszerzési képességgel bírjon egy más államnak területén. Ezért a nemzetközjogászoknak az a véleménye, hogy az államok és államfők (mint ilyenek) vagyonszerzési jogukat idegen állam területén csakis ezen állam kormányának engedélye mellett érvényesíthetik,¹ amely kormány esetleg megkövetelheti azt, hogy az adományban vagy örökségben részesülő állam az örökölt javakat adja el.

Ha tehát a pápát államfőnek tekintjük, akkor az ő vagyonszerző képességét az államfőkre érvényes szabályok szerint, ha pedig csak az egyház fejének tekintjük, akkor az erkölcsi személyekre érvényes szabályok szerint kell az ő vagyonszerzési képességét megítélni.

Franciaországban 1892—93. években fordult elő egy ilyen eset, amelyben a francia bíróságok kénytelenek voltak állást foglalni a pápa és a katolikus egyház vagyonszerzési képessége tekintetében.

Du Plessis-Bellière marquise született *de Pastoret* († 1899. é. jul. 4.) végrendeletében XIII. Leó pápát tette meg általános örökösének (ingatlan és ingó javak), azon kikötéssel, hogy párisi palotája a párisi nunciusnak rezidenciául, *moreuil*-i kastélya pedig neki nyaralóul szolgáljanak; a pápa halála esetében az örökség *Rampolla* bibornokot, a pápa és a bibornok vonakodása esetében pedig *Colbert-Turgis* grófot illesse meg.²

Az első fórum: a *montdidier*-i bíróság ezen örökhagyás érvényességét illetőleg biráskodásra szólíttatván fel, 1892. febr. 4-én úgy ítélte, hogy a pápa a francia kormány enge-

¹ P. Fiore i. h. 14—15.

² A végrendelet egész szövegét közli A. Pierantoni a »Revue le Droit International et de Législation Comparée« 1903. évi 5. számában közölt (»Les États et l'acquisition par succession en pays étranger«) cikkében. (437—38. l.)

délyével képes az örökösödsre. Az ítélet indokolása pedig így hangzik: XIII. Leó pápa, e nevén, szuverén uralkodó, képviselője egy szuverén államnak, a római Szentszéknek, amelyet mint államot Franciaország ősi időktől fogva elismert, és mint *a diplomáciai képviselet jelenlegi kölcsönösége bizonyítja*, az 1870. évi események után is elismeri. Az idegen államok továbbá elsőrangú erkölcsi személyek, az 1819. jul. 14. francia törvény szerint pedig az idegen úgy fizikai mint erkölcsi személyek Franciaországban örökség-képesek, az elismert idegen államok és köztük a Szentszék is jogképesek; de a szuverénitás elve mégis azt követeli, hogy ezen jogképességüket csakis a francia kormány engedélyével gyakorolják, aminek szükségességét az is bizonyítja, hogy az idegen államok tényleg csak igen kis mértékben szereztek Franciaországban ingatlanokat (követési épületek és butoraik).¹

A második fő. um.: az amiens-i felebbviteli bíróság 1893. febr. 21-én feloldotta ezen ítéletet és úgy a római Szentszék, mint a katolikus egyházat polgári jogokkal Franciaországban nem bíró erkölcsi személynek jelentette ki és ezért a márkiné végrendeletét érvénytelennek mondta. Az indoklásban mindenekelőtt konstatálja ezen ítélet, hogy XIII. Leó nem mint magánszemély, hanem mint egy erkölcsi személynek (vagy a Szentszéknek vagy magának az egyetemes egyháznak) képviselője lett örökösnek megnevezve. De a végrendelet szövegéből az is kétségtelen, hogy az örökhagyó a pápát nem mint egy államnak fejét tette örökösévé, hanem kizárólag, mint egy vallási testület- és jogszemélynek képviselőjét. Éppen azért felesleges belemenni azon kérdés vitásába, vajjon a pápa még ma is, mint állítja, világi uralkodó-e legalább is a Vatikán falain belül, hanem csak az a kérdés, bír-e polgári jogképességgel Franciaországban akár a római Szentszék, akár a katolikus egyház? amire tagadó választ ad az amiensi bíróság indokolása.²

¹ U. o. 439—41.

² U. o. 441—3. l. — *Pierantoni* ezen cikke *P. Fiore*-nek fentemlített hasonló című cikke ellen van megírva, igen élesen és szenvedé-

Az ügy a harmadik forum elé is került («la chambre des requêtes de la Cour de cassation»), de a tárgyalás felvétele előtt egyezség jövéen létre a felek (a pápa és a rokonok) között, a per beszüntettetett.¹

lyesen, mert *Fiore* igen közel jutott a pápai állásponthoz, míg *Pierantoni* a pápát nem akarja a katolikus egyház fejének sem elismerni és tagadja, hogy az olasz közjog szerint akár a katolikus egyház, akár a Szentszék elismert jogszemély volna, és a római bíróságnak 1898. november 9-én hozott és *Fiore* által idézett ítéletet, mely a Szentszéket jogszemélynek elismerte, *tévesnek* mondja. (I. h. 488.)

¹ *Bonfils-Fauchille* i. m. 150. l.

IV.

Most már áttérhetek annak előadására, mely eszközökkel éltek az olasz királyok (Vittore Emanuele II., Umberto, Vittore Emanuele III.) és kormányaik a célból, hogy a pápai szuverénitás dolgában elfoglalt álláspontjukat gyakorlatilag is érvényre emeljék.

1. Az olasz királyok és kormányaik *először* is 1870. évi szept. 20. óta¹ (Róma város bevétele) Rómát a már 1861. márc. 14. óta fennálló és az európai hatalmak nagy része által már 1861. és 1862. évben elismert olasz királyság fő- és székvárosának tekintették² és tekintik ma is és ezen

¹ Az persze más kérdés, mely csalárd módon üttetett nyélbe az egységes Itália! 1860-ban *III. Napoleonnak V. Emanuel* még megígérte, hogy megkíméli az »Egyházi Állam«-nak még a pápa kezén levő részeit (Rómában 1849. év óta francia őrség volt). 1864 szeptember 15-dikén újból megígérte ezt Olaszországnak, de kikötötte, hogy a francia őrség távozzék el Rómából, ami 1866. évben az olasz-osztrák háború végén (1866. október 3. bécsi béke, Velence átengedése Olaszországnak) meg is történt. De erre *Garibaldi* (már harmadik kísérlete volt) Róma ellen indult (1867. okt.). Ezért *III. Napoleon* ismét küldött Rómába francia katonaságot és a pápai zuávokkal egyesülve, megverte *Garibaldi* seregét. 1870 júliusban *Napoleon* háborút izent Poroszországnak, augusztus elején visszahívta Rómából katonáit, szeptember 2-dikán *Napoleon* és serege *Sedan*-nál kapituláltak, szeptember 8-án az olasz király serege betört az »Egyházi Állam«-ba, szeptember 20-án elfoglalta Rómát, megfélekezve ismételt ígéreteiről, hogy a pápa legszorosabb birtokát sértetlenül fogja hagyni. Csak addig tartotta meg ígéreteit, míg *Napoleon* katonái védték Rómát.

² *Visconti-Venosta*, olasz külügyminiszter 1870 október 18-án az európai hatalmakhoz intézett jegyzékében egész világosan bejelenti, hogy a pápa világi hatalmát megszüntetni kívánja az olasz állam, midőn így ír: »En allant à Rome, l'Italie y trouve une des

egységes és osztatlan Olaszországnak (Rómát is beleértve) teljes és kizárólagos kormányzását 35 év óta gyakorolták, diplomáciai képviselőtét maguknak vindikálták és ezt a hatalmak is hallgatagon elismerték.

Ez tagadhatatlan tény.

De ebből azért még nem következik az, hogy a pápának legitimitási igényeit a külhatalmak már teljesen tárgyalanoknak tekintenék.

A külhatalmak Olaszországot elismerik államnak, nem is vonják Róma fölötti teljes szuverén jogát »expresse« kétségbe, de, bár tudnak a pápa legitimitási jogfentartásáról, az ellen sem foglaltak soha állást, ha Franciaország 1904. év óta követett és az ott dühöngő »antiklerikalizmus« mellett eléggé érthető eljárásától, nevezetesen *Loubet* utazásától és a pápának erre következett tiltakozását követő diplomáciai összeköttetésnek előbb ideiglenes, majd végleges megszakításától eltekintünk (ez utóbbiról már fent II. 4. alatt szólottam).

Tegyük fel az esetet, hogy IX. Pius pápa elfogadta volna II. Viktor Emánuelnek 1870. évi augusztus 29-dikén S. Martino gróf által tett azon ajánlatát, hogy a pápa az Angyalvártól északnyugatra a Tiberisen túl fekvő városrészt:

plus grandes questions des temps modernes. Il s'agit de mettre d'accord le sentiment national et le sentiment religieux, en sauvegardant l'indépendance et l'autorité spirituelle du Saint-Siège au milieu des libertés inhérentes à la société moderne. Ainsi que vous l'avez vu par la réponse du roi à la députation romaine, *l'Italie sent toute la grandeur de la tâche qu'elle assume en déclarant que le pouvoir temporel de Saint-Pierre a cessé d'exister.*» (Revue de Droit International et de Législation Comparée, 1903. 5. sz. 481. l.). — Hasonló álláspontot foglaltak el az olasz királyok az olasz parlamentben időnkint, az új ülészek megnyitásával elmondott trónbeszédekben. Így az 1902. évi trónbeszédben III. Viktor Emánuel az egyházpolitikáról így nyilatkozik: »Nelle relazioni fra lo Stato e la Chiesa il mio Governo intende mantenere strettamente la separazione dell'ordine civile dall'ordine spirituale: onorare il clero, ma contenerlo nei limiti del santuario, portare alla religione ed alla libertà di coscienza il più illimitato rispetto, *ma serbare inflessibilmente incolumi le prerogative della podestà civile, i diritti della sovranità nazionale.*» (Pinchetti-Sanmarchi i. m. 354. l.)

a »*città leonina*«-t teljes szuverénitással tartsa meg és mondjon le, megfelelő kárpótlások mellett, az »Egyházi Állam« többi részeiről és magának Rómának többi részeiről is.

Ezen esetben is *II. Viktor Emánuel* az egységes Olaszországnak, Rómával együtt, királya maradt volna; Róma városa lett volna ez esetben is az ország fővárosa, csakis a »*città leonina*« (1870-ben 15.000 lakóval birt) felett lett volna a pápa szuverén, ép úgy mint *Monaco* fejedelme is, dacára a kis területnek (21,6² kilométer) és kis lakosságának (13.304), valóságos szuverén Franciaország fenhatósága alatt (1861 óta, amikor a szárd király átengedvén Franciaországnak Nizzát és Savoyát, Nizzával együtt a *Monaco* feletti fenhatóságot is átengedte).

Amidőn tehát a külhatalmak az olasz királyságnak területi egységét elismerik, nem helyezkednek eo ipso szembe a *Vatikán* speciális területiális jellegével: az iránt legfeljebb a semlegesség álláspontjára helyezkednek, azt sem a pápa szuverén tulajdonának nem ismerik el, sem nem is tagadják a pápának e területen való, 1870. év előtt birt szuverénitásának további fennállását.

2. Az olasz királyok és kormányaik *második* eszközül a pápai szuverénitással szemben elfoglalt álláspontjuk gyakorlati érvényesítésére azt használták, hogy a pápai palotákat: a *Vatikánt*, a *Lateránt* és a *Castel Gandolfot* és a bennük elhelyezett gyűjteményeket az olasz állam tulajdonának és a *Vatikán* területét is az olasz államterület egyik részének tekintik és ennek megfelelően nem ismerik el a pápai palotáknak, tehát a *Vatikánnak* sem extraterritorialitását.

Visconti-Venosta olasz külügyminiszter által 1870 október 18-án az európai hatalmakhoz intézett jegyzékben szó van arról, hogy a pápa palotái *extraterritoriális* helyek lesznek (ses palais et ses résidences auront les privilèges de l'extraterritorialité).

A *garancia-törvényben* már csak a pápának személyi és palotáinak helyi immunitásáról van szó. Ez azonban nem lényeges különbség, mert az újabb nemzetközi jog nem ismer *fogalmilag* »területenkivüliséget«, hanem ezen

szó alatt csak a tartózkodási hely polgári és büntető bírósága alól való mentességet érti.¹

XIII. Leó halálát a római városházán bejelentették (1903 július 22-én) és a polgári anyakönyvbe bevezették. XIII. Leó testamentuma az olasz törvény szerinti módon lett kihirdetve és a hagyaték letárgyalva.²

Ha a pápa Olaszországban ingatlant birtokba venni vagy szerezni, vagy szerződés útján ingóságot is átvenni vagy bármiféle tekintetben fennálló igényeit per útján érvényesíteni akarja, kénytelen az olasz állami bírósághoz fordulni, vagyis polgári jogok tekintetében kénytelen az olasz állam fenhatóságát elismerni, vagy pedig jogainak érvényesítéséről lemondani, a szenvedett polgárjogi sérelmeket elviselni.

Ugyanez áll büntetőjogi szempontból is. A garancia-törvény ugyan a pápa személyét szent és sérthetetlennek nyilvánítja és az ellene elkövetett merényleteket a király elleni merényletek esetében kiszabott büntetéssel sújtja (1—2. §§.). De ha ilyen merénylet a pápa személye ellen mégis elkövetetné, vagy pedig palotáiban betörés, rablás vagy lopás vagy gyilkosság követetné el, kénytelen volna a pápa vagy az olasz büntető bírósághoz folyamodni vagy lemondani a bűnvádi per megindításáról. A garancia-törvényben (7. §.) megadott kiváltság, hogy a pápa engedélye nélkül nem szabad az államhatalom képviselőinek behatolni a pápa palotáiba, ez esetben még megmenti a pápát attól, hogy hivatalból üldözendő bűncselekmény esetében bűn-

¹ Bonfils-Fauchille i. m. 180—81. l.

² Revue de Droit International et de Lég. Comp. 1903. évf. 15. sz. 490. l. (A. Pierantoni fentidézett cikkében) és ugyanazon folyóirat 1905 2. sz. 172. l. (Ernest Nys bruxellesi tanár és a folyóirat belső munkatársa írt ezen 2. számba, egészen A. Pierantoni szellemében, a nemzetközjogászok fentemlített második csoportjának álláspontjáról egy cikket e címen: *La papauté et le Droit International.*) — XIII. Leó halála az állami anyakönyvbe bejegyezve lőn e néven: »Sa Sainteté le souverain pontife romain, Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci.«

ügyi nyomozást hivatalból rendeljen el és tartson a pápa palotájában az olasz állami bíróság.

Még inkább és teljes mértékben áll ez a Vatikánban lakó egyházi és világi egyéb személyekre: ezek minden tekintetben, polgárjogi és büntetőjogi tekintetben, az olasz állami jogrendnek, törvényeknek oltalmát kénytelenek igénybe venni, ha jogaiknak kívülről eredő sérelmét eltérni nem hajlandók; csakis a Vatikánban lakó egyéneknek egymás közt felmerülő pereinél nyújthat nekik védelmet a *XIII. Leó* pápa által a Vatikánban 1882 május 25-én felállított polgári bíróság (3 fórum), amelyről fentebb (II. 2., II. 5.) már ismételten szó volt.

3. *Harmadik eszközül* az olasz királyok és kormányok a pápai szuverénitással szemben elfoglalt álláspontjuk érvényesítésére Rómának fokenkénti elvilágiasításával éltek. Így a pápáknak világhatalma iránti revindikációira és tiltakozásaira a »*Roma è intangibile*«-vel feleltek, amivel ők nemcsak Róma fölötti kizárólagos szuverénitásukat, hanem Róma »papai« jellegének megszűnését akarták kifejezni. Már II. Viktor Emánuel 1871-ben, amidőn a francia köztársaságnak Versaillesben ülésező kamarája (1871 május 13.) a pápa világi uralmának visszaállítását követelte és ezen kérdésnek tanulmányozása végett (*Thiers* ellenezte a dolgot) bizottságot küldött ki, így nyilatkozott: »*Nous sommes à Rome, nous y resterons.*«

A »*Roma aeterna*«¹ elnevezést az olasz hivatalos körökben »*la terza Roma*«-val a 70-es évek óta szokták helyettesíteni és az összes olaszok államát mint a *pogány Róma* (la prima Roma, l' antica Roma), a *keresztény Róma* (la seconda, la nuova) után következő modern Rómát tekintik, amely azokkal vetekedik fényben és dicsőségben.

A párhuzam igen merész: a római *császárok* és a római *pápák* hatalma *nemzetközi*, egyetemes hatálykörrel és jelleggel birt, míg az *olasz királyok* hatalma egy *nemzeti államra* terjed csak ki.²

¹ *Tibullus*, II. 5. 23.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 312—316. 1.

Ezen »terza Roma« azonban sem 1870-ben, sem 1905-ben nem tudta még háttérbe szorítani a »seconda Roma«-t úgy a gondolatvilágban, mint az irodalomban, úgy a köznyelven, mint a valóságos szemlélésnél, Róma városában még mindig a keresztény vonás és jellem a túlnyomó és pedig a püspöki, a pápai, az apostoli és katolikus kereszténységnek vonása és jellege.¹

Ezen jelleget kitörölni és olasz nemzeti jelleggel helyettesíteni másként nem lehet, mint a pápaságnak tekintélyét, befolyását és vonzó erejét a katolikus világra meggyengíteni,² Róma várost építészetiileg modernizálni;

¹ Ezt még azon olaszok is, kik ellenségei az egyháznak, elismerik. Így *Bovio* képviselő egy republikánus genuai lapnak (*Giornale del Popolo*) 1902. évi egyik számában *Mazzini*t dicsőítő cikkben elismeri Rómának még ma is tagadhatatlanul pápai jellegét, midőn így ír (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 315—16. l.): »Londra può essere popolosa di quattro milioni, Parigi può imporre la sua lingua a tutte le Corti ed a tutti i congressi, la città universale è Roma. — Ivi due volte il pensiero del mondo si è pensato. Chi dunque vuole entrare in Roma, senza un pensiero universale, entrerà per servire, non per dominare. Ti chiamerai re, ma l'aria di Roma ti farà vassallo di ciò che in Roma è più universale di te. — Se la modernità, la tanto nominata e non definita modernità non capisce questo, voi non dovete portarla a Roma: Torino, Firenze, Napoli, anche città minori potranno bastare ad essa. Per entrare in Roma, per entrarvi dopo il Papa, ti conviene portar nell'anima qualche cosa di più grande e di più universale che da cinque secoli non sia il Papato; se no, fermati a Firenze, va a Napoli, ma a Roma non hai a che fare, sei *hostis* innanzi ad altra tradizione, sei eretico innanzi ad un'altra, sei buzzurro innanzi al popolo, sei intruso e confuso innanzi a te stesso. — Tu parlerai ai ministri, il Papa parlerà agl'Imperatori, tu gli darai guarentigie ed egli ti accuserà al mondo. Il Papa parlerà più romanamente. Mettiamola bene la questione; il filosofo Ferrari diceva: Non entrate in Roma, essa è la città dei monumenti e delle memorie. Non disse bene; doveva dire: abbiate un pensiero universale, se volete entrare in una città universale, sostituirvi ad un potere universale. Dite, prima di lasciare Torino, prima di lasciare Firenze, prima di entrare in Roma, questo pensiero lo avete e qual'è? — Se questo pensiero non l'avete, ii dilemma: »Roma o morte« si risolve nella catastrofe: »Roma è morte.«

² Ez persze ellentétben van a *Cavour* által kilátásba helyezett és a garancia-törvény által némileg végre is hajtott: »*libera Chiesa*

nem gondolva azzal sem, hogy ezen törekvésükkel csak Rómának és Olaszországnak okoznak anyagi, szellemi és erkölcsi károkat.

Itt van a teljes magyarázata ¹ annak, hogy az olasz kormányok 1870. év óta antiklerikális irányú politikát követtek.

Ezen antiklerikális irány *először* abban nyilvánult, hogy a katolikus egyházat, a pápát, a püspököket, a papokat, a katolikus intézményeket csakis a mulaszthatatlan jogvédelemben részesítették, míg azalatt a német, az angol, az amerikai *protestánsok* (evangelikus, anglikán, methodista, baptista felekezetek) és a piemonti *vald* felekezetek propagandája állami támogatás mellett folyt és folyik ma is tovább, főleg Rómában, ahol már nagyszámú templomokkal, iskolákkal, menházakkal (van egy methodista »ospizio pei preti apostati« is), kórházakkal, nyomdákkal és lapokkal birnak e felekezetek, és prédikátoraik és diakonisszáik működnek felekezetiek érdekében.²

Az antiklerikális irány *továbbá* érvényesült az olasz kormányok által 1870. év óta rövid megszakítással folytatóó egyházpolitikai *törvényhozásban*.

Az egyházpolitikai törvények ezek:

1866. évi július 7-iki törvény a *szervezetek* eltörléséről, amely 1873-tól egész Olaszországra kiterjesztetett.³

1877. július 15-iki törvény, amely a községi iskolákban a *vallástant* a kötelező tantárgyak közt már »nem említi«. Az 1859. évi november 13-iki törvény: »legge Casati« még kötelezőnek jelentette ki a vallástant és ez most sincsen hatályon kívül helyezve. A »legge Casati« megengedi a más vallásúakra való tekintettel, hogy a szülők felmentethetik gyermekeiket a vallástan tanulása alól. 1877. óta *in libero Stato* elvvel, de az olasz kormányok a garancia-törvény körül — mint fent láttuk — másként is »front«-ot változtattak.

¹ Más magyarázó ok még az volt, hogy Olaszország egyesítésénél a nemzeti lelkesedés mellett főrugó volt *Garibaldi*, *Mazzini* és elvtársaiknak antiklerikalizmusa; ezek iránt hálát kellett mutatnia a kormánynak.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m.

³ *Calchi-Novati* i. m. 152. l.

mégis már úgy magyarázták, hogy a gyermekeket, csakis a szülő külön kérelmére, tanítják a vallásban. ¹

1890. július 17-iki törvény a *kegyes alapok* szekularizációjáról. ² (A »Collegium de Propaganda Fide« vagyonát az olasz kormány már 1884 január 24-iki rendeletével szekularizálta.) ³

Harmadik jelenség pedig ez:

Az antiklerikálizmus hullámai legmagasabbra emelkedtek az olasz kormány által vagy pozitíve támogatott vagy legalább soha sem dezávuált hirlapi támadásokban és társadalmi mozgalmakban a katolikus egyház, katolikus hit és theologia és a pápaság ellen.

Ilyen volt 1881 július 13-án, amikor IX. Pius pápa holttestét a Vatikánból a *S.-Lorenzo fuori le mura* bazilikába vitték át és a csőcselék a menetet megtámadta és a holttestet a Tiberisbe akarta taszítani, a legéktelenebb szitkok kíséretében, a rendőrség hagyta a csőcseléket garázdálkodni. ⁴

Ilyen volt 1889 június 9-én, ⁵ amikor a »Campo di Fiori«-n, ahol 1600. évi február 17-én *Giordano Brunó* máglyán elégették, leleplezték ezen istentelen és erkölctelen apostata szerzetesnek szobrát és a Vatikán ellen tüntető beszédek hangzottak el és utcai tüntetések is történtek. ⁶

Ilyen volt 1895 szeptember 20-án (a »Porta Pia« bevételének 25 éves fordulóján), amidőn a »Porta Pia«-hoz kivonuló menet élén a szabadkőművesek lobogója lengett és az elhangzott beszédekben, dacára a hadsereg képviselői részéről jövő tiltakozásnak, Róma város bevételének és

¹ Ugyanott 79. l. — Lásd a hitoktatásra vonatkozó olaszországi törvényhozásnak áttekinthető összefoglalását a »Civiltà Cattolica« 1905. jún. 3. sz.-ban megjelent cikkben (»Il catechismo nelle scuole«).

² Ugyanott 61. l.

³ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 326. l.

⁴ Ugyanott 161., 357.

⁵ Nem is említve közben azt, hogy 1887-ben *Crispi* miniszterelnök lemondásra szólította fel *Torlonia* herceget, Róma város polgármesterét azért, mert XIII. Leó pápának 50 éves jubileuma alkalmából jó kívánatait kifejezte; és mikor vonakodott a herceg, őt királyi rendelettel megfosztotta hivatalától.

⁶ Ugyanott 358. lap.

Olaszországba való bekebelezésének főérdemét a szabadkőművességnek tulajdonították.¹

Ilyen volt a múlt évben (1904 szeptember 20—23.) Rómában a *Collegio Romanoban* (a pápák régi, híres nevelőintézetében) megtartott »Congrès international des libres-penseurs« (»congresso internazionale del libero pensiero«), amelyen 1500 olasz, 1000 francia (*Berthelot* csak írásban fejezte ki elvközösségét), 300 spanyol és 200 egyéb nemzetbeli (a németek közt: *Häckel*) »szabadgondolkodó« (helyesebben: istentagadó) vett részt, kik közt azonban túlnyomó többségben voltak a szabadkőművesek.² Hogy mily izléstelenül támadták ezen kongresszuson a katolikus vallást és a pápaságot, az még élénk emlékezetében áll mindnyájunknak. A francia *Hubbard* (szeptember 21.) a pápa szuverénitását, úgy a világi, mint a szellemi szuverénitást, tagadásba vette, de egyúttal azon kijelentést is tette, hogy a leghelyesebb minden királyságot megszüntetni. A kongresszus első napján (szeptember 20.) a kongresszusi tagok kivonultak a »Porta Pia«-hoz (a menetben 70 szabadkőműves zászló lengett) és ott *Sergi* tanár, a kongresszus elnöke, beszédében azon kijelentést tette, hogy a szabadgondolkodásnak legfőbb akadálya a római katolikus egyház. És ebben a tüntetésben résztvett *Colonna* herceg, Róma város polgármestere is, aki künn a »Porta Pia«-nál, mint a város képviselője, beszédet is tartott. A kongresszus utolsó napján a résztvevők *Giordano Bruno* és *Garibaldi* (Gianicolo hegyen) szobraihoz vonultak, de ezúttal a hatóság — okulva az előző napok lázító eseményein, — a zászlók és jelvények használatát eltiltotta.³

Ily körülmények között nem lehet csodálni, ha a pápák sem a garancia-törvény sima szövegének (és Visconti-Venosta 1870 október 18-iki jegyzéke még simább szavainak), sem a királyi trónbeszédek nyugodt szavainak hitelt

¹ Ugyanott 359. l.

² *La Civiltà Cattolica* 1904 október 15-iki száma 221—23. lap.

³ Ugyanott.

nem adhatnak, amikor azt látják, hogy miképen ápolja az olasz kormány az antikatholicizmust.

Így lehet megérteni IX. Pius és főleg XIII. Leó pápák panaszkiáltásait, amelyeket allocutioikban hallattak.

XIII. Leó pápa 1902 június 9-én, tehát egy évvel halála előtt, még így szólt allocutiojában:

»In hac sede principe eademque arce catholici nominis provisiva constitutaque divinitus cernere est ad perniciem catholici nominis grassantes impune teterrimas cupiditates, eodemque tempore qui locum in re publica altiore obtinent, institutorum christianorum oblivione aut taedio captos. Hinc tamquam magnum aliquod adepturi, cogitatione relabuntur ad miseram vetustatem, Christi Redemptoris beneficio depulsam, quodque indiciis apparet non paucis neque dubiis, expetunt iam et quantum in ipsis est, conantur refingere ingenium urbis, christianaque obscuranda sensim forma, ritus ac mores ethnicorum restituere.«¹

Ezen szavakkal XIII. Leó egyenesen az olasz kormányt vádolja meg a kereszténység iránti ellenséges indulatról és azon törekvésről, hogy Róma város keresztény jellegét eltöröljék és itt a pogány szellemet meghonosítsák.

4. Utolsó eszközül az olasz kormányzat azzal élt a pápai szuverénység kuriális felfogásának megdöntése céljából, hogy a nemzetközi joggyakorlatban a pápától fokankint elidegenítse a hatalmakat, hogy azok a régi gyakorlat folytatásával ne erősítsék meg a pápai felfogás további fennállását.

Ide vág az olasz királyok ama törekvése, hogy a kath. uralkodókat Róma meglátogatására bírják. Első sikerük 1904-ben volt Loubet elnök Romába jövele alkalmával. Ennek jelentőségéről fentebb (II. 4.) már volt szó részletesen.

Ide vág az is, hogy az olasz kormány 1899. évben tiltakozott az ellen, hogy XIII. Leó pápát is meghívják a hágai békekonferenciára. Ezen tiltakozásnak sikere is volt. De azért ez csak olyan siker volt, mint Angliáé, amely az akkor még szuverén Transvaal államnak meghívását ellenezte. Erről is különben fent (IV. 2. B.) már részletesen szólottam.

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 362. l.

BEFEJEZÉS.

A pápai szuverénség mikénti felfogása és biztosításának mikénti módja az az előzetesen eldöntendő és tisztázandó ügy, amely nélkül soha szó sem lehet a »római kérdés«-nek (*»La questione Romana«*) kielégítő megoldásáról. Ezért véltem aktuálisnak a pápa szuverénségét teljesen megvilágosítani.

A pápa szuverénségének ügye nemcsak a *pápának* és az *olasz nemzetnek*, nemcsak az *európai népcsaládnak*, hanem a *nemzetközi társadalomnak*, a világ összes katolikusainak az ügye és érdeke.

Az *olasz nemzet* saját érdekének szempontjából ugyan lehetne azt gondolni, hogy a pápai szuverénség teljes megszűnése és merő átszellemítése hasznos lesz az olasz állam és nemzet megerősödésére, főleg ha a királysággal függő helyzetbe kerülő pápaságra az olasz királyok és kormányaik befolyást szerezni és így az egész világ egyházi ügyeire ily alapon is hatást gyakorolni tudnának. Így valóban lehetne szó egy cézaro-papisztikus *»terza Romá«*-ról. Az eszme nem új. A *francia királyok* a XIV. században erre már rájöttek és élvezték is annak előnyeit. És az egyháztörténelem mégsem számítja fényes lapjai közé az *avignon-i* tartózkodás idejét (1309—1376), bár ezen időben jeles pápák ültek a pápai trónon.

Ha az olasz királyok és kormányaik erre törekszenek, akkor ők most a legjobb uton vannak: ők a garancia-törvényt most már csak úgy magyarázzák, hogy a pápa nem valóságos szuverén, hanem csak tiszteletbeli szuverén,

de az olasz állam alattvalója. Ha a pápák is idővel beléfáradva a hosszas ellenállásba, magukat egyszerű olasz alattvalóknak, a Vatikánt pedig csak Róma város, a pápák által használt, palotájának, tekintenék: előállana a helyzet, hogy Róma és Olaszország szuverén királyának székhelyén állami épületben, állami kedvezményekben és tiszteletadásban részesülő egyházfő (a pápa) is székelne, aki előbb-utóbb az olasz királyok befolyása alá kerülne.

Itt a magyarázata annak, hogy a római kérdés megoldását úgy az egyház *ellenei*, mint sokan az egyház *hívei* közül megbolygatni nem kívánják. Ezen álláspontot *Pinchetti-Sanmarchi* helyesen nevezi el: »quietismo politico«-nak.

Az egyház *ellenei*¹ azért *nem* akarják a római kérdést megbolygatni, mert azt hiszik, hogy, a fent általam röviden ecsetelt folyamat útján, a pápai szuverénítás megszűnése úgyszólván előbb-utóbb bekövetkezik, ha a mai viszonyok (garancia-törvény) egyelőre még továbbra is fentartatnak.

Így értette *Crispi*, mikor 1887. jún. 10-én, felvettétvén az olasz parlamentben azon kérdés, mily alapja van az akkor a pápa és az olasz király (Umberto) közti kibékülésről szállongó hírek így válaszolt:

»Non vi è nè vi può essere conciliazione, perche lo Stato non è in guerra con alcuno.« (Magyarul: »Nincs szó, de nem is lehet szó kibékülésről, mert az állam senkivel sincs háborúban«.)²

Crispi válasza persze nem veendő szó szerinti értelemben. A »quietismo politico«-t követő más olasz liberálisok őszintébbek.

Így a *Giornale d' Italia* 1902. évi egyik januári számában egy névtelen írótól igen előkelő cikk jelent meg, amely a római kérdésnek jelenlegi állapotát, amidőn a királyság

¹ *Brunialti* és *Bonghi* olasz államférfiak, *Geffken* nemzetközi jogi író és *Leroy-Beaulieu* is a »quietismo politico« hívei voltak, de nemesebb értelemben: szerintök az olasz kormánynak lojálisan tág értelmezéssel kell alkalmaznia a garancia-törvényt, nagy tiszteletet tanúsítva a pápa iránt. (P. S. i. m. 441. l.).

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 218. l.

és a pápaság egymással hadilábon vannak, éppen az egyetemes egyház érdekének szempontjából továbbra is fentartandónak véli, mert ellentétben levén a pápa és a bibornokok az olasz állammal, nincsenek arra készítve, hogy az olasz állam politikai érdekeitől ők is, mint (nagyobbrészt) született olaszok, nemzetük iránti szeretetből, magukat befolyásoltatni engedjék; és éppen azért az egész világ katolikussai addig, míg ez az ellentétes viszony a pápa és olasz király közt fennáll, nem nézhetik féltékeny szemmel azt, hogy az egyház feje és bibornokai túlnyomó részben olasz nemzetbeliek, csak úgy nem, mint nem nézték bizalmatlansággal 1870. év előtt vissza évszázadokon át, mert akkor nem volt még egységes olasz nemzet és állam, és nem volt olasz nemzeti és állami politika, amelynek befolyásától a világ egyéb nemzeteinek félniök lehetett volna.¹

A szabadkőművesség római organuma: a *La Patria* 1903. júliusi egyik számában, XIII. Leó halála alkalmából felmerülő békehirek kapcsán, szintén a kibékülés lehetetlenségét vitatta, de egészen más indokolással és pedig így: a kibéküléssel csakis a pápa nyerne, az olasz király és állam pedig vesztené, mert a pápával barátságos viszonyba kerülő olasz állam előbb-utóbb a pápaságnak erkölcsi fölénye alá kerülne és a *szabadelvű demokratikus laicizmus*² műve befejezetlen maradna, aminek ellensúlyozására a laicizmusnak erőszakos eszközökhöz (ez hihetőleg egy újabb *Mazzini*-féle komplot volna) kellene nyulnia.

Az olasz szabadkőművesség is tehát a »*quietismo politico*« híve, mert emellett lehetséges az antiklerikalizmus megkezdett munkáját tovább is folytatni és befejezni.

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 442—4. lap, ahol a szerző közli a cikk legnagyobb részét, szóról-szóra.

² A szabadkőművesek 1892. évi párisi konventjében az előadó a szabadkőművesség programját ezen mondatba foglalta: »*Anticléricalisme décadé et socialisme laïque et libertaire*«. Ez más szavakkal ugyanaz, amit a *La Patria* mond: »*le aspirazioni del laicato liberale democratico*« (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 445. l.).

Pinchetti-Sanmarchi helyesen jegyzi meg a *Giornale d'Italia* véleményére, hogy íme a kath. egyház ellenei is közvetve elismerik, hogy a pápa helyesen tesz, amidőn a garancia-törvényt el nem ismerte és el nem ismeri és az olasz királysággal nem lép baráti viszonyba, mert Róma elfoglalása után csakis így őrizhette meg az egész világ katolikusainak szemében függetlenségét és annak hitelét.

Viszont pedig utal *Pinchetti-Sanmarchi* Olaszországnak 1870. év óta mindinkább növekvő hanyatlására erkölcsi, gazdasági és politikai tekintetben,¹ amelyek közül az első (erkölcsi) az olasz nemzet tekintélyének csorbitását (anarchisták, királygyilkosok), a második (gazdasági) a kivándorlás óriási mérvű megindulását idézte elő, míg a harmadik (politikai) a monarchikus kormányforma alól huzza el a talajt és előkészíti a demokratikus és radikális köztársaságot, de mind a három egyformán okozója az Olaszországban mindjobban elhatalmasodó szocialisztikus zavargásoknak, amelyek már-már általános forradalom kitörésére vezetnek.

Sajnálom, hogy ezen dolgok részleteibe most belé nem mehetek. Igen érdekes kérdések merülnek itt fel, többek közt az: igaz-e, hogy a katolikus vallású nemzetek napjainkban dekadenciában vannak?

*Pinchetti-Sanmarchi*² Olaszországban a hármas dekadenciát épen a pápaság és a kath. vallás ellen indított harcnak (antiklerikalizmus) tulajdonítja, mert e miatt az egyház meg van bénítva áldásos munkájában.

Tovább szöve a fonalat, általánosítva is helyesnek látszik e felelet; az egyháznak legidősebb és egységesen szervezett (főleg a szabadkőművességben) ellenségei a kato-

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 446. l. — Ezen szerző előzőleg külön fejezetben (365—424. l.) mutatja be ezen hármas dekadenciát, bebizonyítva azt a kriminál-statisztikai, gazdaság-statisztikai és kivándorlási adatokkal, végre (a politikait) a monarchikus érzés meggyengülésének és a köztársasági és forradalmi elem elhatalmasodásának tényével.

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 376. l. Szerző más helyen (579. l.) általánosságban is ily értelemben oldja meg a kérdést.

likus nemzetek kebelében (*Franciaország, Olaszország és részben, főleg a XVIII. században és a XIX. század elején: Spanyolország-ban*) vannak; és mivel ezek minden eszközzel a kath. egyház kiirtására törnek, az ennek folytán a népben keletkezett vallási kétely, közöny és hitetlenség miatt beáll az erkölcsi züllés és annak nyomában hanyatlás a haladáshoz szükséges energia-kifejtésben tudományos, gazdasági és politikai téren.

*Pinchetti-Sanmarchi*¹ nyomatékkaal idézi az egyház ellenségei által is elismert azon tényt, hogy az egyház és az olasz állam küzdelme nem hasznos az államra, sőt káros; és mivel ugyanezek a kibékülést mégis gyakorlatilag kivihetetlennek mondják: világos, hogy igen nagy hiba volt a pápától Rómát elvenni és vele harcba keveredni.²

Ezen hiba jóvátétele azonban kell hogy lehetséges legyen és avval a harcnak látványos következményei is elhárulni fognak: a »*quietismo politico*« tehát helytelen rendszer, amely mellett mindkét fél egyaránt veszít, de az olasz nemzet és állam léte is kockára van téve, az olasz monarchikus kormányforma megsemmisülése csak idő kérdése, míg a pápaság megsemmisülését és a katolikus egyháznak nemzeti egyházakra való felbomlását még az egyház ellenei sem mernék a közel jövőre megjósolni, nem is említve azt, hogy az egyházat és sz. Péter szikláját Isten karja védi.

Az egyház hívei közül is sokan vannak, akik a római kérdést megbolygatni nem akarják és pedig azért nem, mert félnek, hogy az olasz királlyal kibékült pápa veszíteni fog függetlenségéből és annak szükségképen minden gyanun felett is álló hiteléből, valamint az ezzel kapcsolatban levő

¹ I. m. 446. l.

² Ezt *Gaetano Negri* olasz szenátor *Provido Siliprandi* képviselőhöz 1900. febr. 25.-én írt levelében (mindakét államférfi liberális) bevallja, hogy az olasz kormány a legnagyobb oktalanságot »la più grande stoltezza« követte el 1870-ben, amidőn *Firenze*-ből Rómába tette át székét. Ugyanily véleményen van maga *P. Siliprandi* is. Mindkét államférfinak szavait teljesen idézi: *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 415—6. l.

nagy szellemi prestige-éből.¹ Tagadhatatlan tény ugyanis (amint azt a bevezetésben idézett *Brackmann* is elismeri), hogy az utóbbi három évtized alatt a pápaság tekintélye emelkedett.

Pinchetti-Sanmarchi erre azt válaszolja, hogy igaz ugyan, miszerint a Quirinál és a Vatikán közti ellentét biztosítja a pápa tekintélyét, de a *pápara is mind elviselhetetlenebbé* válik a jelenlegi helyzet, úgy a fent már előadott és mindinkább fokozódó *antiklerikálizmus* miatt, mint a *kényszer* folytán² elvállalt *vatikáni fogság*, az egész világ *alamizsnájából* (Péterfillér) való élés és a sok *kellemetlenség* miatt, amit a pápának és alattvalóinak esetleges beperelgetése okoz; ha ezen perekben hozott idéző végzéseket és ítéleteket a Vatikánban levő egyének és dolgok felett végre nem is hajtathatja a bíróság, mert a pápa helyi immunitása (garancia-törvény 7. §.) nem engedi meg, hogy hatósági egyén a pápa palotáiba, a pápa engedélye nélkül, hivatalos eljárás céljából beléphessen.

A »*quietismo politico*« fentartása tehát sem a *pápának*, sem az olasz *királynak* nem áll érdekében. Az »*olasz király*«-nak, mondom és *nem* az *olasz »állam«*-nak, mert, mint láttuk, a köztársasági államformára törekvő radikálisoknak (radikálisok, szocialisták, anarchisták, köztársaságiak és mindek előtt szabadkőművesek) igenis érdekükben áll a mai helyzet fentartása és antiklerikális irányban való még erősebb kiélesítése.

Másképp formulázva a dolgot: úgy a *pápának*, mint az *olasz királynak* és királyságnak érdeke követeli a jelenlegi ellenséges viszony megszűnését.

A *pápaság* európai, sőt nemzetközi jelentősége, a pápa-

¹ *Keesen* szenátor a belga szenátusban 1900. évben a külügyi költségvetés tárgyalásánál a római kérdéstről úgy nyilatkozott, hogy ha a Quirinál és Vatikán közt a béke létrejönne, a katolicizmus befolyása a világban 10 év alatt megsemmisülne. Az egyház tekintélye követeli a Vatikán függetlenségét. (*Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 446. l.).

² *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 448. l.

ságnak a világ összes katolikusai által megkövetelt, sőt nem katolikus vallású jogtudósok által¹ is az összes államok katolikus polgárainak érdekében sürgetett függetlensége előre kizárja azon megoldási módot, hogy a pápa helyezkedjék teljesen a garancia-törvénynek alapjára és tekintse magát kivételes közjogi állású olasz alattvalónak. Ha még a mai olasz államférfiak úgy magyaráznák a garancia-törvényt, mint annak szövege szól és a kartársak (Visconti-Venosta, Brunialti, Bonghi) értelmezték, és amint most is a nemzetközjogászok tekintélyes csoportja (fent III. 2. C. csoport: *Comparez-Phillimore, Pradier-Fodéré, Bonfils-Fauchille, Holtzendorff, Liszt, Heilborn*) érti, t. i. hogy a pápának nem csupán kivételes közjogi (olasz államjogi), hanem kivételes nemzetközi-jogi állása is van 1870. év óta,² a hatalmaknak a Visconti-Venosta-jegyzék tudomásul vétele és a pápai követek diplomáciai jellegének a gyakorlatban való elismerése folytán: akkor a pápa még előbb belényugodhatnék a jelenlegi helyzetbe. De a garancia-törvénynek az olasz kormányoknak 30 éves hermeneutika szerinti értelmezése mellett nem képzelhető, hogy a pápa még arról is lemondjon, amit a nemzetközi jog elméletének harcosai közül a legtekintélyesebbek a pápaságnak még mindig vindikálnak.

A pápa egyoldalúlag csakis úgy szüntethetné meg a jelenlegi helyzetet, ha Rómát elhagyná.

¹ Jónak látom újból idézni P. Heilborn szavait: »Die katholischen Staaten und die Staaten mit katholischer Bevölkerung haben Anspruch darauf, dass Italien die Unabhängigkeit und Freiheit des Papstes für seine Person, im Verkehr mit ihnen und bei Ausübung seines geistlichen Amtes anerkenne und achte.« (Völkerrecht. Holtzendorff-Kohler, Encyclopädie der Rechtswissenschaft. Berlin 1904, II. köt. 1035. l.)

² Láttuk fentebb, hogy a katolikus felfogás szerint a pápaság már önmagában és évezredes történeti jogon bir nemzetközi-jogi jelentőségű állással (Lásd fent: III. 2. D. csoport.); ezen felfogás alapossága és nem a puszta szimpátia műve az, hogy az 1870. évi olasz államférfiak a pápa állását garantálni voltak kénytelenek és a nemzetközi-jogi írók a törvényt nem csupán belső közjogi törvénynek jelentik.

A pápa távozása Romából azonban csak a legvégső esetben volna tanácsolható, t. i. ha minden már olyan felfordulás előtt állana, hogy a távozó pápát a felfordulásnak és Itália és Roma hanyatlásának állandósításától féltő elemeknek kelljen visszahívniok, mint »salus Italiae«-t.¹

De a pápának távozását Romából a liberális olasz államférfiak sem óhajtják, sőt attól félnek, és viszont igen nagyra becsülik, hogy a pápák nem hagyták el Romát.

Ruggero Bonghi, a garancia-törvény előadója az 1871. évi olasz parlamenti tárgyalások alatt (1871. jan. 16.), így írt:

»Mivel a pápának egy helyen kell székelnie, világos, hogy azon nemzet, amelynek kiváltsága, hogy őt kebelébe zárhatja és saját történelméből és nemzeti szelleméből örökségképp kapta azon kötelezettséget, hogy ki ne zárja őt: ezzel egyúttal azon kötelességet is örökölte, hogy az ő nemzetközi közjogi jogállásának olyan helyzetet teremtsen, hogy ne tegye lehetetlenné vagy kevésbé méltóvá és tisztességesse az ő megmaradását.«²

Kölcsönös megegyezés, kétoldalú szerződés alakjában megszüntetni az áldatlan helyzetet volt XIII. Leó pápának törekvése főleg uralkodásának első éveiben (1878—1887), erre törekszik jelenleg uralkodó Szentséges Atyánk: X. Pius is.

A kétoldalú szabályozás »conditio sine qua non«-ként XIII. Leó pápa Rampolla bibornok, pápai államtitkárhoz 1887. jun. 15-én intézett levelében³ a teljes szabadságot és függetlenséget és minden alattvalói kötelektől való mentességet követelte meg: »*Summi Pontificatus auctoritas . . . nequaquam cum ob sui naturam sum etiam ob expressam divini sui ipsius Fundatoris voluntatem, humanae cuilibet in terris potestati subesse umquam potest, imo debet in officii sui muneribus fungendis amplissima libertate frui*«. ⁴

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 454. l.

² I. m. 417. l.

³ Acta S. Sedis vol. XX. p. 4—27.

⁴ I. h. 13. l.

A minden alattvalói köteléktől való mentesség épen a »szuverénység« nemcsak a tiszteletjelek és némi személyi és helyi immunitások alakjában adott szuverén cím, hanem a szuverénységnek valóságos és teljes tartalma, amely a saját területtel bíró és saját államjogán élő uralkodót illeti meg.

X. Pius pápa is fentartja ezt a követelményt.

Hivatalos nyilatkozatból vagy iratból ugyan még ezt nem tudhatjuk, de közvetve megismerhetjük X. Pius pápa álláspontját a németországi katolikusoknak regensburgi 51. nagygyűlésén (Die 51. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands in Regensburg, 1904. aug. 21—25.) elfogadott határozati javaslatból, amelynek szövege mindenesetre előző, a római kuriával folytatott tárgyalások után, készült el.

A határozati javaslat így szól:

»Die 51. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands kann es, wie alle ihre Vorgängerinnen, nicht unterlassen *Einspruch zu erheben gegen die Lage des heiligen Stuhles in Rom seit dem Jahre 1870*. Die deutschen Katholiken wie alle übrigen Katholiken der ganzen Welt können nicht das *Verlangen* aufgeben, dass ihr höchstes Oberhaupt, *der Papst, einer vollen und wirklichen Unabhängigkeit und Freiheit genieße*, welche die unerlässliche Vorbedingung für die Freiheit und Unabhängigkeit der katholischen Kirche ist. Sie können diese Freiheit und Unabhängigkeit erst dann als verbürgt anerkennen, wenn *ein Zustand hergestellt sein wird, welchem auch der Papst seine Zustimmung hat geben können*«. ¹

Ezen regensburgi határozati javaslat eltér az előző nagygyűlések ily irányú határozati javaslatától, amennyiben, a »pápa beleegyezését« tekinti döntőnek arra nézve, hogy a függetlenség biztosításának melyik módja tekinthető kielégítőnek.

De ezen föltételes alakban való szövegezés mellett is kétségtelen, hogy X. Pius pápa is a garancia-törvényt magára nézve elfogadhatatlannak tartja és az abban neki megadott szuverén tiszteletjogon és immunitáson túlmenő

¹ Verhandlungen der 51. Generalversammlung d. Kath. D. i. Reg. vom 21. bis 25. Aug. 1904., Regensburg 1904. 272. l.

és teljes függetlenséget («einer vollen und wirklichen Unabhängigkeit») vagyis valódi szuverénséget követel magának, épen úgy, mint XIII. Leó pápa.

Milyen alakban és milyen mérvben elégednék meg a pápa a szuverénítás biztosításával?

Erről csak maga a mindenkori pápa van jogosítva határozni és nyilatkozni. X. Pius pápa ily irányú nyilatkozatot nem tett.

Az elmélet terén szabad azonban arról beszélni, melyek a lehetséges módozatok a pápai szuverénításnak teljes biztosítására.

Első módozat volna természetesen az egész régi »Egyházi Állam« visszaadása és visszaállítása. Ezen megoldási módozatnak elfogadása az olasz királyok által valószínűnek nem látszik és azért még vatikáni körökben is beérnék azzal, hogy az olasz király csakis az »uralkodói« jogot adja vissza a pápának az 1859—60. és 1870. évben az »Egyházi Állam«-ból annektált területek felett, de azért a pápa helyett és az ő nevében továbbra is ideiglenesen megszállva tarthatná és »kormányozhatná« ezen területeket. Ilyen megoldási módot ajánlott évekkel ezelőtt *Daerne de Varik* egy kiadott füzetében, amelyet a Vatikán sajtója meleg dicséretekben részesített.¹

Második módozat volna az, ha az olasz király a Vatikán területét kiegészítené bizonyos nagyobb területtel, esetleg egész a tengerig, és ezen területről lemondva, a pápát e terület szuverénjének ismerné el, csak úgy, mint *San-Marino* is önálló köztársaságot képez Olaszország közepén (59 km² terület és 8200 lakos) olasz fenhatóság alatt; és van önálló törvényhozása, polgári és katonai kormányzata. Ez volna körülbelül az 1870. évben II. Viktor Emanuel király által a »città leonina« átengedésére nézve IX. Piusnak tett ajánlat kissé nagyobb területre kiterjesztve.

Ilyen módját a megoldásnak *Parocchi* biboros lehetségesnek vélte (legalább ideiglenes, átmeneti »modus vivendi«-

¹ Pinchetti-Sanmarchi i. m. 436. l.

nek) 1887. évben és ebbeli magánvéleményét az olasz királyi család udvari papjának (»cappellano maggiore«): *Anzino Valerio* msgre-val közölte is, aki aztán a biboros halála után (1903. jan. 17.) hirlapilag közzétette.

Hasonló tervezettel lépett elő *Provido Siliprandi* olasz képviselő is. Úgy *Parocchi*, mint *Siliprandi* azt óhajtották, hogy a pápai állam a tengerig terjedjen és szabad kikötővel birjon.¹

Harmadik módozat volna az, amelyet *Lampertico* olasz szenátor ajánlott: a garancia-törvény úgy módosítandó, hogy a pápa ismertessék el valóságos, bár idegen földön lakó; szuverénnek és a lealázó évi járadéknak megfelelő nagyságú ingatlan adassék neki birtokképen (nem önálló államterület módjára).²

Negyedik módozat volna *Jacini* olasz szenátor terve, t. i. hogy az elfoglalt területek maradjanak az olasz állam kezén, de a pápának fizessen egy a mostani évjáradék örök megváltására elégséges tőkét, de a pápa függetlenségét és szuverénitását garantálják a nagyhatalmak.³ Ily garatálás a pápaságot, a római Szentszéket: »semlegesített állam«-má⁴ tenné, aminő *Schweiz* (1815 óta), *Belgium* (1831 óta, az akkori 5 nagyhatalom, a pentarchia, garatálása mellett), *Luxemburg* (1867.) és a *Congo-Állam* (1885.)⁵

Ötödik módozat volna a *De Olivart* nyug. madridi tanár és *Rendu* véleménye, akik szerint a pápának teljesen semlegesített területet, esetleg egész Romát (*Rendu*), kellene átadni, amilyen *Washington* város területe (Columbia-kerület), amely az Unio kongresszusának tulajdonát képezi

¹ U. o. 427—34. l.

² U. o. 434. l.

³ A nagyhatalmak száma most nyolc: Ausztria-Magyarország, Németország, Franciaország, Angolország, Oroszország, Olaszország (1870. óta), Japán (1894 óta) és Észak-Amerikai Egyesült-Államok (1898 óta).

⁴ A semlegesített állam nem viselhet »támadó« háborút, viszont pedig a garatáló hatalmak (szignatárius hatalmak) kötelesek ezen állam területének épségét megvédeni.

⁵ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 434. l.

és független a szomszédos államoktól (Maryland, Virginia), önálló törvényhozó testülettel (három ember: commissioners) bir, de nincsen sem parlamentje, sem községtanácsa.¹

Ezek volnának az eddig magánvéleményként felmerült megoldási tervezetek, de lehetséges, hogy a fantázia és a jogász reflexio még szaporítani fogja idővel a lehetséges tervezetek számát.

Fog-e tényleg és mikor ezen módozatok egyike szerint, tehát kölcsönös megegyezéssel, kibékülés történni a pápa és az olasz király között, az olyan kérdés, amelyre biztos választ adni nem lehet.

Az olasz kormány egyoldalulag szeretne a jelenlegi ellenséges helyzetnek véget vetni úgy, hogy a pápát a nemzetközi jog elmélete (*Pierantoni*, *Esperson* stb.) és gyakorlata (Hága, Christiania) terén mindinkább háttérbe szorítsa és megadásra, a garancia-törvény elfogadására kényszerítse.

Ilyen álláspontot katolikus embernek elfoglalnia tiltva van. Geremia *Bonomelli* cremonai püspök munkáját² *XIII. Leó* pápa 1889. évben az index-re tette azért, mert abban azt ajánlotta, hogy a pápa ismerje el a bevégzett tényeket (1870). Hasonló sorsban részesült Luigi *Tosti* O. S. B. műve is. A két szerző a pápa parancsára visszavonta állítását.

XIII. Leó pápa még 1882. évi allocutio-jában kijelentette, hogy ilyen egyoldalú megoldás soha szóba nem jöhet:

»Soha sem jön el az a nap, amelyen a pápa elfogadja azon lealázó megoldást, amely minden tiltakozása ellenére más akaratának vesse őt alá.«³

Nincs más mód tehát a római kérdés megoldására, mint a kölcsönös megegyezés.

A pápának hatalmas eszközük van kezükben a kölcsönös megegyezés művének siettetésére abban, hogy az olaszországi katolikusokra kötelezőleg előírják még mindig a

¹ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 437. l.

² G. *Bonomelli*, *Roma e l' Italia e la realtà delle cose; pensieri di un prelado italiano.* (Most is még indexen van.)

³ *Pinchetti-Sanmarchi* i. m. 426. l.

politikai *semlegességet* (»non expedit«), amellyel fent behatólag foglalkoztam (II. 3.)

A »non expedit« folytán a katolikusok társadalmi szervezésbe fognak, minden politikai akció kizárásával. Ezen társadalmi szociális szervezés központosítva (Opera dei Congressi Cattolici)¹ van és a pápák közvetlen befolyása alatt áll, akik bármikor kiadhatják, a »non expedit« felüggesztésével, a jelszót, hogy a katolikusoknak kötelességük részt venni a választásokban.

A »non expedit« is nagy fegyver, mert éppen a katolikusoknak politikai élettől való visszavonulása miatt, az olasz parlamentben úgy, mint az országban, a radikális elemek mind nagyobb befolyásra emelkedtek úgy, hogy már ismételten attól lehetett tartani, hogy a radikálisok jutnak többségre a parlamentben, akikre monarchikus államnak kormánya bizalommal alig támaszkodhatik. És éppen ezért az olasz királyok és kormányaik csakis a katolikus választókban és az általuk megválasztható konzervatív vagy pedig velük megválasztható liberális (de nem radikális) képviselőkben kaphatnak új segédcsapatot a forradalmi szellemnek és a köztársasági és szociálista pártoknak visszaszorítására.

Crispi, *Zanardelli* és az azóta következő kormányelnököknek a »non expedit« mindig tövis volt szemükben, nemcsak a benne rejlő pápai szuverénség mellett való tiltakozás miatt, hanem azért is, mert a kormányok játéklabdáivá lettek a baloldali pártoknak, amelyeknek adott radikális engedmények (házassági elválás kilátásba helyezett kodifikálása) részben azon célt is szolgálták, hogy a katolikus választók hagyjanak fel a »non expedit« betartásával, »ad vitanda mala maiora«. De sem *Crispi*, sem *Zanardelli*, sem utódaik nem gondoltak arra, hogy a »non expedit«-tel a pápa nem fog felhagyni addig, míg neki tűrhető helyzetet nem teremtenek; ha feladta volna, csakis a kormány erősödött volna, de a katolicizmus és a pápaság ügye nem sokat nyert volna, mert a múltban még a katolikusok sem voltak egységesen szervezve és így erős katolikus pártra nem volt kilátás.

¹ U. o. 567. l.

Az olasz katolikusoknak politikai aktivitása, az egész vonalon a politikai harci arcélbe való bevonulása még erősebb fegyver lesz a pápa kezében, de csak akkor, ha előbb társadalmi szervezetekben annyira egyetértőleg működnek, hogy kilátás lehet egy erős katolikus párt megalakítására, amely azután a római kérdésnek a pápára elfogadható megoldását programjába vonná és azt a parlamentben képviselné és idővel keresztül is vinné.

Ezért követeli meg X. Pius pápa oly szigoruan az egységes eljárást az olasz katolikusok társadalmi akciójában és ez az oka annak, hogy a *Murri* vezetése alatt álló keresztény demokratáknak szeparatistikus törekvéseit a pápa legujabban dezavualta.

Az olasz parlamentben már van néhány katolikus programmal bíró képviselő (mint fent már előadtam), de ezek csakis a helyi körülmények kényszerítő hatása alatt, pápai engedéllyel (a »non expedit« alól) lőnek a katolikus választók által megválasztva.

A »non expedit« általános felfüggesztése még a jövőnek van fentartva és az lesz a leghatásosabb eszköz a római kérdés kedvező megoldásának siettetésére.

A cél azonban mindig csak a pápai szuverénség biztosítása lesz, nem önértékből, hanem a katolicizmus, az egész világ katolikusainak vallási, erkölcsi és nemzeti érdekéből.

A mostani olasz kormány és parlament is érzi a Vatikán felől kerekedő szélvésznek közeledését, annak előszelét.

Az olasz parlament f. é. március havában tartott egyik ülésében *Tittoni* miniszternek és *Fortis* miniszterelnöknek nyilatkozniok kellett (*Barzilai* interpellációjára) az iránt, vajjon a katolikus választóknak az urnákhoz való vonulása a kormány és a katolikusok közti tárgyalások és egyezkedések következtében történt-e vagy sem?

Tittoni egyszerűen tagadásba vette és azt mondotta, hogy a katolikusok önkényt, a kormány megkérdezése nélkül, jöttek az urnákhoz, és hogy »senkisem gondolhatna

*valaha is az állam elvitathatatlan jogainak feladására.*¹ (Ez alatt a római kérdésnek terület átengedésével való megoldását értette *Tittoni*.)

Fortis már óvatosabban felelt és a katolikusok részvételét a választásokban a múlt évi szeptemberi forrongásra vezette vissza, különben is csak 2—3 katolikus képviselő került belé a parlamentbe és az is nemzeti program alapján, de nem szabad elfelejteni, mondá tovább *Fortis*, hogy: »legnagyobb vívmányaink egyike a lelkiismeretnek szent szabadsága«.

Tittoni szavai szerint tehát az olasz állam még mindig nem gondol a Vatikánnal való kibékülésre.

Epen ezen tagadás mutatja: milyen aktuálissá lett épen a folyó évben, *Cornaggia* (Milano), *Piccinelli* (Bergamo) és *Rossi* (Verona) katolikus képviselőknek az olasz parlamentbe való bevonulásával, a pápa szuverénységének és a vele összefüggő »római kérdés«-nek ügye.

Isten segedelmétől és bölcs intézkedéseitől függ, hogy X. *Pius* pápa végre a kezében levő eszközök segítségével az egyetemes katolikus egyház szellemi érdekei által megkívánt módon megoldást nyerhessen a római kérdés és biztosítékot a pápa szuverénisége, amely nemcsak egyházi és olasz közjogi kérdés, hanem a legérdekesebb és a legkuszáltabb jogi kérdések egyike, mert összefutnak benne az egyházjog, a nemzeti közjogok és a nemzetközi közjog és magánjog szálai.

¹ »Poiche l' on. Barzilai ha sollevato la questione dell' intervento dei cattolici, io debbo affermare che nessuno penserebbe mai di rinunziare agli incontestabili diritti dello Stato«. *Civiltà Cattolica* 1905. évf. ápril 15. szám 236. l.

FÜGGELÉK.

Mikor fenti tanulmányomat a pápa szuverénségéről a „*Hittudományi Folyóirat*“-ba megírtam, már sejtettem, a Vatikánnal közeli összeköttetésben álló sajtóorganumok állandó megfigyelése után, hogy X. *Pius* pápa a pápai szuverénség vindikálásának módjára nézve a fent (23. és 89. lapon) már jelzett pozitív utra fog lépni.

Sejtelmem valóra is vált, amennyiben X. *Pius* pápa f. évi Pünkösöd napján, 1905. évi június 11-én kibocsátotta az Olaszország püspökeihez intézett „*Il fermo proposito*“ szókkal kezdődő enciklikát,¹⁾ amely az olasz katolikusoknak *szociális, gazdasági és politikai* jövő szervezésének körvonalait és irányelveit szabja meg és a harmadikra (politika) nézve eltér a „*non expedit*“ tekintetében előbb követett szigorú felfogástól.

Ezen enciklika hivatva volt azt a rést kitölteni, amely azóta keletkezett, amióta X. *Pius* a keresztény demokraták (*Murri*) fékentartása és a kath. akció egységesítése végett az olasz kath. egyesületeknek országos szövetségét (*Opera dei Congressi*) feloszlatta és annak csak II. csoportját (*II. gruppo*), a gazdasági egyesületek szövetségét, tartotta fenn, de anélkül, hogy annak a szükséges tágabb keretet és a katolikus akció egyéb ágaival való összefüggést megadta volna.

Ezen rés, ezen hiány most már ki van töltve.

¹⁾ Lásd: *Civiltà Cattolica* 1905. évf. jul. 1. szám 1—19. l. Az enciklika közismertté csak június végén lett. A *Civ. Catt.* június 17. száma még nem tesz róla említést.

Hogy a dolog a fenti tanulmánynyal való összefüggésében megérthető legyen, ide igdtatom azon cikket és közleményt, amelyeket e kérdésben az „*Egyházi Közlöny*“ f. é. július 14. (vezércikk: „*A Vatikán fordulóponton*“) és 21. számába („*Egyetemes Egyház*“ rovat: Róma. Az „*Il fermo proposito*“ enciklika végrehajtása“) irtam.

Az említett *vezércikk* szövege a következő:

A „*Civiltà Cattolica*“ folyó évi első számában (1905. jan. 7.) első helyen „*L' Italia al bivio*“ (Olaszország a válóúton) cím alatt cikket közölt, amely azon tényben, hogy az 1904. évi őszi, olasz parlamenti általános választások óta az olasz katolikusok is, mint ilyenek, megjelentek több helyen az urnák előtt és néhány helyen katolikus elveket valló képviselőnek mandátumot szereztek, epochalis eseményt lát, amely kiinduló pontja annak, hogy a hagyományaiban, gondolkozásában és szokásaiban, egész magánéletében a katolikus valláshoz hű olasz nép a közéleti, a társadalmi, az állami és nevezetesen a politikai téren is a katolikus vallás mellett tömörüljön.

Egyik előző cikkében („*I cattolici italiani e le elezioni politiche*“, 1904. dec. 3. sz.) ugyanazon folyóirat már félreérthetetlenül közzétette azt, hogy azon helyeken, ahol az olasz katolikusok, mint ilyenek, a választások idejében sorompóba léptek, ez az illetékes egyházi hatóság tudtával és beleegyezésével és a „*non expedit*“ néven ismert pápai tilalom alól „*kivételes okokból*“ nyert dispensatio alapján történt.

A „*kivételes okok*“ alatt az utóbb említett cikk a fölforgató pártok jelöltjeinek háttérébe szorítását és helyettük mérsékelt irányzatú (liberális) vagy pedig katolikus elvű jelölteknek megválasztását értette.

De ugyanazon cikk a „*non expedit*“ eredetét és természetét fejtegetve, a jövőre nézve általános jellegű okot is hoz föl a „*non expedit*“ alól való fölmentés, vagy annak esetleg teljes megszüntetése mellett is.

A „*non expedit*“ szókkal kifejezett pápai tilalomnak célja az volt, hogy az olasz katolikusok a politikai sem-

legesség álláspontjára helyezkedvén és ennek megfelelően tartózkodván az állami szuverénítás körébe tartozó törvényhozói és kormányzói hatalomban való részvételtől, ezáltal negatív alakban és pedig állandóan tiltakozzanak a pápa szuverénségének 1870. év óta történő megsértése ellen. És ezen tiltakozásnak ereje nemcsak a benne fekvő tüntetésben rejlik, hanem főleg abban, hogy az olasz királyi kormány, a katolikusok semlegessége mellett, a felforgató elveket valló pártokra lévén utalva, kénytelen legyen az állam biztonsága és a királyi hatalom érdeke miatt is, a pápával való kibékülés útjait keresni, mivel ilyen kibékülés esetére a katolikusok feloldatván a politikai semlegesség kötelme alól, legbiztosabb támaszai volnának a legitimitásnak, a fennálló állami rendnek, sőt a királyi kormányformának is.

A „*Civiltà*“ 1904. dec. 3-iki cikke már utalt arra (de még csak föltételesen, t. i. ha a pápa „non expedit“ hatályon kívül helyezését idővel valóban elrendeli), hogy a „non expedit“ megszüntetése csakis a főtlemített tiltakozás módján, alakján változtatna, amennyiben a politikai semlegesség megszüntével az olasz katolikusok egész Olaszországban az urnák elé járulván, egy tekintélyes parlamenti katolikus párt útján pozitív alakban és kifejezett szavakkal hangoztatnák a pápa legitimitási igényeit és követelnék azoknak teljesítését, a pápa szuverénségének bizonyos alakban való visszaállítását.

Amit a „*Civiltà*“ 1904. dec. 3. és 1905. jan. 7. cikke a pápa szuverénségének a katolikusok politikai aktivitásával való összefüggéséről csak röviden és burkoltan érint, azt bőven és az államjog és nemzetközi jog álláspontjáról is megvilágítva már 1903. évben tárgyalta G. M. *Pinchetti-Sanmarchi* az ő hat kötetre tervezett diplomáciai szakmunkájának („*Guida Diplomatica Ecclesiastica*“) I. kötetében, amelynek címe: „*Attuale posizione giuridica internazionale della Santa Sede, con un appendice sulla questione Romana.*“

Pinchetti-Sanmarchi az olasz katolikusok politikai aktivitásáról csakis mint lehetőségéről és a szociális téren való kellő előkészületek után bekövetkező komoly jövő eseményről tárgyal. A „*Civiltà*“ két idézett cikke már mint tényről, de még csak szórványosan bekövetkezett tényről, beszél az olasz katolikusok politikai aktivitásáról, de midőn utóbb megjelent (jan. 7.) cikkében ezen tény forduló pontnak nevezi Olaszország történetében, eo ipso sejteti azt, hogy ezen szórványos esetek csak előjelei és „ballons d'essay“-i voltak egy katolikus elvi alapon álló olasz politikai párt megalakulásának.

Ezen sejtelem X *Pius* pápának az olasz püspökökhöz intézett legújabb enciklikája („sull' azione cattolica“) folytán valóra vált. Az enciklika gondolatmenetét és tartalmának főbb pontjait az „*Egyházi Közlöny*“ f. évi 26. számában közölte. Nem is célom ezen enciklikának egész tartalmával foglalkozni, hanem csakis azon pontjával, amely a „non expedit“-tel foglalkozik.

És épen itt találom az enciklika causa „motiva“-ját, lényegét, amely egyúttal a Vatikán olaszországi egyházpolitikai magatartásában fordulópontot jelez, tudniillik a politikai semlegesség teréről a politikai aktivitás terére való átfordulását.

És a fordulópont nemcsak IX. *Pius* és XIII. *Leo* pápákra való tekintettel állapítható meg, mint a kik abszolút tilalomként kezelték a „non expedit“-et, hanem X. *Pius* pápa szempontjából is, aki a keresztény demokracia alapelveit előíró,²⁾ 1903. évi dec. hó 18-iki motu proprio-jában (XIII. pont) nemcsak a választásokban való részvételt tiltotta meg a „jelen körülmények között, hanem meghagyta, hogy: „a keresztény demokracia sohase avatkozzék bele a politikába és sohase szolgáljon politikai pártokat és célokat.“

Ezen feltűnően gyors fordulatra a Vatikánt hihetőleg a franciaországi viszonyok szemlélése birta, ahol egy

²⁾ Lásd fent: 22. l.

nagy katolikus multtal, kath. hagyományokkal bíró és a magánéletben a kath. valláshoz hű nép egy antikatholikus kormányzatot magáról lerázni nem tud, nyilvánvalóan csak azért, mert a francia katolikusok, mint ilyenek, részben (t. i. önálló, kath. elvű programot valló jelöltek tekintetében) a politikai semlegesség elvét követték; és innét van az, hogy Franciaországban a katolikusok érdekeit védő pártcsoporthoz nem állanak katolikus elvi alapon.

Ezt látva, sürgősnek látszott Olaszországban is a merőben *negatív* alakban, a politikai semlegesség követésével gyakorolt tiltakozást felcserélni a *pozitív* tiltakozással egy olasz parlamenti kath. párt segítségével.

X. Pius pápa enciklikájának a szóbanforgó kérdésre vonatkozó része a „*Civiltà*“ után olaszból szóról-szóra átfordítva így szól:

„Tisztelendő Testvérek! Igen fontos okok tartanak vissza minket attól, hogy eltávozzunk azon, a mi elődünk, szent emlékezetű IX. Pius pápa által elhatározott és azután másik elődünk, sz. e. XIII. Leó pápa által, hosszú pápasága folyamán követett szabálytól, amely szerint Itáliában általában véve, tiltva van a katolikusoknak a törvényhozási hatalomban részt venni. Csakis más, hasonlóképpen igen fontos és a minden áron megóvandó közjával összefüggő okok követelhetik meg, hogy esetről-esetre felmentés adassék a törvény alól, főképpen akkor, ha ti, tisztelendő testvérek, annak szoros szükségét látjátok a lelkeknek és egyházaitoknak legfőbb érdekeinek javára és eziránt kérelemmel járultok mi elénk.”

„Ezen jóakaró engedélyünk lehetősége tehát az összes katolikusoknak kötelességévé teszi, hogy okosan és komolyan készülődjenek a politikai életre, mihelyt arra felhivattak. Azért igen fontos, hogy ugyanazon tevékenység, amelyet a katolikusok már dicséretesen elkezdtek kifejteni, hogy a községek és a tartományi tanácsok közigazgatásában való részvételre egy jó szervezettel előkészüljenek, kiterjedjen arra is, hogy megfelelően előkészüljenek és szervezkedjenek a politikai életre, amint azt alkalmas módon ajánlotta az olaszországi gazdasági egyesületek elnöksége az 1904. dec. 3-án kibocsátott körlevelében.”

Ez a pápai körlevélnek „punctum saliens”-e.

A „*non expedit*” még egyelőre fennáll, de bármely politikai választásnál kérhető alóla felmentés. Amint a kellő előkészületek a katolikus politikai akcióra megtörténtek, Olaszország választó kerületeiben a katolikusok az időközi választásoknál tömegesen az urnák elé lépnek és esetleg önállóan jelölnek is saját körükből, vagy ha ez nem lehet, a felforgató elveket valló jelöltek ellen a mérsékelték ügyét vezetik győzelemre, az általános választásoknál pedig egyszerre mindenütt így fog lenni. Általános dispenzáció, állandó okokból megadva már csak formailag különbözik a törvény („*non expedit*”) hatályon kívül helyezésével, nem is más mint ennek bevezetése.

Már az 1904. évi általános választások előtt is megtörtént, hogy az egyébként a katolikus egyházhoz hű polgárok is éltek választói jogukkal, főleg a déli tartományokban, ahol a felforgató irányzatnak és korrupciónak szolgálatába szegődtek a különféle liberalis (miniszterium párti) árnyalatok. Észak-Olaszországban a választási statisztikából világosan konstatálható a „*non expedit*” hatása; nem szavazott le több helyen a választók fele sem.

Ezen semleges szavazókat aktivitásra felhasználni és azokat, akik dacára katolikus voltaknek pápai engedély nélkül eddig is éltek, bár sokszor nem tervszerűen, nem is katolikus elvi alapon, választói jogukkal, katolikus szervezetbe hozni és irányítani, ez a legujabb enciklikában jelzett politikai szervezetnek célja.

Az olasz katolikusoknak a politikai aktivitás terére való kilépése nemcsak az olaszországi belpolitika, főleg az egyházpolitika, szempontjából jelentős esemény és méltán nevezhető fordulópontnak az új Olaszország történetében („*Italia al bivio*”), hanem érdekes és nagyfontosságú esemény az az egész katolikus egyháznak szempontjából is.

És pedig azért, mert a pápa az olasz parlamentnek katolikus pártja által hatásosabban lesz képes sürgetni teljes függetlenségének és szuverénységének biztosítását és a 35 év óta megoldatlan római kérdés rendezését,

amely nem egy magánjogon birt birtoktól megfosztott egyházfejedelemnek kártalanítása lesz, hanem biztosítása annak, hogy a világ összes államainak katolikus polgárai fölött egyeduralkodó joghatósággal (primatus iurisdictionis) bíró pápa az olasz államtól valósággal, tehát szuverén jogon, független legyen és így sem az egyetemes egyház kormányzása az olasz államkormányzat részéről akadályozva ne legyen, sem pedig, ha a szuverénség biztosítása nélkül történnék kibékülés a pápa és az olasz király között, a pápa és világegyházi kormányzati szervei az olasz király befolyása alá (Avignon) ne kerüljenek vagy legalább ennek gyanúja föl ne merülhessen.

Eddig a római kérdés megoldása azért stagnált, mert mindkét fél azt remélte, hogy a másik fél ellenállása idővel magától megtörik: az olasz királyi kormány csak idő kérdésének vélte azt, hogy a pápa a tényleges helyzetbe, a garancia törvény által teremtett helyzetbe, beletörődik és így egyoldalu leszereléssel kibékül a pápával; a pápa pedig bizva Isten segítségével és ügyének igazságában, a forradalom talajából kinőtt új Olaszországban kétségtelenül uralkodó forradalmi, felforgató és korrumpált szellemben látta a közeli fölbomlás előjeleit, amelyek talán még idejekorán a pápával, mint a társadalmi rend egyik főoszlopával, való méltányos és neki szuverénséget, államjogi és nemzetközi jogi értelemben, biztosító kibékülésre fogják bírni az olasz királyt.

Az olasz katolikusok politikai szervezése esetére a pápa, a Vatikán már egy pozitív eszközzel is fog birni az említett méltányos kiegyezés sürgetésére.

És épen azért a Vatikánnak ezen akciója nem kizárólag specialis olasz érdeknek, hanem az egyetemes egyház érdekének, az egyetemes egyház fejét megillető jognak, szabadságnak és függetlenségnek szolgálatában áll.

Hogy azonban ezen akcióval egyúttal a keresztény kulturának diadalrajuttatását célozza a pápa, mint azt az enciklikában ő kifejezi és épen azért ajánlja a német mintára kontemplált egyesületi szervezkedést a társadalmi

élet minden ágában: ez nem von le semmit a pápa által megindított akciónak nemzetközi jelentőségéből.

Sőt épen ez bizonyítja azt, hogy a pápa nemzetének hű fia, aki a tagadhatatlanul korrumpált olasz közviszonyok gyógyításán fáradozik, de sem nem annyira egyoldalúan olasz, hogy az egyetemes egyház fejét megillető szuverénységéről a vatikáni önkéntes fogság megszűnése végett és a vele egy nemzethez tartozó, vele egy nyelvet beszélő királylyal való természetszerű barátság kedvéért lemondjon, de nem is olyan ellenfele a vele szemben mégis csak illegitím olasz királynak és kormányának, hogy tétlenül tudná nézni, mint ássák alá a felforgatók a társadalmi és állami rendnek alapjait.

Igy kell tekintenünk X. Pius „*Il fermo proposito*“ enciklikáját. Fordulópontot jelez az a Vatikán által negyedfél évtizeden át követett olasz belpolitikai eljárásban, de olyan fordulathoz a pontját, amelyet épen most megengedett és megkövetelt az aktualis helyzet és amely annak kivívására biztat sikerrel, ami minden fizikai és erkölcsi személyre nézve a legértékesebb javak közé tartozik: a létcél elérésére szükséges szabadságnak és függetlenségnek.*)

*) Az »Egyházi Közlöny« jul. 21. számában a fenti cikkhez pótlólag a következő cikket irtam:

„Az „*Il fermo proposito*“ enciklika végrehajtása. A Vatikánban most gyorsan dolgoznak. A „*Civiltà Cattolica*“ legújabb száma (jul. 15.) már hírül adja, hogy a pápa az enciklikában jelzett »Katholikus akciót« három országos szövetkezet alakjában akarja megvalósítani: Az *első* lesz a szociális propagandának szövetkezete, amely megfelel a német „*Volksvereine*“-nak és amely a katolikusoknak tömörítését és egyesítését a társadalmi élet minden ágában lesz hivatva vezetni az egész országra kiterjedő fiókegységeiben. A *második* lesz a gazdasági szervezkedésnek szövetkezete, amely az olaszországi katolikusok által felállított összes gazdasági, ipari, kereskedelmi, pénzügyi stb. intézményeket, egyesületeket fogja egy országos centrumban egyesíteni és azért nem lesz más, mint az eltörölt „*Opera dei Congressi*“-nak eddig még egyedül fentartott II. *gruppo*-jának folytatása. A *harmadik* lesz

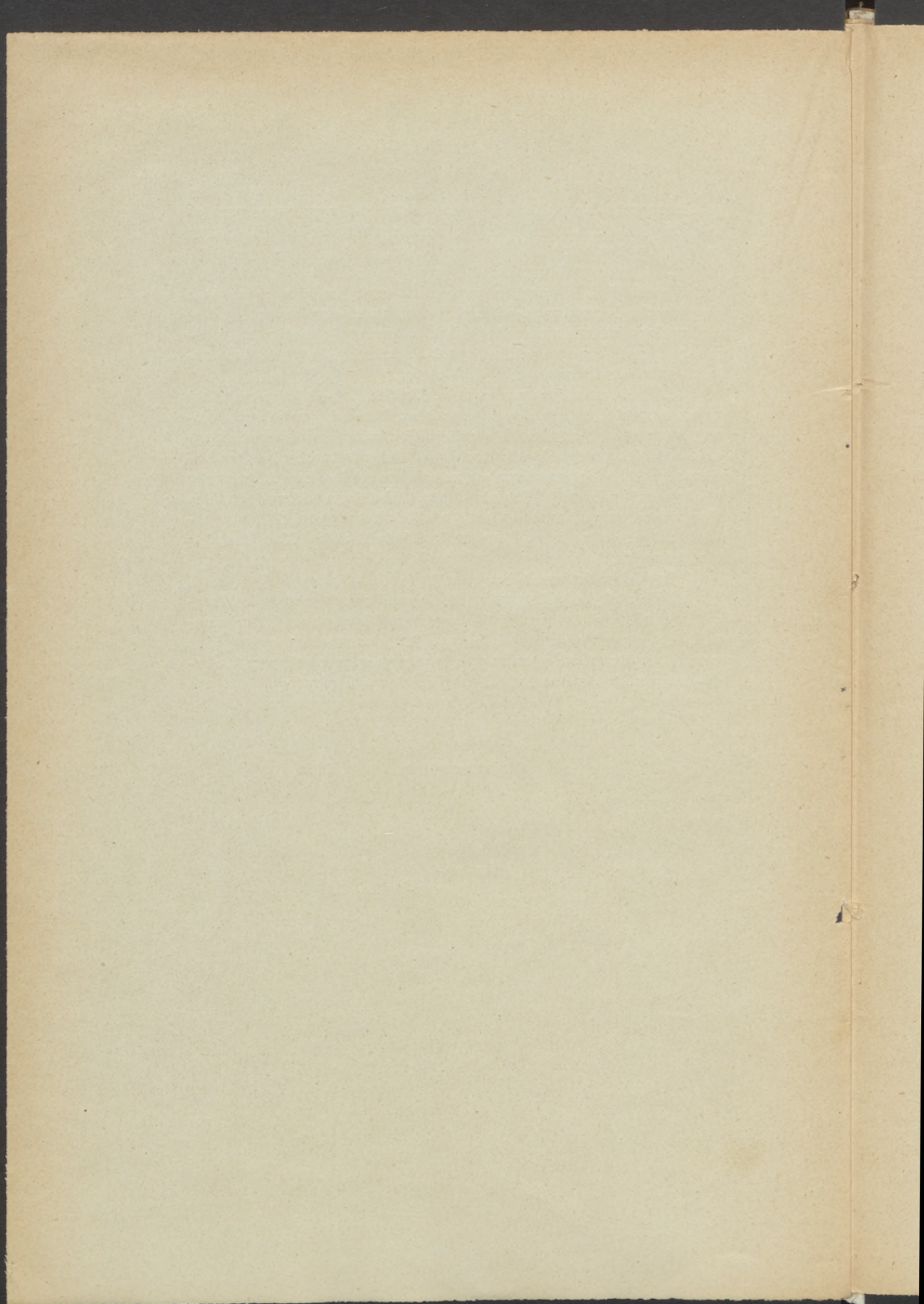
az olaszországi katolikus választók központi vezetősége, amelynek alá lesznek rendelve a katolikusok által szervezett választói helyi szövetkezetek.“

„A hármas fölosztásnak terve világos: az *első* az egyes *személyeket* lesz hivatva megnyerni, összetartani; a *második* a már meglevő *gazdasági intézményeket*, mint egy keresztény demokratikus mozgalom gyújtóit, a *harmadik* pedig a csata-rendre ügyel fel, arra előre készül, a községi és a politikai *választásokat* egyformán szem előtt tartva.“

„A három szövetkezetnek (a „*Civiltà*“, hol „*federazioni*“, hol „*gruppi*“, hol „*centri*“ néven nevezi azokat), alapszabályai e hónapban kerülnek egy külön e célból *Firenzébe* összehívandó kongresszus elé, amelynek körülbelül 50 tagja lesz, az olasz katolikusoknak legfőbb vezéreibei. Az alapszabályokat (melyet még néhány fog követni) *Toniolo* tanár, *Medolago Albani* gróf és *Pericoli* commendatore dolgozták ki, akiket az enciklikában lefektetett elvek gyakorlati megvalósításával maga X. Pius pápa bízott meg.“

Igy irtam július 21-én.

Július 23-án kellett volna a *firenzei* kongresszusnak összegyűlni, de a gyűlés az utolsó napokban bizonytalan időre elnapoltatott, azon indokolással, hogy a kath. mozgalom egyes főbb vezetői az alkalmatlan évszak és egyéb, magán okok miatt akadályozva voltak volna jul. 23-án megjelenni Firenzében.

TARTALOM.

	Lap.
<i>Bevezetés.</i>	
A pápa világi és szellemi szuveréniségének különbözése és mindkettőnek jelentősége és összefüggése	3—6
<i>I. Fejezet.</i>	
A pápai szuveréniséget illetőleg a pápai álláspont és az olasz kormány álláspontja főbb körvonalaikban és érveikben bemutatva	7—13
<i>II. Fejezet.</i>	
A római pápák az ő világi szuveréniségük megővésére öt fő eszközzel éltek: I. Tiltakozással az 1870. évi »bevégzett (!) tények« ellen. II. A garancia-törvény el nem ismerése által. III. A »non expedit« által. IV. A fejedelmektől követelt és a Vatikán látogatása tekintetében fenálló szabályokban kifejezésre juttatott semlegesség által. V. A világi szuveréniséggel járó jogok gyakorlása által	14—31
<i>III. Fejezet.</i>	
A pápa által gyakorolt világi szuverén jogok legfőbbjéről, a pápa követküldési és követelfogadási jogáról részletesen: 1. Történeti fejlődés. 2. »Nuntiusok« jogai és kiváltságai a nemzetközi jog szerint. A részletekre és azoknak jogalapjaira nézve a nemzetközjogászok négy főcsoportra (A, B, C, D) oszlanak. A negyedik, az egyház hivatalos felfogásához hű csoport jellemzésénél (a, b, c, pontok) teljesen ki van domborítva a pápának hármass nemzetközi jelentőségű állása, mint a kath. egyház szellemi fejének, mint világpolitikai jelentőségű és befolyásu méltóságnak és mint világi uralkodónak. Hogy az utóbbi (világi uralkodó) jellegét illetőleg milyen nagy fontosságú a pápa követküldési és követelfogadási joga, azt bizonyítja a <i>pápa polgári jogképességére</i> nézve a nemzetközi magánjogban épen a pápa ezen nemzetközi közjogai miatt fennálló nagy ingadozás	32—65

IV. Fejezet.

Lap.

Az olasz királyok és kormányok által a pápai világi szuverén-
ség háttérbe szorítására alkalmazásba vett eszközök:
1. Olaszországnak és Rómának, mint kizárólagosan
az olasz királyságot illető területnek, kormányzása és
nemzetközi jogi képviselése által. 2. A pápai paloták
területére nézve az olasz államjognak (közjog, magán-
jog, büntetőjog) érvényesítése által. 3. Róma elvilá-
giasítása és az antiklerikalizmus pártolása által. 4. A
nemzetközi joggyakorlatban a pápai világi szuverén-
ségnek „tisztelőbeli“ szuveréniséggé való lefokozására
való törekvés által. 66—75

Befejezés.

A római kérdés megoldásának különféle módjairól, milye-
nek: A) A pápai világi szuveréniség teljes megszűnése
és átszellemítése után az olasz királylyal való kibé-
külés. E célból pártolják az egyház elleni a „quiet-
ismo politico“-t. B) A jelenlegi ellenséges állapot
fentartása. E célból pártolják sokan a hívő katholi-
kusok közül is a „quietismo politico“-t. C) A pápá-
nak Rómából való távoztása. (Ez volna a pápá-
nak kedvező *egyoldalú* megoldás) D) Kétoldalú sza-
bályozás, kölcsönös megegyezés. Eddig felmerült meg-
egyezési kísérletek: 1. *Daerne de Varik* tervezete.
2. *Parocchi* bíboros és *Siliprandi* képviselő terve-
zete. 3. *Lampertico* szenátor tervezete. 4. *Jacini* sze-
nátor tervezete. 5. *De Olivart* és *Rendu* tervezetei. — A
jövő perspektívája az 1904. évi olaszországi általános
választások és az azokra nézve *Tittoni* és *Fortis* által
tett nyilatkozatok alapján. 76 90

Függelék.

X. Pius „Il fermo proposito“ enciklikájának (1905. jun. 11.)
méltatása és annak alapján a jövő perspektívájának
kiegészítése. 91—99

BETÜRENDES

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.

A.		Lap.		Lap
Agliardi nuntius	37		Bibornokok	8
Alfonz (XIII.) spanyol király	26		Bismarck	51
Andorra köztársaság	60		Bologna	19
Antonius Marcus de Dominis	42		Bonomelli	87
„Armonia“	8		Borgia Caesar	35
Antiklerikalizmus tervszerű			Bonfils-Fauchille	39
szítása Olaszországban	70—5,		Bonghi	77, 82—3
	79		Bourbon-ok Itáliában	18
Antonelli	14		Bovio	71
Apocrisarius	32		Brandi P., S. I.	9, 12, 15, 17
„Apostolicae Sedis“ bulla	20		Brackmann A. dr.	3, 81
Apostoli delegátusok	36, 41		Brunialti	77, 82
„Astensionisti“	17, 22		C.	
Avignon	76, 97		Calvo	58
Á.			Cameroni	22
Államfői jogok	29		Carolina szigetek	51
Államok és államfők polgári			Casimir Périer	40
jogképessége külföldön	61—5		Casati törvény (legge C.)	72
Államiság elismerése	17, 59, 66		Castel-Gandolfo	8, 12, 68
Államok semlegessége a pápa			Castellari	16
világi szuverénsége tekin-			Cavour	18
tetében	17, 23, 67		Christianiai interparl. konfer.	50, 52—3
Állandó követségi intézmény	33		Città Leonina	9, 68, 85
B.			Civilliszta, pápai	8, 16
Bánffy D. báró	37		„Civiltà Cattolica“	23, 92
Barzilai	90		Collegium de Propaganda Fide	73
Bécsi (1815. é.) kongresszus	36, 41		Comarca	19
Békekötés	12, 17		„Coena Domini“ bulla	19
Békekongresszusok	50		Colonna herceg	74
Bergamo	22, 90		Conclave	8

	Lap.		Lap.
Congo	51	Firenze	19, 99
Cornaggia	22, 90	Flaeschlen	38, 45
„Conquête“ (elfoglalás)	10	Forli	19
Constantinus M.	3, 32	Fortis	89
Corsi	12		
Crispi	73, 77, 88	G.	
D.		Garancia-törvény szakaszai	8, 11—2, 15—6, 43—4, 47, 48, 54, 61, 68—9, 82, 84, 86
Daerne de Varik	85	Garibaldi	66, 72, 74
„Delegationes“	19	Geffken	11, 77
Delahaye	27	Gergely (XVI.) pápa	30
Delcassé	28	Giordano Bruno szobra	73—4
Democratia christiana	6, 22, 94	„Giornale d' Italia“	27, 79
Diplomaciai képviselő 24, 23, é. k.		Goluchowsky	28
Dipl. képviselők rendeltetése (observer, negocier, proté- ger)	34	Gy.	
Dipl. képviselők osztályozása (aix-la-chapelle-i kongresz- szus)	36, 56	Gyűjtemények a pápai palo- tárban	8, 11
Drago	17	H.	
Du Plessis Bellière hagyatéka	63	Habsburgok Itáliában	18
E.		Hágai békekonferencia	53—3, 75
Edvárd angol király	24	Haiti és San Domingo közti határkérdés	51
Egyetemes zsinat	8	Hauptmann (német képviselő)	52
„Egyházi állam“ alapítása	35	Heilborn	54, 82
„Egyházi állam“ elfoglalása és annak büntetése	19—20	Helgoland	10
Egyház és állam elválasztása 61, 67, 71—2		Herzog-Hauck Realencil. für prot. Th. u. K.	3
„Elezionisti“	17, 22	Hinschius	15, 20
Elsass-Lothringén	10	Hosius	32
„Emsenses punctationes“	42	I.	
Esser dr.	61	„Il fermo proposito“ encik- lika	91 és köv.
Eybel	42	Immunitás	8, 68—9
Extraterritorialitas	9, 11	Institut de Droit Internatio- nal	62
F.		Internuntius	25, 36
Febronius	42	Interparlamentáris konferen- ciák	50
Fegyverszünet	10, 12, 17	J.	
Fejedelmek látogatása a Va- tikánban	17, 23	Jacini	86
Ferenc József (I.)	25	Jacobini	14, 29, 43
Ferrara	19	Jámbor Lajos király	33
Ferrata muntius	37, 40	Julius II. Pp.	35, 57
Fiore	38—9, 40—2, 62—5		

K.		Lap.		Lap.
Kálnoky G. gróf	37		Modena	19
Károly (I. port.) király	26		Monaco fejedelemség	60, 68
Kath. vallásu nemzetek ha- nyatlása	79		Murri	89, 91
Keesen belga szenátor	81		N.	
Keresztény demokraták 6, 22, 91, 94			Nagyhatalmak	86
Kongresszusok (nemzetközi) különféle nemei	50		Nagy Károly	33, 35
Kopenhágai konferencia . . .	26		Napoléon III.	19, 66
Konkordátumok természete .	48		Narfon Jul. de	14
Kréta sziget	11		„Nè eletti nè elettori“ . . .	18, 21
L.			Nemzetközi személyek . . .	38
Lajos (XI.) francia király . . .	34		Nicolaus II. Pp.	35
Lampertico	86		Nisard	25
Laterán 8, 12, 15, 68			Nizza	19, 68
Legati Papae	33		Nocedal	42
„Legati a latere“	33		Nomád törzsek	59
„Legationes“	19		„Non expedit“ 17 és köv. 21, 23, 88, 91 és köv.	
„Lega Lombarda“	22		Nuntiaturá-k 25, 33 é. k.	
Leo XIII. Pp. 5, 7, 14, 29–30, 43, 46, 51, 60, 63–5, 70, 73–5, 83, 94			Nuntiusok elnökségi joga a dipl. testületben 36, 41, 47, 55, 58	
Leroy-Beaulien	77		Nuntiusok egyházi jogható- sága . 36 é. k., 42–3, 47, 56, 58	
„Limai“ eset	41		Nuntiusok passzivitása bel- politikai dolgokban 34, 36–7, 47, 56, 58	
Liszt Fr. v.	49, 58		Nys	69
Liutprand	16		O.	
Lorenzelli 25, 28			„Occupation“ (megszállás) .	10
Loubet 17, 25–7, 35, 67, 75			Olaszország hanyatlásának okai	79
M.			Olivart de 11–2, 58, 86	
Macchi	41		Olivi	40
Madridi nuntius	39		Opera dei Congressi	88, 91, 98
Magenta	19		Orosz követ a Vatikánnal 25, 47	
Mancini	45		„Osservatore Cattolico“ . .	22
Marcianus császár	32		P.	
Margotti (Don)	18		Palma	11
„Markák“	19		Pápa évjáradéka	8, 16,
Mazzini 71, 72			Pápaság világpolitikai jelen- tősége	43, 57, 60
Medo	22		Pápa polgári jorképessége 61–65	
Medolago Albani	99		Pápa követküldési joga 8, 25, 31, 32–65	
Merry del Val	27			
Milano	22			
Mocenni	41			

	Lap.		Lap.
Pápa követelfogadási joga	8, 25, 31—65	Qu.	
Pápa szellemi szuverénsége	4, 7, 42—3, 45, 54, 57	Quietismo politico	77
Pápa törvényhozási és tör- vénykezési joga világi ügyek- ben a Vatikánban	30	Quirmale	24
Pápa székhelyének elhelye- zése Rómából	82—3	R.	
Pápa világi szuverénsége	4, 29, 43, 54, 57, 61	Rampolla	5, 63, 83
Pápai hadijog	30	Ravenna	19
Pápai pénzverési jog	30	Ravennai exercha	32
Pápai paloták tulajdonjoga	8, 15	Regensburgi kath. nagygyű- lés a pápa szuverénségéről	84
Párisi kongresszus	8	Rendes hadseregek felállítása	34
Párisi nuntius	25, 28, 35, 67	Rendu	86
Párma	19	Revue de Droit International et leg. comp.	9, 38, 59, 63, 69
Parocchi	85	Rho	22
Patrimonium Petri	3	Richer	42
Pericoli	99	Roma	19
Piccineli	22, 90	Róma elfoglalása	3, 7, 9, 66, 73
Piemont-Sardinia	18—9	Romagna	19
Pierantoni	10, 38, 53, 59, 62—5, 69	„Római kérdés“	6, 26, 46, 76—90
Pinchetti-Sanmarchi	4, 12, 58, 60, 93 és egyebütt	„Roma aeterna“	70
Pipin	16, 35	Roma intangibile	70
Pius VI. Pp.	42	Roma secunda	71
Pius IX. Pp.	5, 7, 9, 14, 21, 30, 40, 67, 73 (temetése) 74, 94	Roma, la terza	70, 76
Pius X. Pp.	5, 6, 7, 22, 27—8, 30, 46, 83—5, 89, 91, 94	Rossi, Luigi	22, 90
Plebiscitum	10	S.	
Plombières	19	San-Marino	85
Politikai katolicizmus	60	San-Martino gróf	9, 67
Porosz követ a Vatikánnál	25, 47	Savoya	19, 68
Porta Pia	73	Scadutó	11
Posta és táviróhivatal a pápai palotákban	8, 16	Sedan	66
Poenitentiaria S.	21	Semlegesített államok	59, 86
„Prigionia Vaticana“ (vati- káni fogság)	17, 81	„Semlegesség“ (neutralitas) háboru esetében	17, 23, 67
Protestansok terjeszkedése Rómában	72	„Siglo futuro“	42
		Siliprandi	86
		Soderini	12
		Solferino	19
		Symmachus Pp.	15
		Sch.	
		Schiappoli	15, 17
		Sz.	
		Szabadon gondolkozók (!) kongresszusa Rómában	74

	Lap.		Lap.
Szabadkőművesek és a pápa- ság	73-4, 78-9	Uralkodók látogatása a pápá- nál Rómában	23 é. k.
Szuverén tiszteletjogok . . .	7, 47	Urbanus VIII. Pp.	35
Szuverén államok kongresz- szusai	50	V.	
„Suserain“ államok	60	Vallási katolicizmus	60
T.		Vannutelli Ser. nuntius	37
Területenkivűliség	8-9, 11	Vatikán	8, 12, 15, 17 23-4, 30, 57, 68-70
Theodoli-Martinucci	15	Velencei béke	19
Thiers	70	Verona	22, 90
Tiltakozás a pápák részéről .	5, 14, 23	Villafranca-i béke	19
Tittoni	89	Vilma holl. királynő	51
„Tolerari posse“	21	Vilmos (I.) császár	25
Toniolo	99	Vilmos (II.) császár	24
Torino	19	Visconti-Venosta	9, 55, 63, 68, 74, 82
Torlonia herceg	73	Vittorio-Emmanuele II. 7, 9-10, 19, 20, 25, 66, 70, 85	
Toscana	19	Vittorio-Emmanuele III.	3, 26-7, 66
Tosti O. S. B.	87	„Volksverein“	98
Transvaal	51, 75	W.	
Treviglio	22	Washington	86
U.		Z.	
Umberto I.	7, 25, 26, 66	Zacharias Pp.	32
Umbria	19	Zanardelli	88

Értelemzavaró sajtóhibák.

10. lapon 1. sorban a szórend és pontozás helytelen; helyesen így van: „szándéka és ígérete, nem pedig a szeptember 20-iki fegyverletétel“ stb.
80. lapon 2. bekezdés 2. sorban: „látványos“ szó helyett: „hátrányos“ olvasandó.
82. lapon 8. sorban: „kartársak“ szó helyett: „kortársak“ olvasandó.
90. lapon utolsó bekezdés 2. sorban: „X. Pius“ szavak helyett: „X. Pius alatt“ szavak olvasandók.

